PIET BAKKER

CISKE GROEIT OP

ciske de rat

CISKE GROET OP

door

PIET BAKKER

1943

ER is rumoer om de Rat.

Het ‘geval Ciske Vrijmoeth’ is een *cause célèbre* geworden in de Kinderrechtspraak. Rechters van jarenlange ervaring kennen geen soortgelijk voorbeeld: Een kind, dat de hand sloeg aan zijn moeder zonder dat er van noodweer sprake was. Arme Rat…

Vele kolommen zijn aan hem gewijd, eerst natuurlijk in de dagbladen, die smulden van de sensatie. ‘Elfjarig kind vermoordt zijn moeder!! Wraakzucht dreef de kleine onverlaat!’... Vervolgens in de wetenschappelijke vakpers. Ciske’s trieste faam is zelfs tot over de grenzen doorgedrongen. De lieve hemel beware ieder eenvoudig mensenkind er voor om ‘zoveel pennen in beweging te stellen’. De deskundigen polemiseren en de strijdvraag gaat over de vergelding. Orthodoxe rechtsfilosofen achten ‘opzettelijke leedaanbrenging’ geboden. Hier moet de overheid straffen en raak ook! Hun idealistische tegenpartijders bepleiten een doelmatige, opvoedkundige correctie en een middengroep betoogt, dat straf weliswaar geboden is, maar dat het belang van de delinquent uiteindelijk de rechter dient te leiden. Maar allen zijn het er over eens, dat Ciske een bijzonderheid, een zeer zeldzame uitzondering, ja een uniek geval is. Een jong kind, dat uit plotselinge wraakdrift zijn moeder het leven beneemt! Men haalt gevallen op van kinderen, die zich eveneens aan hun ouders vergrepen, maar dan betrof het bijvoorbeeld een jongen, die zijn teringachtige moeder wilde beschermen tegen de bedreiging van een dierlijke, dronke vader, nooit echter de spontane daad, uitsluitend om wraak te oefenen wegens een zelf ondervonden onrecht. Arme Rat…

Ook de ‘politiek’ heeft zich van het geval meester gemaakt. Conservatieve belangstellenden wijzen op de toenemende verwildering als gevolg van de ontkerstening der massa. Zij eisen een duidelijke voorbeeldstelling, een zware straf, liefst van een meervoudige rechtbank en niet van een Kinderrechter, die zij min of meer beschouwen als een door eigen weekheid mislukt grote-mensenrechter en een creatie van sentimentele moderne psychologen. Van geen toevallige inzichten van één rechter mag het vonnis afhangen. Een ‘koel vonnis’ van drie verantwoordelijke magistraten is nodig. Wat men daarvan verwacht, begrijp ik niet. Denken deze wraakwillers, dat die ontkerstende massa zal reageren: ‘Wat…? Drie jaar voor die moeder moordenaar? Nu, zullen we maar weer naar de kerk gaan?’

Van vooruitstrevende zijde komt verzet tégen deze harde redenering. Men stelt de verouderde huwelijkswetgeving en in het algemeen de maatschappelijke onvolkomenheid verantwoordelijk. Vergelding is uit den boze. Men pleit Ciske vrij. Arme Rat…

En inmiddels zit er al wekenlang een klein joggie in het Observatiehuis, een ventje, dat niets weet van het rumoer om hem heen. Hij weet alleen, dat hij zijn moeder heeft doodgemaakt en dat er dus wel heel wat voor hem zal opzitten. Want je krijgt al zo'n straf, als je een ruit hebt stuk gevoetbald, dus je krijgt nog méér straf, als je je moeder hebt vermoord. Da's duidelijk.

Met beduchtheid volg ik de pennenstrijd. Hopelijk wordt de rechtszitting lang genoeg uitgesteld om haar in een rustige sfeer te doen plaats vinden. Als heel het land zich opwerpt als jury, moet een Kinderrechter wel bovenmenselijke eigenschappen bezitten om zich aan de emotionaliteit te onttrekken en onbewust geen concessie aan een bepaald deel der publieke opinie, aan de om wraak roepende achterlijkheid, te doen. Om zich het persoonlijke van de zaak voor ogen te houden: Hier zit een kind, dat in drift een mes naar zijn moeder heeft gesmeten; een mes, dat uitzonderlijk ongelukkig terecht is gekomen. Een doelmatige straf moet dit kind voor verder verval vrijwaren.

Arme, arme Rat…

De Kinderrechter, Mr Van Loon, stond bij het vernemen van de misdaad reeds op het standpunt der vergelding. Bij intuïtie. In een later gesprek vertelde hij mij, nooit een geval behandeld te hebben, waarbij een kind anders dan om opvoedkundige redenen moest worden gestraft. Cis was nu zo'n geval. Heteerste.

'En misschien is de straf, die hij krijgt tóch wel opvoedkundig te verdedigen,' voegde hij er aan toe. 'We moeten de straf maar beschouwen als een bittere pil, die de ziel zuivert.' 'Ik hoop het,' wist ik slechts te antwoorden.

Ik durfde er niet bij te zeggen, dat die paedagogische rechtvaardiging op mij de indruk maakte van een gewetenssussing, het verstandelijk goedpraten van een spontaan oordeel.

De Rat zou wel degelijk om der wille van de vergelding worden gestraft. Al het andere was literatuur.

Mijn onmiddellijke gevoel was geweest: Een ongeluk… Hoe redden wij de Rat…?!

Mr Van Loon's directe reactie was: Moedermoord… Hoe straffen wij de Rat…?!

Die beide ogenblikkelijke ingevingen kunnen door deugdelijke argumenten worden verdedigd. Zelfs voor het meest onmenselijke standpunt zijn steekhoudende motieven aan te voeren.

Maar niet dié argumenten zullen het lot van Ciske bepalen. Die zijn secondair. Zijn leven zal worden gericht door dit aanvankelijke gevoel. Door een oer-instinct, dat primitieve stammen er toe bracht, eenvoudig de hand af te kappen, die een vader of moeder het leven had benomen.

Voor mij stond vast, dat de Rat al van begin af gevonnist was.

Arme Ciske…

Het verwonderde mij, een uitnodiging te ontvangen van de directeur van het Observatiehuis om Ciske eens te bezoeken. Die gereserveerde en beheerste heer Arnoldi had me immers duidelijk genoeg te verstaan gegeven, dat hij het contact met de ‘vroegere wereld’ van de Rat tot het uiterste wilde beperken. Ik had dan ook al besloten, geen poging meer aan te wenden om tot de Rat te worden toegelaten. En nu plotseling deze invitatie…

‘Ja, ik wil wel eens zien, hoe die jongen zich gedraagt tegenover zijn oude omgeving,’ zei de heer Arnoldi, toen ik met hem in het hygiënische directeurskamertje zat.

Ik was dus met min of meer vivisectische doeleinden uitgenodigd.

‘Bij uw bezoek heeft het me getroffen, dat hij voor het eerst zich eens opende voor iemand,’ ging hij voort. ‘Hij huilde, weet unog wel? Ik had zelfs enige moeite om hem van u los te maken. Ja, ziet u — het is mijn taak om hem te observeren, maar ik moet eerlijk bekennen, dat ik tot nog toe maar weinig verder gekomen ben. Eigenlijk weet ik nog niets wezenlijks van die jongen. Andere kinderen komen na een week of wat wel los en gedragen zich vrijwel normaal. Maar die Vrijmoeth is zo gesloten als een bus. Klachten heb ik niet over hem, hij gedraagt zich ordelijk in de groep en doet zijn schoolwerk goed en ijverig. Plichtsgevoel heeft hij wel. Maar of hij nou berouw van zijn daad heeft, weet ik niet. Telkens als ik er over begin, zet hij zijn lippen stevig op elkaar en er komt geen geluid uit. Een wonderlijk exemplaar! Was hij bij u ook zo gesloten?’

Zo zat die heer Arnoldi hardop te piekeren. Het deed me toch wel goed, dat een ander nu eens met de Rat aan het tobben was. ‘In het begin was hij bij mij ook potdicht, maar later trok hij wel bij,’ antwoordde ik met een glimlach.

‘Hier heeft hij geen spoor van contact met de andere jongens. Hij speelt niet mee en zit maar stil in een hoekje van de binnenplaats. Toevallig heb ik ontdekt, dat hij van bloemen en planten houdt en daarom heb ik hem maar als tuinman aangesteld. Dat gaat best. Alleen heeft hij een jongen, die per ongeluk tegen zijn rozen opliep een flinke por in zijn ribben gegeven. Dat wijst toch wel op een agressieve natuur.’

’t Was duidelijk aan de heer Arnoldi te merken, dat hij blij was met dit troostprijsje.

‘’t Lijkt me anders nogal normaal,’ vond ik. ‘We moeten toch oppassen, dat we de gewoonste dingen niet gaan uitleggen als typische karaktersymptomen van een moedermoordenaar.’ ‘Zullen we ‘m maar eens laten binnenkomen?’ stelde de directeur voor.

Ik knikte afwezig en zon al op een middel om straks even met Cis alleen te

kunnen zijn. Wilde ik wat wijzer van hem worden — en hij van mij—, dan moesten we er geen pottenkijker bij hebben.

De weken, waarin ik de Rat niet had gezien, waren niet zonder invloed gebleven. De rauwheid was aan het geval ontnomen, ik was in staat tot een rustiger oordeel. Maar nu ik hem ieder ogenblik in de deuropening verwachtte met zijn vale toet, gesloten mond — ja, zijn respect afdwingende wezen, nu voelde ik mij zenuwachtig.

De directeur kwam met hem binnen. Blijkbaar had hij de Rat opzettelijk niet verteld, welk bezoek hem wachtte, want Cis bleef verbijsterd op de drempel staan, zonder een kik te geven, zonder een lid te verroeren, totaal verrast. ‘Nou — loop maar door!’ drong de directeur aan. ‘Meneer Bruis zal je niet opeten!’

Maar nog bewoog Ciske zich niet. Met zijn grote ogen, die zelfs niet knipperden, bleef hij mij aanstaren, ik was nog geen werkelijkheid voor hem, een rare geestverschijning uit een heel ver verleden. Meneer Arnoldi gaf hem een animerend duwtje in de rug en toen pas kwam hij op mij toe. Met afgemeten en toch onzekere passen. Als een slaapwandelaar. Pas toen ik hem een knipoogje gaf en de hand toestak, brak er iets in hem. Het masker klaarde op tot een gezicht. Een glimlachje maakte hem ineens tot een levend kind.

Zo Cissie!’ deed ik maar gewoontjes. ‘Zien we mekaar weer es, ongen?’

Ik stak hem een hand toe. ‘Dag meneer…’ fluisterde hij.

En toen nog eens duidelijker: ‘Dag meneer...’

Er klonk toch wel wat vreugde door dat verbouwereerde stemmetje.

‘Hoe gaat het er mee, kereltje?’ probeerde ik te beginnen. De Rat haalde zijn smalle schouders op en antwoordde niet. Waarom zou hij ook? Die directeur van dat vreemde huis stond er immers bij?

Ik nam hem eens goed op. Een huiskleurtje had hij gekregen. De tint van zijn gezicht kwam overeen met het grijze manchester van het gestichtspakje.

We hadden allebei moeite om het contact te leggen, maar de Rat overwon zich het eerst. Eensklaps stootte hij er haastig uit, als iemand, die al lang met een brandende vraag rondloopt: ‘Hoe lang moet ik hier nog blijven, meneer...? ’k Ben hier nou zes en veertig dagen... en als ik hier wegga... mag ik zeker nog niet naar…’

‘Naar huis,’ kon hem niet over de lippen.

Ciske stotterde van agitatie. ‘Zes en veertig dagen’. Hij telde ze dus. Als je zo jong bent, zijn zes en veertig dagen al een hele straftijd…

‘Hoe beter je je houdt, des te korter zal je straf wel duren,’ kon ik alleen maar opmerken. Toen vlamde hij plotseling los:

‘’k Doe toch zeker niks? Echt niet! Vraag u maar an meneer!’

Aarzelend ging zijn blik naar meneer Arnoldi, die zich nu mengde in het

hokkende gesprek:

‘Nee, ik heb geen klachten over hem. Behalve dan dat hij Henk Vogel een stomp heeft gegeven.’

‘Mot ie maar van die rozen afblijven!’ protesteerde de Rat. ‘Hij komt altijd met zo’n vaart an-rennen. ’k Heb ‘m genoeg gewaarschouwd!’

‘Waarschouwen’ is nooit een gewoonte van dat felle jog geweest. Meestal was het meteen lik-op-stuk en dan direct raak ook. Behalve toen hij pas bij ons in de klas was en eerst na lange zelfbeheersing op zijn treiterende achtervolgers insloeg. Was dat geen bewijs, dat hij in elk nieuw milieu probeerde om zijn drift meester te blijven? Ook nu weer deed Cis zijn best — om zijn best te doen... Goeie hemel, ik begon óók al te ‘observeren’! ’t Was net, of het mijn Rat niet was, maar een vreemd jog, die ik eens moest bekijken. Een beetje kriegel op mezelf, sloeg ik onwillekeurig een heel andere toon aan.

‘Nou, probeer in elk geval om je fikken thuis te houden,’ raadde ik hem aan. ‘En laten we ’t nu over iets anders hebben... Zeg, je moet de groeten hebben van een heleboel kinderen. Natuurlijk eerst van Betje en Dorus. Nou en dan van Sip en Cootje, enfin van de hele klas eigenlijk, ’t Zal ze allemaal reuze-veel pleizier doen, dat we mekaar weer eens gezien hebben. En ik heb je vader en tante Jans ook een paar keer gesproken.’ ‘Waar zijn ze nou mee bezig?’ vroeg hij met oplevende belangstelling. ‘Wie is ‘ze’?’ ‘Op school natuurlijk!’ ‘Tiendelige breuken, en jij?’

‘Ik ook! Niks an, veel makkelijker als gewone.’ ‘En mag je hier ook wel eens boeken kaften? Dat kan ie prachtig, meneer Arnoldi! U moet zien, wat een keurig rechte hoekjes hij kan snijden. Da’s gewoon een lust, meneer!’ ‘We zullen eens zien,’ zei de directeur ietwat bedenkelijk. ‘Bij dat boeken kaften komt een heel scherp mes te pas, ziet u…’ Pats...!

Misschien was die opmerking wel verklaarbaar voor iemand, wiens taak het nu eenmaal is om te observeren, maar ik schrok er van. Juist scheen er iets van gemoedelijkheid te groeien. We kwamen al aardig naar elkaar toe, maar die enkele opmerking maakte alles kapot.

Ik zag even iets blikkeren in de grijze ogen van Cis. ‘Man, verrek!’ zeiden die ogen. Toen sloot hij zich op. Ik kende dat gezicht van hem. Niets meer mee te beginnen. Zelf voelde ik me er bedremmeld door en ik zweeg nogal demonstratief. Die meneer Arnoldi moést weg!

Blijkbaar voelde hij zelf ook, dat zijn toespeling op het mes er lelijk naast geweest was. Vergoelijkend zei hij tenminste: ‘Nou als jij dan zo’n baas bent in ’t boekenkaften, dan zullen we ’t maar eens proberen...’

Ja — kon je nèt denken! ‘’k Kan er niks van!’ zei de Rat nurks.

Het gesprek stokte hopeloos. ‘Nou moet Cis maar weer terug naar het

leslokaal,’ stelde de heer Arnoldi voor, toen we alle drie een tijdje ongenoeglijk hadden gezwegen. Maar er rees ineens verzet in mij op. Zo wilde ik niet van de Rat weg! We moesten elkaar toch even spreken! Maar dat ging zo moeilijk onder de voortdurende observatie van de directeur. Ik moest hem zien te lozen, met een directe aanval maar! ‘U vindt het zeker wel goed, dat ik vijf minuutjes met hem alleen babbel?’ vroeg ik zo argeloos mogelijk. De heer Arnoldi aarzelde hevig. Als hij er niet bij kon zijn, scheen mijn bezoek veel van zijn waarde te verliezen.

‘Wanneer u er bepaald op staat…’ sprak hij met weinig animo. ‘Maar eigenlijk hebben we al genoeg gepraat, vindt u niet?’ Ik voelde de ogen van de Rat op mij gericht, fel en gespannen. Alsof het de gewoonste zaak betrof, glimlachte ik: ‘Ik zou hem graag nog even onder vier ogen hebben, mijnheer Van Loon heeft daar geen bezwaar tegen.’

Dat laatste had veel van een brutale leugen, want ik had er met de Kinderrechter natuurlijk niet over gesproken. Maar het hielp en dat was de hoofdzaak. Met een zuchtend: ‘Nou, vijf minuutjes dan,’ ging de directeur de kamer uit.

‘Ziezo kleine schuimspaan,’ zei ik op onze ouwe toon, ‘nou zijn we even onder ons. Dat andere was maar aangetrouwd. Lekker heb je ’t hier zeker niet hé?’ De Rat slikte iets weg en kreeg een begin van tranen in zijn ogen. Voor een jongen, die helemaal niet jankerig is uitgevallen, zei me dit genoeg. Ik ging maar meteen door: ‘Ja jong, je moet nou eenmaal nemen, wat er op zit. Ik zou je ook veel liever in de klas hebben, maar je snapt wel, dat meneer Van Loon daar niet voor te porren is.’

Ik trok hem naar me toe, zodat hij half op mijn knie kwam te zitten. Schuw en bedroefd keek hij een andere kant uit, maar ik draaide zijn gezicht naar mij toe en keek hem eens goed in de ogen.

‘Als je nou maar begrijpt, dat alle mensen, die zich met je bemoeien, het beste met je voor hebben. Heus kereltje, niemand wil je pesten. En niemand zegt: ‘Wat is die Cis een rotjongen!’ Echt niet. Weet je, dat je de groeten moet hebben van meneer Maatsuyker? Had je niet gedacht hé? Heus Cis, we vinden je zo beroerd nog niet. Maar dan moet jij ons ook niet beschamen! Jij moet je best doen en geen mep uitdelen aan een jongen, die per ongeluk tegen je rozen is opgelopen. Op zichzelf is dat nou zo bar niet, maar je moet leren om je knuisten thuis te houwen. Niet meteen erop timmeren. En weet je waarom niet? Omdat ik het niet aardig van je vind! Denk maar aan mij en aan tante Jans en aan Betje en Dorus. We willen je later terugzien als ons ouwe vrindje en dan zeggen we: ‘Verdikme nog toe, wat is die Cis een vent geworden!’ Je straf heb je verdiend, da’s nogal wiedes. Maar aan die straf komt een end. Dus Cis — tanden op elkaar en je fikken thuis!’ M’n woorden maakten wel enige indruk. Terwijl zijn open ogen in

de mijne rustten en er haastige trekjes door zijn lippen gingen, luisterde de Rat naar wat ik zei. Voor mij was hij geen bijzonder geval, waarover geschreven en gedebatteerd moest worden. Dieper dan ooit voelde ik het ontoereikende van alle theorieën, die straks op zijn armzalig hoofd uitgevochten zouden worden. Tussen mijn handen had ik de kop van Ciske de Rat, van een verdoold joggie, dat ik allemachtig graag mocht. Een joggie dat het toch óók niet kon helpen, dat hij met zijn temperamentvolle hart naast een vijandige moeder had moeten leven. Dat schriebelige ventje had toch bewezen, dat hij het goede wilde, al was het alleen maar, omdat hij zoveel narigheid van het kwade ondervond. Maar telkens was die arme Rat gestruikeld over de moeilijkheden, die hem in de weg werden gelegd. Met wat meer genegenheid zou het zo heel anders met hem zijn gegaan. Hoewel hij met geen woord had gerept van tante Jans en Dorus en Betje, wist ik zo zeker, dat hij in zijn kille afzondering naar hen allen hunkerde, omdat zij hem het enige heilzame hadden geboden — hun warme liefde, ieder op zijn wijs. In die vijf luttele minuten, die ons geschonken waren, wilde ik hem het besef van die genegenheid inprenten. Hij kon er zich misschien aan opbeuren, als hij overstelpt dreigde te worden door de beroerdigheid, die het gerecht voor hem in het vet had.

Snel en geagiteerd had ik tegen hem gesproken en hij had mij wel gesnapt. Nu huilde de Rat niet wild als bij mijn eerste bezoek, toen hij zich zo van God en alle goede mensen verlaten voelde. Vochtig stonden zijn ogen en toch krampte er een nerveus lachje om de mond. Hij had een hulpeloos mooi kindergezichtje. Ja waarachtig, voor het eerst vond ik die vale Rat mooi! Ik liet hem los, maar die vochtige ogen bleven mij aanstaren, alsof ze iets méér, iets positiefs van me verlangden. ‘Je belooft me dus, dat je je best blijft doen?’ zei ik. Even kwam er iets angstigs over hem. Ik zou dadelijk vertrekken en dan was hij weer alleen!

‘Wat… wat moet ik dan nog méér doen…?!’ hakkelde Ciske. Arme Rat — het is ook zo verdraaid moeilijk om braaf te zijn zonder een bruikbare handleiding! De heer Arnoldi kwam al binnen. ‘God geve me een inval, waar die arme bliksem houvast aan heeft!’ flitste het door mij heen.

‘Je vraagt meneer Arnoldi, of je die boeken mag kaften!’

Wat was dat glimlachje op die dunne lippen wijs… ‘Mag het, meneer…?’ vroeg hij verlegen. ‘Goed!’ zei meneer Arnoldi.

HET gebeurde met de Rat heeft mij ouder gemaakt.

Ik voel me sedertdien niet meer zo het jonge schoolmeestertje, dat moet worstelen met allerlei wissewasjes, die hij voor gewichtige dingen aanziet. Wat kan mij nu nog gebeuren! Een van mijn leerlingen heeft zijn moeder vermoord. Alles wat een klas aan ondeugd kan opleveren, verbleekt hierbij. Ik kan me

moeilijk meer opwinden, als Jantje Verkerk een heel lelijk woord in de kaartenkast heeft gekerfd. Jantje Verkerk is een vroegrijp joggie. Er zullen altijd vroegrijpe joggies zijn en het is dus normaal, dat ik er bij tijd en wijle een in mijn klas krijg.

Piet Steeman is verleden week met zijn bibliotheekboek vol botervlekken en met een kaaskorstje bijwijze van bladwijzer op school gekomen. Vroeger zou ik me daarover oprecht driftig hebben gemaakt en pogingen hebben aangewend om Piet Steeman in een keurig kind te veranderen. Nu heb ik volstaan met het boek aan de klas te tonen, die het vol verontwaardigd afgrijzen aanschouwde. Pietje heb ik voor schandaal gezet en hem veroordeeld tot vier literatuurloze weken, een en ander met verdienstelijk gespeelde verstoordheid en een tamelijk onbewogen hart. Want ik weet, dat Piet Steeman gedurende en na die vier weken een even onachtzaam mensenexemplaar zal zijn als daar vóór. Een aardige knul, maar een onverbeterlijke smeerkanes.

Ik ben schoolmeester genoeg om geen vergrijp van enige betekenis zo maar over mijn kant te laten gaan. Wie straf verdient, krijgt eerlijk zijn portie, maar al die dagelijkse kinderzonden zijn onbenulligheden geworden. Ik kan er me niet meer dik over maken. Een paar wezenlijke dingen vragen mijn aandacht. Cis en Suus.

Er is bij ons thuis een proper kamertje gereed gemaakt, waar een nog lege wieg staat en stapeltjes blinkend witte luiers keurig in de kast liggen. Dat vind ik allemaal ontzettend belangwekkend. Het doet me zelfs veel meer dan het geval van de Rat. Hoezeer Cissie mij ook bezighoudt, hij kan de vreugde van mijn naderend vaderschap niet verdringen, alleen beschaduwen. ‘Animaal egoïsme’ zou Verbeest dat noemen.

Ja — die Verbeest. Sinds hij zijn kleine meid niet meer naar de voorbereidende school hoeft te brengen, is hij een vast nummer bij de discussies ‘op de gang’.

En als er dan zwaar geboomd wordt, dan kijk ik Meerstra soms begrijpender dan vroeger aan. Oprecht verbaasd kan ik luisteren naar Maatsuyker, die met Verbeest een ernstige discussie begint over het probleem, of je de kinderen eigenlijk niet beter op jongere leeftijd werktuigelijk aardrijkskundige namen uit het hoofd kunt laten leren, zelfs al begrijpen zij er de betekenis niet van. De geest is dan nog zoveel ontvankelijker, weet u? Verbeest is al eens een keer voor M.O.-paedagogiek gezakt en gaat dit jaar wéér op. Hij is dus een hele autoriteit en Maatsuyker toetst graag zijn opvattingen aan de zijne. Verbeest haalt er liefst Künkel en Mannin bij en schermt bij voorkeur met velerlei ‘*Hemmungen*’, ‘partiële defecten’ en, als de geest vaardig is, met ‘reactieve bovenbouw’. Een en ander in verband met de vraag, of je de kinderen in de tweede al moet leren, dat

Leeuwarden de hoofdstad van Friesland is. Bepaald grappig is het, hoe ‘de gang’ mij na de moord voor voller aanziet. Ik ben iemand geworden, niet zo’n broekje meer, maar een man van ervaring. Jorissen is al eens naar mij toegekomen met de vraag: ‘Zeg Bruis — die Leendert de Groot, je weet wel, dat jog met die sproeten en die flaporen, heeft vijf centen gestolen. Hoe zou jij dat zakie nou opknappen? Ik zit er een beetje mee.’

Ik dank dit aanzien aan het feit, dat ik niet heb kunnen verhinderen, dat de Rat zijn moeder vermoordde. Meng ik mij een enkele keer in de gesprekken, dan wordt er met een zeker respect naar mij geluisterd. Mijn oordeel legt gewicht in de schaal en daar maak ik een ongepast gebruik van. Maatsuyker heeft drie dagen voor mijn klas gestaan, toen ik met een griepje thuis lag. Hij liet zich vol lof over het niveau uit. ‘Een best klassie heb je daaran, — alleen dat kind van Van Gemert hoort er niet in thuis. Die meid is nou werkelijk te stom om pap te zeggen. Zou je die niet terug zetten?’ Vroeger zou ik te paard en gewapend voor Betje in de bres zijn gesprongen, maar nu deed ik het af met een nonchalant:

‘Ik denk er niet aan! Die Betje zou overàl stom zijn en daarom houd ik haar maar. Dan is een ander van de last af.’ ‘Je moet het zelf weten,’ zei de baas bedenkelijk... In de klas gaat alles zijn gewone gangetje. Ik leer de jongens de Duna en de Dwina, waar ik zelf altijd mee in de war kom, geef levendige beschrijvingen van Dirk de Derde die Dordrecht sticht en Willem I die ter kruisvaart tijgt en houd er mij van overtuigd, dat ze het allemaal prompt zullen vergeten. Waar ze trouwens gelijk aan hebben.

Sipke zit ruim en comfortabel alleen in zijn bank. De kinderen zijn al lang aan de lege plaats gewend geraakt. Ik nog niet. Het is een blinde vlek in de klas. ’t Is zo gek — net of het mijn ouwe troepje niet is. Een geschonden stel.

Soms verlang ik naar een andere klas, naar nieuwe gezichten, desnoods een vreemde school, waar ik opnieuw kan beginnen. In een balsturig ogenblik heb ik zelfs gesolliciteerd naar een particuliere school. Mijn klas zonder de Rat is een ei zonder zout. Als Cis onder een tram was gekomen of aan longontsteking gestorven, dan zou ik dit als een natuurlijk verlies kunnen aanvaarden en er vrede mee hebben. Maar hinderlijk is de gedachte, dat hij daar in dat Observatiehuis op zijn vonnis zit te wachten, terwijl wij gezellig knutselen met de Maagdeburger halfbollen of ik een dictee van moeilijke woordjes geef: ‘De politieagent ging met zijn bagage naar het station.’ Het tart de stoutste fantasie, wat mijn Betje van zo’n zinnetje maakt! Toen ik de Rat voor de tweede keer had bezocht, zei ik bij wijze van proef:

‘Zeg jongens, weten jullie, van wie je de groeten moet hebben..? Van Cis!’

De meesten namen dit voor kennisgeving aan. Wanda Bregman bleef ijverig peuteren aan een dwangnagel, Fransientje Klaver staakte de bezigheden aan haar

haarstrik niet en Co Verstaveren, die in de hoek stond, keek niet om. ‘Meneer — zit ie nou achter tralies, net as Willem Roda?’ vroeg met schelle stem Jantje Verkerk, de sensatiezuchtige. ‘Je bent gek!’ oordeelde Sipke, ‘da’s een jong’n uit een boek en da’s zowat vijftig jaar geled’n!’

‘Nietes!’ hield Jantje vol, maar Sip troefde hem af met een vernietigend: ‘En op de plaatjes red’n nog rijtuig’n en de mann’n droeg’n hoge hoed’n!’ Anderen bemoeiden zich met de discussie, maar niemand vroeg, hoe Ciske het eigenlijk maakte. Na schooltijd bleef Dorus achter voor zijn Franse les en Betje van Gemert had nog wat te beredderen in de klas. Toen ik terugkwam, klampten ze mij meteen aan: ‘Meneer — vertelt u eens wat van Cis! Heeft ie het naar?’ Ziezo, het wis er dus nog. De Rat had twee trouwe vrienden! Met ons drieën op één bank zaten we en ik vertelde, dat Cis tegenwoordig tuinman was en net als wij de tiendelige breuken bewerkte en dat de mensen van het Observatiehuis heel geschikt voor hem waren. Dorus keek nadenkend. Het fijne gezichtje stond heel oud en ernstig.

‘Wat Jantje Verkerk zei, is toch zeker onzin, van die tralies en zo?’ vroeg hij.

‘Hij kletst maar wat!’ stelde ik hem gerust. ‘In de tijd van Willem Roda werd er heel anders omgesprongen met kinderen, die iets gedaan hadden. Zo’n Observatiehuis is eigenlijk een soort strenge kostschool. Leuk is het er natuurlijk niet, maar de kinderen hebben het er goed, al mogen ze er dan ook niet uit.’ ‘Dan is het tóch een gevangenis!’ stelde Dorus vast. ‘En toch is het gemeen!’ zei Betje vrouwelijk koppig. ‘Cis was bij ons toch zeker wat een aardige jongen? Nou waarom mag ie dan niet in de klas terug?’

‘Omdat ie nu eenmaal iets heel ergs op z’n geweten heeft,’ merkte ik op.

Maar Betje’s rechtsgevoel was niet bevredigd. Het is nog wat primitief. Als Cis voor zijn misdrijf honderd strafregels zou hebben gekregen, zou ze ’t al lang best gevonden hebben.

Is mijn rechtsgevoel zoveel fijner ontwikkeld? Als je me diep in mijn hart kijkt, zou ik immers niets liever willen dan dat de Rat weer naast Sipke zat? Met de klas zou ik het wel klaar spelen. Trouwens, er is er niet een, die wezenlijk afgrijzen jegens de ‘moedermoordenaar’ koestert, te meer niet, omdat ze allemaal wel weten, dat Cis het ‘erg naar’ bij die vrouw had. Als de tijd in het Observatiehuis erop zat, zou de Rat gerust terug kunnen komen. Kinderen zijn als regel zo van zichzelf vervuld, dat er in hun geest weinig aandacht is voor de deugden en fouten van anderen. ‘Vergevensgezind’ noemen we dat.

Maar stel je de deining in de vergeldingshoek eens voor, als de Rat gewoon terugkwam. De wereld zou vergaan! Op zichzelf zou dit niet zo vreselijk zijn, mits — volgens het klassieke gezegde — tevoren het recht slechts zijn loop had gehad.

Inmiddels wachten er een paar mensen op de Rat, die voor de zo nodig geoordeelde ‘zuivering van zijn ziel’ van heel wat meer betekenis zouden zijn dan alle officiële observatie en tuchtiging. Twee rechtschapen kinderen, die hem met open armen zouden ontvangen; een man, die nu oprecht zijn best wil doen om een echte vader voor hem te zijn, een ingoede, verstandige arbeidersvrouw, bereid om desnoods haar leven voor hem te geven en ten slotte een schoolmeester, die zich nu eenmaal aan dat zorgenkind gehecht heeft en de verantwoording durft dragen om hem voor verdere ontsporingen te behoeden. Een nieuw milieu ligt voor de Rat gereed en is dit niet voldoende voor de verdere opvoeding van een jongen, die genoeg waarden in zich bergt om met een beetje verstandige leiding en heel veel liefde tot een behoorlijk mens op te groeien?

Toch wacht hem de tuchtschool. Als ik er aan denk, wordt het kil om mijn hart. Ik weet wel niets van die instelling af, maar de naam is me al antipathiek. ‘Tuchtigingsschool’ lijkt mij beter. Ik ben zo bang, dat de Rat daar volkomen zal versomberen, dat het aardige in hem zal worden verstikt. Een kind kin niet zo diep overtuigd zijn van het vreselijke van zijn wandaad. Het heeft een zwakker zondebesef dan een volwassenene. En als de Rat het rechtvaardige van zijn zware straf niet volkomen inziet, dan zal hij als een wrokkige, blijvend geschonden jongen uit die tuchtschool in de maatschappij komen.

Het ideaal, dat ik mij had gesteld: de Rat als een fiks, ferm jog afleveren aan de gemeenschap, — dit misschien wat overmoedige ideaal zal daar vergruizeld worden.

Ik ben bang…

Ik kan niet anders dan in vragen denken. Aarzelend en voorzichtig tastend tracht ik een weg te vinden in de verwarring der problemen, waar ik nu hulpeloos middenin sta. Telkens als ik licht meen te zien, blijkt het het misleidende schampen van een waterig zonnetje te zijn. Nog eer ik iets wezenlijks heb kunnen onderscheiden, verduistert een wolk het schijnsel en tast ik weer in ’t donker.

Soms vind ik de zaak zo simpel, zo voor ieder begrijpbaar eenvoudig. Een kind is een mens in de dop, wiens karakter nog niet gefixeerd is. Mag men dan zo’n groeiend poginkje tot mens straffen om te vergelden? ‘Gij hebt gezondigd tegen de zedewetten der grote mensen en nu zult gij boeten, onwaardige!’ Alles wat opvoeder in mij is, verzet zich tegen een straf, die iets anders wil dan een correctie. Ons past de plicht om de opgroeiende jeugd op te voeden. Daarvoor zijn wij volwassen en zij niet. En nu weet ik wel, dat een Mr Van Loon er niet op uit is om de Rat nodeloos te kwellen. Maar zou hij het zwaartepunt van zijn vonnis niet meer naar het zuiver opvoedkundige verleggen, indien die

moedermoord slechts een geheim was tussen hem, Cis en mij?

Zo’n Jorissen heeft me verbaasd doen staan. Dat is nou een schoolmeester en nogal een, die mij om raad vraagt, als een van zijn jongens een stuiver gestolen heeft. Toen aarzelde hij dus, wat een bewijs is, dat hij er een gewetenszaak van maakte. Maar inzake de Rat had hij meteen zijn oordeel klaar. Ik zou hem om deze positieve doortastendheid kunnen benijden, als ik enige waarde aan dit oordeel kon toekennen.

‘Laten ze dat venijnige serpent nou maar es een jaartje of wat opsluiten — dan wéét ie het tenminste!’ sprak hij bars, toen we op de gang het geval weer eens bespraken.

Ik voerde daartegen aan, dat die paar maanden Observatiehuis al een ernstige vrijheidsberoving vormen en dat daarna een bijzonder toezicht voldoende zou zijn om de Rat in het rechte spoor te houden. Maar Jorissen schamperde:

‘Je doet net, of die knul een dubbeltje gestolen heeft! ’t Zou poddome maar gemakkelijk zijn om eventjes gauw je moeder van kant te maken en er met een paar maandjes kostschool van af te komen!’

Tedema keek hem met haar grijze, vermoeide ogen eens aan en zei kalmpjes:

‘Een kind, dat met voorbedachten rade een dubbeltje gapt, kon wel eens heel wat slechter zijn dan een driftkop, die iemand met een mes gooit.’ Jorissen draaide zich geërgerd om en snauwde: ‘zachte heelmeesters maken stinkende wonden, zeg ik maar!’

Het viel me echt van Maatsuyker mee, dat hij met een smalend lachje zei:

‘Die Jorissen! Op elk potje heeft ie een passend dekseltje. Prettig toch om nooit eens te twijfelen! Jij zou er als Kinderrechter geen cent van terechtbrengen, Bruisie, daar niet van! Zo’n piekeraar als jij zou over ieder geval drie maanden moeten nadenken en dan nóg zuchtend een slap vonnis vellen. Da’s natuurlijk net zo fout als die zogenaamde kordaatheid van Jorissen. Maar ik moet je eerlijk zeggen, dat ik met zo’n Vrijmoeth ook geen raad zou weten. Er valt zoveel aan zo’n type te bederven, dat is het! In de klas sta je er niet lang bij stil. Je hebt zo je tarieven klaar liggen: Slabakken en afkijken — een portie strafwerk, drie keer kletsen — in de hoek, een brutale bek — een gezonde draai om hun kop. Zo’n Kinderrechter zal óók wel z’n tarieven hebben, Maar of ie nou voor moedermoord iets in z’n laatje heeft, betwijfel ik toch. Verdorie, ’t is moeilijk. We moeten maar niet op de stoel van zo’n rechter willen zitten...’ Meerstra zoog bedachtzaam aan zijn peukje en merkte kalm op: ‘Ik zou voor vijf minuten de toga van die meneer Van Loon wel eens willen lenen en dan zou ik de Rat veroordelen om te worden opgenomen in een prettig gezin, bij mensen, die hart voor zo’n kereltje hebben en niet meer leuteren over zonde en schuld. Met al die juridische flauwe kul heb ik niets te maken. Nee, geen seconde zou ik aarzelen.

Waarom moet je de dingen zo ingewikkeld maken? Vergelding — nonsens! Allemaal gevaarlijke rimram! Opzettelijk terugpesten! Dat doe jehoogstens een grote kerel, maar geen kind. Als ze de Rat een vergeldingsvonnis geven, dan kon dat zaakje wel eens van moedermoord in geestelijke kindermoord uitlopen. Allemaal vanwege het recht, begrijpt u…?' Tedema sloot de discussie af met een zacht: ''n Rechter gaat op de plaats van Onzelieveheer zitten en dat kan nooit goed wezen. Kom, ik ga maar weer naar m'n klas…' Meerstra is geen man om klakkeloos zo'n boud oordeel uit te spreken. Hij heeft er stellig lang over nagedacht. Daarom is het zo merkwaardig, dat zijn mening eigenlijk volkomen overeenstemt met die van — tante Jans.

Ik heb haar opgezocht en een kopje slappe koffie gedronken. Toen ik tegenover haar zat en niet goed wist, hoe ik het gesprek moest beginnen, keek ik gefascineerd naar haar handen, die als moegewerkte wezens in haar brede schoot schenen te sluimeren. Die handen zeggen alles, zij vertellen stom van een hard leven. Vol groeven en blutsen zijn die handen, stug van het eelt. Maar zij hebben Ciske gestreeld, toen hij als een opgejaagd dier bij tante Jans binnenvluchtte en er ging toen meer zachtheid van uit dan de fluwelen handen van een pianist ooit zouden kunnen schenken. Eerlijk en goed zijn de handen van tante Jans. Toen we na wat hortende zinnetjes al gauw over de Rat spraken zei de vrouw met een glimlachje om haar brede mond: 'Z'n vader wil nou met alle geweld maar trouwen. Hij denkt, dat ie dan meer kans maakt om Cissie bij 'm te krijgen, als z'n straf er op zit. Misschien heeft ie gelijk. Maar ik weet nog niet, wat me te doen staat. Als u er bij geval es een balletje over kan opgooien, als u es bij die rechter bent. Ik zou er zelf wel es op af willen stappen, maar ik kan altijd zo moeilijk uit m'n woofden komen. Als ik weer op de stoep sta, weet ik het altijd precies...' 'Zullen we samen eens…?' stelde ik voor. Er lichtte iets in de stille ogen. 'Als 't es kan — graag,' zei tante Jans dankbaar. 'U zal wel zeggen, wat verbeeldt ze d'r eigen wel, maar als ik al die stukken in de krant lees, dan gaat het wel es door me heen: Wat weten die knappe bollen nou eigenlijk van Cissie af! Ik ken die jongen, want bij mij heeft ie zitten huilen. En u kent 'm en zouden wij nou niet weten, wat het beste voor 'm is? Het gaat zo vaak door m'n domme verstand: Als die jongen hier bij me in huis kwam en u hield een oogje op 'm, dan zou er geen ordentelijker ventje rondlopen dan hij. En het gaat er toch om om een net mens van 'm te maken? Gelooft u maar, dat ie z'n les te pakken heeft, weet ik het beste, want ik heb 'm zelf naar de politie gebracht en ik heb gezien, hoe kapot dat schaap was. En ik zal u es wat vertellen, als u het niet vervelend vindt… Als ze die Cissie te hard aanpakken, dan wordt ie — ja hoe zal ik het zeggen? dan wordt ie grammottig, 'k weet zelf niet, hoe ik dat nou duidelijk moet maken, 't Is een kind, dat je met een natte vinger kan krijgen,

waar je ’m hebben wil, maar o wee als er met grof geschut gewerkt wordt. Dan geeft ie ’m van Jetje. En zo’n rechter moet nou eenmaal straffen, hè? Daar zit niks anders op. ’t Is zo’n man z’n bezigheid. Maar ik heb er een zwaar hoofd in, wil ik u wèl vertellen…’

‘Zou ú hem niet te veel verwennen?’ vroeg ik bedenkelijk. Tante Jans zette grote ogen op. ‘Ikke...? Niks hoor! Ik kom uit een groot huishouwen en ze hoeven mij niet te leren, hoe je met kwaje rakkers van kinderen omgaat. D’r is nog nooit een jongen, die ’t verdiende, van een flinke soes op z’n wang doodgegaan. En als ’t een beetje kind is, is ie ’t een kwartiertje daarna alweer vergeten. Net als ik zelf trouwens. Moet u nog een bakkie…?’

Dat ‘bakkie’ had tot gevolg, dat ik ook vader Vrijmoeth weer eens zag. Hij kwam binnenstevenen en keek verrast op, toen hij me in het hoekje zag zitten.

Vrijmoeth zag er oud uit. Hij was magerder geworden en wat grijs aan zijn slapen.

‘’k Wou juist van de week es bij u aanlopen,’ zei hij rustig. ‘Zaterdag ga ’k weer naar zee.’

Hij ging aan tafel zitten en trommelde nerveus met zijn sterke vingers op het zeiltje. Ik zag hem nog vóór me, zoals hij bij zijn eerste bezoek in de klas onverschillig op een bank zat. Een brani-achtige zeeman, die ’t alleen wel klaren zou en die dat goedwillende groentje van ’n schoolmeester wel eens op z’n nummer zou zetten.

‘’k Ben gisteren bij die Kinderrechter geweest,’ vertelde Vrijmoeth. ‘Ja, ’k had geen rust meer en dacht, eruit smijten kunnen ze me altijd nog. In een ingeving ben ik er eens binnengestapt en ’k werd ontvangen ook. Waaróm ik het gedaan heb, weet ik eigenlijk zelf niet, want ik had niks bijzonders te zeggen.

Hij was heel geschikt, niet uit de hoogte en zo. Maar ja — per slot van rekening heeft hij het voor het zeggen, wat er met Cis zal gebeuren en als vader heb je maar een schimmetje in te brengen. Wat ik wou — vroeg ie. ‘M’n jongen graag terug,’ zei ik. Stom natuurlijk, zo’n antwoord. Hij gaf me meteen nogal onder uit de zak. Dat ik dat eerder had moeten bedenken en dat napraten nou niet hielp. Tja— gelijk had ie. ’k Zat er een beetje as verdomde Lowietje bij en ik ben maar opgestaan. Of ie ’t een beetje met Cis wou maken, heb ik gevraagd, omdat die jongen ’t toch niet helpen kon, dat ie zo’n belabberde jeugd had gehad en dat het toch eigenlijk een ongeluk was geweest met dat mes.

Hij zou doen, wat in die jongen z’n belang was, zei ie. En daar moeten we nou maar op hopen.’

Veel stof tot conversatie hadden we niet.

‘’k Heb er es over nagedacht — als we nou toch es voor de wet gingen trouwen,’ zei tante Jans heel gewoontjes.

Vrijmoeth keek verbaasd op.

'En dat wou je niet, zolang Cis nog zat!' riep hij uit. 'Ja maar, ik ga met meneer hier naar die rechter toe,' ging zij bedaard verder. 'Zolang we nog maar over de puthaak getrouwd zijn, is er natuurlijk geen kijk op, dat Cissie hier in huis mag. Daar wil dat soort mensen niet van horen. En nou had ik gedacht om te zeggen, dat ik een moeder voor die jongen kan zijn, omdat ik nou toch in het ordentelijke met z'n vader getrouwd ben. Dan ziet zo'n man toch ook, dat ik er wat voor over heb, is 't waar of niet!'

Vrijmoeth zat even voor zich heen te kijken. 'Mooi is dat!' zei hij met een mislukt lachje. 'Je wilt dus met me trouwen om Cis en je vindt het wel goed, dat ik dan óók es af en toe over de vloer kom.' 'Net wat je zegt,' gaf tante Jans toe. Hij was kennelijk in zijn mannelijke waardigheid gekwetst, maar zei toch onverschillig:

'Ik vind het allemaal best, maak de papieren maar in orde, dan trouwen we, als ik van de Oostzee terugkom. Het gaat om die jongen, zullen we maar rekenen.'

'Wie is er over trouwen begonnen?' beet tante Jans van zich af.

'Jij toch zeker!'

''t Is goeie,' zei Vrijmoeth moe.

JA, 't is wel een *cause célèbre* geworden, die berechting van de Rat.

Er waren nogal wat mensen in het zaaltje van de Kinderrechter, dames en heren, die zich met misdadige kinderen bezighouden en deswege een plaatsje gevraagd en gekregen hadden. O — stellig met respectabele oogmerken en niet vanwege de sensatie — althans niet bewust. Maar mij hinderde toch de sfeer van onderhoudende opgewektheid vóór de zitting. Men ontmoette elkaar zo pleizierig.

''t Lijkt wel een verjaarsreceptie,' zei Maatsuyker, die met mij als getuige was gedagvaard. 'Als ze zich straks maar niet vergissen en de Rat gaan feliciteren…'

Rechercheur Muysken kwam met zijn collega van de opsporingsdienst bij ons staan, rustig en ernstig.

'Wat 'n belangstelling, hè?' spotte hij goedmoedig. 'Die Rat wordt nog een persoontje van gewicht op die manier. Anders gaat het hier nogal huiselijk toe. Een enkele getuige, een praatje met zo'n kind, dan een requisitoirtje en een pleidooi en dan meteen vonnis. Kunnen ze 't niet eens worden, dan wordt iedereen weggestuurd en dan steken de Officier, de Kinderrechter en de verdedigster de hoofden even bij elkaar. Zo bedisselen ze het altijd, tenminste onder de ouwe Van Everdingen, maar die is nou jammer genoeg net met pensioen.

Nou is er een nieuwe Officier gekomen, eentje uit de provincie. Zo’n hanige jonge snuiter, ’t Zal mij benieuwen, of die hier een zak zout eet. Die man krijgt de slag niet beet. ’n Goeie Officier voor de Strafkamer, maar niet voor kinderen. Meneer Van Loon heeft het niet erg op ’m. Hij is altijd zo onder-uit-de-zak. Dit zakie vindt ie natuurlijk rijk! ’n Hele lijst getuigen heeft ie laten dagvaarden. Flauwe kakkelorum!’

‘Ze moeten het geval toch onderzoeken?’ zei Maatsuyker. ‘Larie, is al lang gebeurd!’ bromde Muysken. ‘Ze hebben toch de verbalen en de rapporten van Jan en alleman? Nee, die meneer Sweering wil gewichtig doen. Moet je die tenlastelegging maar es lezen:

‘Overwegende, dat verdachte opzettelijk zijne moeder Johanna Maria Theodora Geesthoven van het leven heeft beroofd door opzettelijk met kracht een scherp mes naar zijne moeder te werpen met het oogmerk haar te doden, welk mes in haar hals is gedrongen en aldaar haar halsslagader heeft doorgesneden, tengevolge waarvan zij een hevig bloedende wond heeft bekomen en kort daarna dientengevolge is overleden…’ O — daar heb je de misdadiger!’

Ciske kwam binnen en deed de gedempte gesprekken verstommen. Een reus van een veldwachter leidde hem naar zijn plaats. De man droeg een helm en een sabel en maakte door zijn verschijning de Rat nog eens zo schriel. Natuurlijk weer stom en sentimenteel van mij. Maar ik voelde aanstonds een hevige verontwaardiging in me oplaaien. Wat een vertoning! Waarom moest dat petiterige ventje nou door een gewapende veldwachter bewaakt worden! Ach, ’t zal wel bij het voorgeschreven ceremonieel van een rechtszitting horen, zo’n overgebleven snippertje negentiende eeuw. Maar die Cissie met z’n spillebeentjes, schriebelig en onaanzienlijk, en dan die kolos van ’n veldwachter met een sabel en Godbetert nog een revolver ook — nee ’t was géén gezicht!

Zelfs Maatsuyker die toch niet lijdt aan vrouwelijke overgevoeligheid, mompelde binnensmonds:

‘Allemachtig, moet je zo’n bombarie zien! Ze zijn zeker bang, dat ie een bom onder z’n bloes heeft!’

Ik ging naar de Rat toe, zodra hij naast de veldwachter op het beklaagdenbankje zat. ’t Kon me niet schelen, of ’t mocht. Cissie moest even weten, dat er goed volk in de zaal was. ‘Zo knapie!’ begroette ik hem. ‘’k Wou je alleen maar even goeiedag zeggen, jongen!’

Hij had naar de grond zitten kijken en hief nu verrast zijn spichtige gezicht naar mij op. Moe zag hij er uit, bleek en met dikke oogleden. Zeker vannacht niet geslapen door de zenuwen. Hoeveel straffen krijgt zo’n kind buiten zijn officiële vonnis om…? ‘Dag meneer!’ fluisterde hij met een hees stemmetje. De veldwachter liet me rustig begaan. Hij had wel een goedmoedig uiterlijk en

knikte me eens toe. ‘Is dat je meester?’ vroeg de geweldenaar vriendelijk. De Rat knikte schuw van ja.

Ik legde mijn hand op zijn weerbarstige pruik, niet goed wetende, wat ik zou zeggen. ‘Hou je maar flink!’ zei ik zachtjes. ‘Blijft u bij me…?’ klonk de schorre stem weer. Arme Rat…

Waar was je branie, je stugge zelfverzekerdheid? Waar was alles, wat me vroeger zo in je boeide? Je was niet anders dan een heel klein kereltje, dat in z’n eentje tegenover een ontzaglijk apparaat stond. ‘Blijft u bij me…?’

Laat me in Godsnaam niet alleen bij al die vreemde mensen! Jij weet toch wel, hoe belabberd bang ik eigenlijk ben…? Ik had er wat voor gegeven om op de plaats van die veldwachter te mogen zitten. Mijn enkele nabijheid zou hem een gevoel van bescherming hebben gegeven.

‘Ik zit vlak achter je,’ kon ik nog zeggen. ‘Wees maar niet bang…’ Een jonge vrouw in toga kwam op ons toe, de verdedigster. ‘Mevrouw de Hoop,’ stelde zij zich voor. ‘Is u meneer Bruis?’

En meteen zei ze tegen de Rat: ‘Zo Ciske, wat heb je je haren prachtig gekamd voor jouw doen! ’n Keurig ventje ben je, zeg!’ Cis grijnsde even verlegen en plakte een onwillige spriet haar plat. Hij zag er ineens niet meer zo stakkerig uit. Mr de Hoop nam hem met haar donkere ogen vriendelijk op en praatte opgewekt aan één stuk door, als wilde zij zijn aandacht van al die mensen afleiden, ’t Was een stukje menselijkheid, dat zelfs mij opbeurde.

‘Daar heb je meneer Van Loon al, opstaan joh!’ gelastte ze en maakte een lichte buiging voor de Kinderrechter, die gevolgd door de Officier en de griffier binnenkwam. ‘Nou gaat het spul beginnen…’

Mr Van Loon keek even het zaaltje rond en begon onmiddellijk de zitting.

‘Nou Cis, kom maar eens even bij me, m’n jongen,’ praatte hij gewoontjes, toen de Officier onverstaanbaar en onverschillig de zaak had voorgedragen.

Daar stond de ‘verdachte’, de handen op de rug, zenuwachtig wiebelend op zijn benen.

‘Je weet natuurlijk, waarom je hier bent, hè? Veel woorden zullen we er maar niet vuil over maken, maar ’t is een verschrikkelijke geschiedenis. Dat vind je toch zelf ook, nietwaar?

Cis keek naar de grond en knikte onmerkbaar van ja. Dat was het enige uiterlijke teken van zondebesef. Het scheen mij toe, dat de Officier, die hem scherp opnam, even schokschouderde. Veel mildheid ging er niet van hem uit met zijn rechte scheiding en spitse gezicht. Niet iemand om eens een gemoedelijk woord mee te praten.

‘Ga maar weer zitten, ik spreek je nog wel,’ zei Mr Van Loon. ‘Nu de eerste getuige maar.’

De rechercheur deed een gortdroog relaas van hetgeen hij van de moord had waargenomen, maar hij zag toch kans om het gebeurde met *Pieter Marits* behoorlijk te doen uitkomen en er vooral op te wijzen, dat het scherpe mes net binnen het bereik van de Rat lag, zodat voorbedachte rade moeilijk aangenomen kon worden.

Muysken maakte er nog wat meer werk van en de Kinderrechter gaf hem daar alle gelegenheid voor.

‘U kent Cis nou al langer dan vandaag of gisteren,’ zei hij. ‘Vertelt u nu eens, wat voor indruk u van hem heeft.’ ‘’t Is vast geen beroerde jongen,’ vond Muysken. ‘Integendeel, ik heb altijd aardigheid in hem gehad. Met een beetje leiding zou er een flink ventje uit gegroeid zijn, al zou je dan wel allerlei moeilijkheden met hem hebben beleefd. Maar die moeder is z’n ongeluk geweest…’

‘Makkelijk om de schuld maar op die moeder te schuiven, die kan zich niet meer verdedigen!’ interrumpeerde de Officier. Muysken liet zich niet van zijn stuk brengen. Langzaam zei hij: ‘Als u me de opmerking veroorlooft — ’t gaat er niet om, een dode de schuld te geven, het valt me na de moord maar niet zo toevallig in. Uit de rapporten blijkt dat duidelijk. Die moeder kon die jongen niet zetten en ze maakte hem op alle mogelijke manieren het leven zuur. Het laatst nog, toen ze hem in strijd met de wet in een café van niet bepaald behoorlijk gehalte liet werken. En vlak voor de moord heeft ze nog geprobeerd om hem van zijn school weg te halen, een school, waar hij zich nu eens op zijn gemak voelde. Ik constateer hier alleen maar de feiten!’ De Kinderrechter merkte bedaard op: ‘Wat meneer Muysken zegt, is geheel juist. De verhouding was daar thuis lang niet in orde.’

‘En waarom is die vrouw dan niet uit de ouderlijke macht ontzet?’ vroeg de Officier.

‘Omdat daar op dat ogenblik nog geen aanleiding voor bestond, helaas.’

‘De volgende getuige, de heer Maatsuyker...’ Maatsuyker kuchte wat nerveus. Hij had zich al duchtig zitten opwinden en ik was benieuwd, of hij zich in een hoek zou laten drukken. Alles hing er van af, of de strijdvaardige Maatsuyker daar voor het hekje stond, de man, die ma Vrijmoeth indertijd zo op haar nummer had gezet, dan wel de formalistische schoolmeester, die immers óók in hem stak.

EEN tien en een griffel voor Maatsuyker! De baas was in topvorm, een echte vechter, die grimmig voor een leerling van zijn school opkwam!

De Officier zelf had hem een paar vragen te stellen: ‘U had nogal klachten over dat jongmens, nietwaar?’ Ik hield mijn hart vast. Als hij nu maar niet

allerlei kleinigheden breed zou uitmeten en in Godsnaam die geschiedenis met het zakmesje maar omzeilde! Maar mijn bovenmeester stelde me al dadelijk gerust. Met honingzoete stem begon hij:

‘Ach, klachten… klachten… met elk kind heb je wel es een wissewasje, dat is de leeftijd, hè? Dat jongetje Vrijmoeth moest eerst even wennen aan een ordelijke school, maar toen hij eenmaal wist, waaraan hij zich te houden had, was ’t een best ventje. We hadden er allemaal pleizier in, hoe hij vooruit ging. Afschuwelijk jammer, dat dat drama er tussen gekomen is. We waren zo op de goeie weg…’

Mr Van Loon keek hem eens even aan. Die herinnerde zich zeker nog, dat hij de baas wel uit een ander vaatje had horen tappen.

‘Vindt u die misdaad dan niet in de lijn van dit jongmens liggen?’ vroeg de Officier.

Met engelachtige onschuld ging Maatsuyker hierop in: ‘Hoe komt u er bij, Edelachtbare! Welk kind vermoordt nu zijn moeder! Dat zou ik van de misdadigste jongen nog niet verwachten, laat staan van dit kereltje. We hebben hier met een erg ongeluk te doen, een betreurenswaardige samenloop van omstandigheden. Ieder driftig kind had hetzelfde kunnen gebeuren. We moeten niet vergeten, hoe verschrikkelijk het voor die jongen was, toen die moeder dat mooie boek verscheurde!’ ‘Heeft u die moeder persoonlijk gekend?’ informeerde de Kinderrechter.

Maatsuyker knikte ietwat plechtstatig. ‘En welke indruk had u van die vrouw?’

‘Dat is een beetje pijnlijke vraag, nu die vrouw zo rampzalig aan haar eind gekomen is,’ vond de baas.

Maar Mr Van Loon drong aan: ‘U kunt vrijuit spreken…’

Maatsuyker haalde even diep adem en verklaarde: ‘Als het dan moet — veel zaaks was het niet. Ik heb heel wat onaangename moeders bijgewoond, maar zo’n exemplaar als wijlen die juffrouw Vrijmoeth gelukkig nooit! Dom, zelfzuchtig, brutaal, kwaadaardig, enfin een...’

‘Mijnheer de Kinderrechter — ik kom er toch tegenop, dat de naam van het slachtoffer hier door het slijk wordt gehaald!’ onderbrak de Officier hem.

Onmiddellijk ketste de Kinderrechter hem af: ‘Mijnheer de Officier — deze getuige geeft op mijn nadrukkelijk verzoek zijn mening over die moeder weer. Ik vind, dat dit voor de behandeling van de zaak van belang is!’

Onder deze schermutseling had de Rat zoetjes zitten spelen meteen leeg lucifersdoosje. Hij fluisterde de veldwachter wat in. Deze stond op en bracht de boodschap zachtjes aan de Kinderrechter over.

Die glimlachte en knikte.

Met de veldwachter verwijderde Cis zich uit de zaal. De misdadiger moest een plasje doen.

DE Ambtenaar voor de Kinderwetten en de directeur van het Observatiehuis werden voor het hekje geroepen om hun getuigenis af te leggen. Beiden lieten zich gunstig over Ciske uit en ik begon al te hopen, dat het de Officier niet zou lukken om zich over deze barrière van verdedigende en verklarende uitspraken heen te werken.

Die Officier leek mij een vreemde eend in deze bijt, de enige, die scherp tegenover de Rat stond. Zelfs de heer Arnoldi, die toch weinig blijk had gegeven van overdreven sympathie voor Cis, liet geen woord tot zijn nadeel horen. ‘Heeft u nu enig teken van berouw bij hem ontdekt?’ vroeg de Officier.

‘Dat is moeilijk te zeggen,’ verklaarde de directeur voorzichtig. ‘Alleen toen zijn onderwijzer bij hem kwam, heeft hij gehuild, maar verder is die jongen erg gesloten. Geen honderd zinnen heeft hij tegen mij gesproken. Ik kan niet anders zeggen dan dat hij zich goed gedragen heeft, al moet ik toegeven, dat ik uit dit eenzelvig karakter geen wijs weet. ’t Is een eigenaardig kind...’ ‘Bij ons thuis noemen ze dat een gevaarlijk heerschap!’ zei de Officier sarcastisch.

‘Bij ons thuis lang niet altijd!’ sprak flink de heer Arnoldi.’Er zijn kinderen, die te trots zijn om berouw te tonen en het kan best wezen, dat deze jongen daartoe behoort.’ ‘Dan zullen we hem wel wat steviger moeten aanpakken! was het droge bescheid.

Ik was de laatste getuige.

Toen ik voor het hekje stond, kwam er een zonderlinge kalmte over mij. Ik was vast besloten om geen duimbreed voor de Officier te wijken. Dit was het laatste, dat ik kon doen voor dat kereltje achter mij op het beklaagdenbankje. De Officier had alle strijdvaardigheid in mij wakker geroepen. Ik hoopte van harte, dat hij ook mij zou aanvallen, zoals hij het Muysken, Maatsuyker en Arnoldi gedaan had. Ik voelde mij sterk door het besef, dat ik de Rat het beste kende en ik wist, dat ik recht van spreken had, daar ik hem uit de modder had opgehaald. ‘Meneer Bruis,’ begon de Kinderrechter, ‘we voelen allemaal wel, dat het milieu van deze jongen en vooral de verhouding tot zijn moeder van grote betekenis is geweest. Als gezinsvoogd en als onderwijzer kunt u ons wel inlichtingen verschaffen. Geeft u ons eerst eens uw visie op zijn karakter, zijn hele persoonlijkheid weer, als u wilt.’ Dat was mij uit het hart gegrepen!

Ik stak meteen van wal en betoogde, dat Cis een jongen met bijzondere karaktereigenschappen was, een sterk persoonlijkheidje, niet bang en met een krachtig ontwikkeld rechtsgevoel. ‘Het zijn juist die karaktertrekken, die in het verleden tot allerlei botsingen hebben geleid en die fataal voor hem geworden

zijn!’ ging ik door.

‘Bij een menselijke en verstandige behandeling zouden zij tot even zovele deugden gesublimeerd zijn. Nu moesten zij wel tot voortdurende wrijving aanleiding geven met een ontaarde, tyrannieke, grof-egoïstische moeder!’

‘Ah!’ riep de Officier, ‘daar hebben we ’t weer! Eeuwig en altijd de moeder!’

‘Inderdaad!’ viel ik hem fel bij, ‘de moeder, de moeder en nóg eens de moeder! Zonder die moeder is dit kind en is zijn daad niet te beoordelen. Die moeder is de bron van alle kwaad geweest en ik zie geen enkele reden om dit essentiële feit te verdoezelen, nu die vrouw dood is. Iedereen die dit drama onbevangen en ernstig heeft overdacht, is het daarmee eens!’ ‘Dus zonder die moeder zou deze jongen een engeltje zijn geworden?’ schamperde de Officier.

‘Nee, geen engeltje, maar een flink, levendig jog, een ferm en vrolijk kind, driftig en eigenzinnig misschien, wat avontuurlijk van aanleg, maar zeer zeker niet misdadig!’ ‘En is het dan ook aan die moeder te wijten, dat hij twee jaar geleden al uit ladelichten ging?’

‘Ja, want die moeder liet hem zonder toezicht op straat zwerven, dacht alleen aan zichzelf en is er niet in geslaagd om een tehuis te scheppen, waar hij zich op zijn gemak voelde. Als zo’n kleine brani in contact komt met jeugdige straatslijpers, dan moét het wel mis lopen. Kenmerkend is het, dat hij zich eigener beweging van die ongure elementen heeft losgemaakt, toen hij bij ons op school een paar aardige, gezellige kameraadjes vond.’ ‘Toen ging hij dáár zeker mee straatslijpen!’ ‘Nee, toen ging hij een van die kameraadjes elke dag in zijn invalidewagentje duwen en leende hij *Pieter Marits* van hem om zich thuis een sfeer te scheppen. U weet wel, dat boek, dat zijn moeder zonder enige aanleiding verscheurde...’ ‘Er is dus geen vlekje op dit zuivere kinderzieltje te bespeuren!’ ‘Die ziel zit vol vlekjes en we waren juist goed op weg om die vlekjes te verwijderen, toen dit grote ongeluk plaats had!’ ‘Het spijt me, dat ik uw zienswijze niet kan delen.’ ‘Het doet me althans genoegen, dat het u spijt, Mijnheer de Officier!’

Mr Van Loon maakte een eind aan dit duel. ‘Heeft u nu de indruk, dat hij berouw heeft van het gebeurde?’ vroeg hij. Ik antwoordde op veel kalmer toon: ‘Stellig. Toen hij bij zijn ’tante Jans’ kwam, was het een zielig ventje, totaal ondersteboven van zijn driftdaad, een angstig joggie, dat zich geen raad meer wist.’ ‘Angstig ja — maar ook berouwvol?’

‘Ik geloof niet, dat angst en berouw bij een kind te scheiden zijn. Meneer Arnoldi zou kunnen bevestigen, hoe danig Cis onder de indruk was, toen ik hem met uw toestemming in het Observatiehuis opzocht. Dat was geen verstokt jeugdig misdadigertje, maar een klein kind, dat kapot was van het gebeurde, een joggie om alleen maar medelijden mee te hebben. Als deze jongen bijtijds uit

zijn ellendige omgeving was verlost en bij ons op school een normaal jongensleven had kunnen leiden, dan zou over een jaartje niemand hebben geloofd, dat diezelfde jongen vroeger zulke zonderlinge streken op zijn kompas had gevoerd. Dat is mijn eerlijke en waarachtige overtuiging!' 'Daar twijfel ik niet aan,' zei Mr Van Loon met een knikje. 'Maar wij zitten nu eenmaal voor het onomstotelijke feit, dat hij zijn moeder heeft gedood, 't Is een tragisch geval en straf zal natuurlijk niet kunnen uitblijven.'

'Maar hij heeft toch al een hele tijd in het Observatiehuis gezeten?' waagde ik op te merken. 'Dat is toch al als een ernstige correctie te beschouwen?'

'Daar zal dan ook wel rekening mee worden gehouden. Overigens kunt u dit aan de verdedigster overlaten.'

Op dit ogenblik schoot mij het gesprek met tante Jans te binnen. 'Ik kan u alleen nog mededelen,' zei ik ten slotte, 'dat de vrouw, die hem zelf aan de politie heeft overgegeven, met zijn vader gaat trouwen. Het is een verstandig, goed mens en ze is graag bereid om Cis bij haar in huis te nemen. Dan zou hij de verzorging hebben, die hij bij zijn eigen moeder heeft gemist, een vriendelijke omgeving, waar wat hartelijkheid van uitgaat. Ik zelf zou, met uw goedvinden, verder toezicht op hem blijven uitoefenen. Cis wil als hij van school is, gaan varen, net als zijn vader. Als hii dan later naar de 'Pollux' gaat om voor de koopvaardij te worden opgeleid, dan komt hij de moeilijkste jaren door.'

'We zullen zien,' was het antwoord. Komt het door de toga of ligt het aan je eigen zenuwachtigheid? Ik weet het niet. Maar ik had het gevoel, dat mijn woorden niet tot mensen werden gesproken, dat zij hun doel niet bereikten, net als een schriftelijke sollicitatie, die onder een stapeltje van tweehonderd komt te liggen. 'We zullen zien...'

Ik voelde mij onbevredigd, had méér willen zeggen, iets nog willen doen, nu de gelegenheid er nog was. Maar de Officier keek naar het plafond en Mr Van Loon op zijn horloge. Ik schors de zitting tot één uur,' zei hij. Toen wist ik, dat ik de Rat had overgegeven aan vreemden. Aan het gerecht.

In dat koffie-uurtje ben ik een stuk nader tot Maatsuyker gekomen. Terwijl we in een lunchroom op ons broodje-kaas kauwden, heeft de baas zich uitgesproken en het bleek mij, dat deze geheide schoolmeester met zijn aarzelloze manieren toch met innerlijke onzekerheid tegenover de kinderen staat. Net zo goed als ik, worstelt hij met het raadsel Kind. Zijn bruske optreden is niet anders dan een wegdringen van zijn twijfel. Je moét nu eenmaal met acht en veertig kinderen rondtobben en je kunt er niet bij stilstaan, dat het acht en veertig verschillende individuutjes zijn, acht en veertig verschillende karakters, die ieder een eigen behandeling vergen.

'Je zal zien, dat die Officier het volle pond eist,' begon het gesprek, het eerste

intieme dat ik met hem had. ‘Dat is er zo echt eentje van onder-uit-de-zak. Hij had maar wat graag gezien, dat ie steun van me gekregen had. Kan ie toch lang wachten!’ ‘Ja, ja,’ zei ik en ik keek hem eens aan.

‘O, ik weet wel, wat je bedoelt!’ zei de baas met een verlegen lachje. ‘Ik heb ’m wel es anders gehoord, wil je zeggen. Geef ik toe! Ik kan ongelijk erkennen, Bruis, ’n Mens leert z’n hele leven en op kinderen raak je nooit uitgestudeerd. Jij hebt het met die Rat beter gezien dan ik. Nou, mooier kan ik het toch niet zeggen, hè?’

We lachten allebei en voelden, dat het toch wel in orde was tussen ons.

‘Dat vak van ons is ook zo ellendig moeilijk,’ ging Maatsuyker door en hij snoepte huiselijk de suiker uit zijn kopje. ‘In ’t begin meende ik echt, dat je zo’n type als Vrijmoeth meteen flink de pen op de neus moest zetten. Vandaar dat ie op het eerste gezicht al een pak op z’n ziel van me kreeg. En ook later dacht ik, dat jij hem te zacht aanpakte. Maar toen ik hem daar vanochtend naast die kanjer van ’n veldwachter zag zitten, dacht ik: ‘Nee, dat deugt niet! Een kind hoort bij opvoeders thuis en niet bij sabelslepers!’ Ik ben te veel schoolmeester om zo iets te kunnen billijken. Ineens had ik het gevoel, dat ik wat aan die armzalige Rat had goed te maken. En die Officier ging me óók op m’n zenuwen. Enfin, daarom heb ik dingen gezegd, die ik ook wel een beetje minder mooi had kunnen zeggen. M’n zorg! Ik voelde dat nou eenmaal als m’n plicht en het heeft me opgelucht. Als straks de Rat een lelijk vonnis an z’n broek krijgt, dan heb ik me tenminste niets te verwijten…’ Toen we de rechtszaal weer binnenkwamen, zat de Rat er al. Maatsuyker stevende maar meteen naar hem toe en gaf hem de hand. ‘Zo admiraal,’ zei hij hartelijk, ’kan je de boot nogal afhouden?’

De Rat lachte wat witjes en kon niet vermoeden, waar die plotselinge hartelijkheid vandaan kwam. Schuw ging zijn vragende blik naar mij toe en zo bleef hij, half tegen de bank geleund staan. De veldwachter las de sportuitslagen, ‘’k Heb een brief gekregen van Dorus,’ zei Cis met een blosje van geluk.

Hij haalde een beduimeld velletje schriftpapier onder zijn bloes uit en reikte me dat over.

‘Beste Cis — schreef Dorus met zijn keurige letters — ik mocht van mijn moeder een nieuw *Pieter Marits* kopen, maar ik heb voor dat geld *Winnitou* gekocht. Fijn man! Als je terugkomt, zal ik het je wel lenen. Ik heb het al drie keer gelezen. Nu jij niet meer hier komt, lees ik erg veel. Alleen Betje van Gemert komt nu en dan, maar daar kan je niet zo veel mee praten. Weet je, dat ik een nieuw wagentje heb gekregen? Reuzeduur man! Ik kan het zelf met twee stangen rijden en er zit een echte fietsbel aan. Ik wou, dat je maar weer terug was, dan kon je het zelf zien. Wat zouden we dan samen kletsen, zeg! Onze poes is uit het raam gevallen en hij hinkt nu op drie poten. Moet hij maar niet op

vogels loeren! Ik heb laatst die oom Henri gezien, maar ik heb hem niet aangekeken. Lekker! Ik geloof niet, dat hij me zag. Hij liep met een juffrouw en hij lachte net als een baviaan. Op school gaat alles goed. Ik schiet reuze op met mijn Frans en mijnheer zegt, dat ik naar de H.B.S. mag. Ik vind het fijn, zeg! Weet je al, dat Co Verstaveren zijn nagel er door de dokter afgetrokken is? Het deed reuzepijn, man! Het was een splinter, die er al een hele tijd in zat. Nou kan hij niet schrijven, want het is zijn rechter hand. Co zegt, dat hij het jofel vindt. Dag Cis! De groeten van mijn moeder en van je vriendje Th. Keulemans.’

Wat een fijn joggie is die Dorus toch om zo’n kies briefje te schrijven aan een vriend in nood! Geen woord over ‘het geval’, geen poging om te moraliseren! Voor Dorus is de Rat dezelfde gebleven en dat moet Cis ook gevoeld hebben, want anders zou hij niet zo gelukkig met die brief zijn. ‘Nou, een reuzebrief!’ zei ik bewonderend. ‘Je ziet wel, dat hij je niet vergeten heeft. Nou moest Betje je óók eens schrijven.’ ‘Kan ze immers toch niet!’ zei hij geringschattend. ‘Fijn, dat Dorus een nieuw karretje heeft. Hoeft ie niet meer gedouwd te worden. Is het er zo eentje met drie wielen en een zeiltje?’

Ik had geen gelegenheid om hem nader in te lichten, want Mr Van Loon kwam binnen. Hij zag ons bij Ciske staan en glimlachte even.

‘Cis, kom eens bij me staan, joggie,’ nodigde hij de Rat vriendelijk uit.

Ik zag, hoe de jongen van kleur verschoot. Nou begon het weer! ‘Vertel me nou eens eerlijk, of je er spijt van hebt,’ zei de Kinderrechter. ‘Ja meneer...’

‘Zie je nu heus in, dat het verschrikkelijk was, wat je gedaan hebt?’ ‘Ja meneer…’

‘Vind je zelf niet, dat je straf verdiend hebt?’ ‘Ja meneer…’

‘Ja, je zegt nu wel steeds ‘ja meneer’, maar besef je het nu wel goed?’

‘Ja meneer…’

‘Ga dan maar zitten, het woord is aan Mijnheer de Officier.’

Het eerstvolgende kwartier heb ik mij alleen maar oprecht zitten verbazen. Hoe is het mogelijk, dat iemand zó streng, ja bijna vijandig tegenover een kind kan staan! Als men ook nog maar de schijn van een illusie koestert, dat straf moet dienen om de mens tot het goede aan te sporen, dan moest men wel in stille verbijstering luisteren naar dit requisitoir, deze alleen maar wrekende gerechtigheid. Dit harde oordeel hoorde hier niet thuis. Het was een echo uit een tijd, die voor het kind geen begrip toonde, in kinderen verkleinde volwassenen zag en in ‘opvoeding’ niet andors zag dan het vergelden van het kwaad. Misschien is die Mr Sweering thuis wel een genoeglijk vader, die zijn oudste zoon met algebra en zijn jongste dochter op het potje helpt. Maar ik had toch alle moeite om mij hem voor te stellen met twee hummels op zijn knie en zingend van ‘Hup Mariannetje!’ Moeite vooral om hem zonder werkelijk innerlijke

boosheid een leugenachtig kind te horen terechtwijzen. Zodra hij opstond voelde ik het: ‘Nu gaat hij zijn slachtoffer te lijf!’ Goed woord is dat toch: slachtoffer…

Wanneer ik nu probeer om dit felle requisitoir samen te vatten, dan duizelt het mij nog. Ik zie steeds het strenge gezicht van de Officier voor me, hoor die toon van: ‘Ziezo, nu zullen we eindelijk eens precies zeggen, waar het op staat en eens afrekenen met die sentimentele kinderverprutsers van schoolmeesters.’ Ja, hij begon met woorden van deernis aan het adres van de beklagenswaardige vrouw, wie het wreedst denkbare lot had getroffen: te vallen door de hand van haar eigen kind, een kind, dat niet deugen wilde, doch waarvoor zij even plichtsgetrouw had gezorgd als voor de twee andere kinderen. Die moeilijke plicht had zij tot het laatst volbracht… Dat klonk nogal indrukwekkend. Wie die vrouw niet had gekend met haar geverfde lippen, wrat onder het voiletje, zwaar beringde handen, opgedirkte dure kamer en verbeten zelfzucht om al dat heerlijks te verdedigen; wie haar nooit had bezig gehoord tegen Cis, haar kolenhok-opvoeding niet had verafschuwd — ja, die zou de Officier haast gelijk geven. De Officier toonde uit de oude dossiers aan, dat de snode daad van de Rat niet een op zichzelf staande uiting van wilde drift was geweest. Neen, die jongen had immers nooit gedeugd! De moord was de grofste uitbarsting van iets, dat altijd in zijn karakter had gesluimerd en ook wel bij andere gelegenheden tot uiting was gekomen, bijvoorbeeld, toen hij een schoolkameraadje met een mes had toegetakeld, *nota bene* in de klas, waar hij zich ‘eindelijk thuis’ had gevoeld…

Ik voelde diep de blaam, die op mijn klas werd gegooid, op Dorus, Sip, Betje, op alle kinderen, die Cis tot mens hadden gemaakt, ja zelfs op Jantje Verkerk. Onwillekeurig maakte ik een driftige beweging, maar ik voelde even de vaderlijke hand van Maatsuyker op mijn arm en hoorde zijn grommende stem: ‘Hou je kalm, Bruis. Laat ’m kletsen. Weet ie veel!’

De straffende ogen van de Officier gingen mijn richting uit en hij ging door:

‘Goedkoop en smakeloos is het om na het ergste misdrijf, dat in de annalen van de Nederlandse kinderrechtspraak voorkomt, de schuld te zoeken bij de moeder. Ik wens daar tegen aan te voeren, dat die moeder de enige is geweest, die haar plicht heeft gedaan. Zonder sentimentaliteit, misschien wat driftig, deed zij haar taak. Neem het haar eens kwalijk, dat zij nu en dan uit haar vel sprong, wanneer zij getreiterd werd door een exemplaar als deze jongen! Men kome er mij niet mee aan boord, dat het milieu van overwegende invloed is geweest op het karakter van dit ventje. In iedere omgeving zou de aangeboren misdadige aanleg van deze jongen tot conflicten hebben geleid. Men blijve mij ook verre met de ongerijmde bewering, dat het verscheuren van een boek enigermate een verontschuldiging kan vormen voor de wandaad, die het geweten van deze

jeugdige verdachte blijvend zal belasten. Hoogstens kan gezegd worden: *‘C’est une raison, ce n’ est pas une excuse.’* Zijn de voorsprekers van deze jongen nu werkelijk totaal verblind, dat zij een moedermoord pogen te excuseren met deze futiliteit? Dat onderwijzers zich door een onverklaarbaar en week zogenaamd idealisme laten verleiden tot een dergelijke dwaasheid, vervult mij ten aanzien van de tegenwoordige school met bezorgdheid. Maar dat iemand van de kinderpolitie hen op dit gevaarlijke pad schijnt te volgen regardeert mij meer direct en ik zal dan ook niet nalaten om hier de nodige stappen te doen. Als iets de schuld van deze jongen zou kunnen verminderen, dan is het de decadente, onwezenlijke manier, waarop zijn opvoeders met hem zijn omgesprongen. De mensen, die zijn duistere neigingen hadden moeten inperken, hebben deze juist gecultiveerd. Op hen rust een zware verantwoordelijkheid, een ernstige schuld!’

Ik was al over het stadium van verbazing heen, maar Maatsuyker trok zich deze beschuldiging van slapheid begrijpelijkerwijze sterk aan, al wist hij het dan ook niet verder te brengen dan tot een mompelend: ‘Lust je nog boontjes? Nou hebben wij het nog gedaan!’

De Officier motiveerde ten slotte de straf, die hij ging eisen. Alleen een strenge correctie zou nog louterend op het verstokte gemoed van de Rat kunnen werken. In het onderhavige geval kon men niet volstaan met de bewering, dat straf bij minderjarigen alleen een opvoedend doel heeft. Hier was wel degelijk aanleiding om het kwaad te vergelden.

‘Ik zou deze opvatting met rechtsfilosofische argumenten kunnen verdedigen, maar ik bepaal mij er liever toe om te appelleren aan het natuurlijke rechtsbewustzijn van ieder normaal mens, simpel samengevat in het: voor wat, hoort wat!’ zei de Officier met een beklemmende beheerstheid. ‘Maar zelfs acht ik de vergelding niet in strijd met de opvoedkundige zin van de straf. Het door schuld verdiende leed kan in deze jongen gevoelens opwekken, die tot nog toe verborgen zijn gebleven. Straf kan verzoenend en louterend werken. Daarom acht ik het verkeerd, dat deze verdachte ter beschikking van de regering wordt gesteld. Een strenge straf heeft hij verdiend. Na beëindiging daarvan kan aan zijn opvoeding worden gewerkt. Hij blijft dan natuurlijk onder toezicht staan. Ik hoop echter, dat de gezinsvoogdij dan in wat forser handen wordt gelegd dan thans het geval is.

Ik heb de eer te requireren, dat deze verdachte zal worden veroordeeld tot de maximum tuchtschoolstraf, die voor zijn leeftijd wordt toegelaten, dus voor de tijd van zes maanden, onvoorwaardelijk en zonder aftrek van de preventieve hechtenis!’ ‘Zielig voor ’m, dat ie de doodstraf niet mag eisen,’ zei Maatsuyker nuchter.

Cissie had geen spoor van aandacht voor het requisitoir getoond. Hij zat daar

als een kind, dat zich thuis verveelt, terwijl door de radio een leerzaam heer iets van de katoencultuur in Soedan vertelt.

Ook toen de eis gesteld werd en aller ogen zich onwillekeurig richtten op de kleine verdachte, bleef hij lusteloos in zijn bank hangen. Maar nu wendde Mr Van Loon zich rechtstreeks tot hem en er ging een schok door het hangerige lijfje. ‘Heb je gehoord, wat Mijnheer de Officier gezegd heeft, Cis?’ vroeg de Kinderrechter. ‘Nee meneer… ‘

‘Mijnheer wil je een half jaar naar de tuchtschool sturen.’ Ciske’s mond viel open. Hij stond daar zwijgend en nadenkend. Mr Van Loon nam hem met scherpe aandacht op. ‘Dat is een zware straf, m’n jongen,’ zei hij zacht. Eerst zei de Rat niets, maar plotseling kwam hij met de haastige vraag naar voren:

‘En mag ik dan naar... naar huis, naar m’n tante en m’n vader?!’ Ay... daar zat ’m dus de knoop! Die tuchtschool deerde hem maar weinig; dat was een straf, die voorbij ging. Met straf had hij zich al lang vertrouwd gemaakt, ja misschien zelfs wel besloten om die zonder verzet over zich heen te laten gaan. Daarna kwam immers de vrijheid? Als de Officier met de milde, humane eis ware gekomen om de Rat gedurende lange tijd ter beschikking van de regering te stellen, dan zou de jongen dat stellig veel erger hebben gevonden. Over ‘vergelding’ gesproken!

‘Ga maar zitten,’ zei de Kinderrechter. ‘Eerst moet deze dame nog wat zeggen en dan zullen we eens zien, wat er met je gebeuren moet.’

Eén beeld in de verdediging van Mr De Hoop trof mij bijzonder. Met een kalme stem sprak zij:

‘Wanneer men de Officier deze zaak hoort uiteenzetten, dan krijgen we inderdaad een scherp beeld van het geval. Dit beeld doet evenwel denken aan het negatief van een foto. De lijnen zijn juist, maar de tinten precies andersom. Voor een goed begrip hoeft men van dit negatief dan ook slechts een positieve afdruk te maken…’

‘Dat is al net in z’n oog!’ vond Maatsuyker.

Bedaard ging de verdedigster verder met haar aanval op de Officier.

‘Wij hebben hier tot nu toe er naar gestreefd om de vonnissen rechtvaardig en doelmatig te doen zijn. Dat was het devies van de Kinderrechtspraak. Daarom doet het zo pijnlijk aan om zulke vreemde klanken in deze zaal te vernemen. Ik kan slechts de hoop uitspreken, dat in deze ernstige zaak geen uitzondering op de altijd gevolgde regel zal worden gemaakt. .

De verdedigster hield zich strikt aan de feiten, sprak geen scherp oordeel uit over Ciske’s moeder, maar betreurde het alleen dat deze vrouw niet bijtijds de gelegenheid was ontnomen om verder onheil te zaaien.

‘Deze jongen is geen misdadiger-in-de-dop!’ betoogde Mr De Hoop. ‘Hij zou

het misschien kunnen worden, als onverhoopt de eis tot vonnis werd. Het is niet zonder reden, dat nagenoeg geen verdachten door de Amsterdamse Kinderrechter tot tuchtschoolstraf worden veroordeeld. Voor onverbeterlijke gevallen kan die instelling misschien enig nut hebben, maar als de gerechtvaardigde hoop gekoesterd kan worden om een jeugdig delinquent als volwaardig mens aan de maatschappij terug te geven, dan is tuchtschool niet het aangewezen instituut, zeker niet voor deze jongen.

Mijnheer de Officier gelooft aan de louterende macht van het leed en gemakkelijkheidshalve onthoudt hij ons zijn rechtsfilosofische argumentatie. Maar begrijpt hij dan niet, dat een opzettelijk ongelukkig gemaakt kind veel meer open staat voor de invloed van het kwade, veel meer kans loopt om tot een wrokkig, verbitterd mens te vergroeien dan een kind, dat, overtuigd van zijn schuld, een zielkundig verantwoorde straf ondergaat?’

Omstandig wees de advocate er op, dat de drie maanden Observatiehuis al een straf waren geweest. Om de jongen hier nog een extra-portie straf overheen te geven, leek haar fataal. ‘Hier zit geen jongen, die ter wille van opzettelijke leedberokkening een half jaar naar een kindergevangenis moet!’ eindigde Mr De Hoop haar pleidooi. ‘Alleen als straf kan helpen om hem op te richten, is zij verantwoord. Terbeschikkingstelling van de regering lijkt mij de aangewezen maatregel. Dan kan hij tonen, dat hij door blijvend goed gedrag zijn plaats in het normale leven weer waard is.

Alleen het belang van de jongen mag de aard van het vonnis bepalen! Stellig mag hij niet de dupe worden van rechtswijsgerige strijdvragen en natuurlijk nog minder van een deel der publieke opinie, die om ‘vergelding’ roept, hetgeen zeggen wil: Weerwraak!’

Ciske had onderwijl met aandacht een vlieg gevolgd, die door het zaaltje vloog. Toen Mr Van Loon een glaasje water nam, had dit zijn volle attentie en ook de krakende schoenen van de deurwaarder boezemden hem belang in. Overigens was ik er haast van overtuigd, dat hij zich stierlijk zat te vervelen bij al die geleerde woorden.

‘Kom nog eens even bij me staan, Cis,’ zei de Kinderrechter.

Ja — nu was die kleine aap toch wel nerveus. Misschien voelde hij, dat het er nu om ging, begreep hij bij intuïtie, dat zijn leven nu gericht ging worden.

‘Zeg me nu eens eerlijk Cis — had jij een hekel aan je moeder?’ vroeg mr Van Loon ernstig.

‘Ja!’ zei de Rat zonder een moment te aarzelen.

‘Toen je dat mes gooide, wilde je haar toen doden?’

‘Nee…’

‘Maar je wilde haar toch wel kwaad doen, hè?’ ‘Weet ik niet. Ze... ze… had

dat boek verscheurd en...’ ‘Is dat een reden om met een mes te gooien?’ Hij werd door die vraag even van zijn stuk gebracht. Maar al gauw zette hij zich schrap en hij stak plotseling van wal: ‘Nou ja, ze had me al een hele tijd geplaagd. Ik moest van school van d’r en ze had me in het kolenhok opgesloten en die ome Henri had me geslagen, nou en... en ik had toch zeker niks gedaan? En toen met dat boek — ik mocht het amper van me vrindje te leen, vraagt u maar an de meester! Er mocht geen vlekkie op kommen en toen scheurde ze ’t ineens stuk — nou en toen heb ik met dat mes gegooid. Kon ik het helpen, dat ze meteen dood was….?’ Het was ademloos stil in het zaaltje. Eindelijk praatte de Rat. Onbevangen, duidelijk. Mr Van Loon wees hem terecht:

‘Ja, dat kon je wèl helpen. Als jij niet met dat scherpe mes had gegooid, dan zou je moeder nu nog leven!’ Maar de Rat verdedigde zich: ‘’k Wist toch zeker niet, dat het zo’n scherp mes was? ’k Kon toch zeker niet weten, dat ze er meteen dood van zou gaan? ’t Lag vlak bij me…’ ‘Heb je er nu echt wel spijt van?’

‘Wat erg, meneer! ’k Schrok wat erg, toen ik al dat bloed zag…’ ‘Nou, luister dan maar eens goed naar me, dan zal ik je vertellen, wat er met je gebeuren gaat…

Ik geloof niet, dat je expres je moeder hebt doodgemaakt, maar wat er gebeurd is, is toch verschrikkelijk. Je bent een doldriftige jongen en je moet nu maar eens goed leren, dat je daardoor heel erge ongelukken kunt begaan. Je eigen moeder is gestorven, omdat jij haar in je drift met een groot mes hebt gegooid. Als je die drift niet afleert, weet je dan, wat er later kan gebeuren? Je zal bijvoorbeeld eens ruzie met iemand krijgen en ineens een mes grijpen en daarmee steken. Dan ga je heel veel jaren de gevangenis in, Cis. Daarom is het beter, dat je nu een paar maanden naar een school gaat, waar je niets hebt in te brengen als lege briefjes. Een erg strenge school. Een tuchtschool noemen we dat. Nu heb je al drie maanden in het Observatiehuis gezeten en daar wil ik rekening mee houden. Je gaat een half jaar naar de tuchtschool, maar die drie maanden van het Observatiehuis trekken we er af. Over drie maanden kom je dus terug en dan zullen we eens zien, wat we verder met je doen. Je wil graag naar zee, heb ik wel eens gehoord, hè? Nou, als je goed je best doet, dan mag je misschien naar de ‘Pollux’, dat schip in het Oosterdok. Misschien groeit er nog wel een flinke matroos uit je, kleine driftkop dat je bent. Wil je dat graag…?’

De Rat knikte onzeker. ‘Mag ik niet naar tante Jans en naar vader, als ik van de tuchtschool kom?’ vroeg hij met benepen stem. ‘Zou je dat zo graag willen?’ ‘Ja!’ knikte zijn hoofd hartstochtelijk. ‘Begin in ieder geval met goed op te passen.’

‘Dat doé ik toch al!’

‘Vind je niet, dat je straf verdiend hebt…?’ Cis gaf geen antwoord. Wild begon hij te huilen. Met zijn hoofd op het hekje geleund stond hij daar, terwijl zijn schrale lijf schokte van het snikken. De Rat, die trotse, taaie knul, die daar in het openbaar breidelloos stond te huilen — wat hadden ze nú al in hem gebroken? Ze waren bezig, hem kapot te maken! Als ik me niet verplicht had gevoeld om te blijven en hem straks nog een opbeurende hand te geven, dan zou ik er vandoor zijn gegaan, zó ellendig werd ik ervan.

‘’t Is je niet in te denken, dat daar nou diezelfde lefzetter staat,’ hoorde ik achter mij. ’t Was Muysken. ‘Ga maar met meneer Arnoldi mee en doe je best jongen,’ zei Mr Van Loon tot afscheid. Ik drong naar voren en greep mijn arme Rat bij de schouders. ‘Niet zo huilen, manneke,’ zei ik. ‘Toe Cis, kop op, jongen! Er komen wel weer betere dagen…’

Tussen meneer Arnoldi en de veldwachter in liep Ciske suf het zaaltje uit. Een geslagen mannetje…

EEN paar dagen vacantie stelden mij in staat om met Muysken de Rat te vergezellen op zijn reis naar de tuchtschool in Nijmegen.

Met een bezwaard hart ging ik van huis. ‘Het’ kon iedere dag gebeuren. Maar Suus zelf drong er op aan, dat ik Ciske zou begeleiden, ‘’t Is het laatste, dat je voor die stakker doen kan,’ zei ze eenvoudig. ‘Mij kan je toch niet helpen, hèm misschien wel een beetje.’

En zo zaten we de dag na het uitspreken van het vonnis in een vroege trein. Muysken had geen bezwaar tegen mijn gezelschap. ‘Ze hebben me geen aparte coupé gegeven en niemand kan u verbieden om naast ons te gaan zitten,’ vond hij.

Cis begroette mij met een zekere uitgelatenheid. Hij holde vóór het station naar mij toe, zodra hij me in de gaten had. ‘Gaat u helemaal mee...?!’ vroeg hij verheugd. En toen ik glimlachend van ja knikte, pakte hij spontaan mijn arm en dribbelde met me mee naar de rechercheur. ‘Hij doet net, of we in Zandvoort gaan pootjebaaien!’ zei die. Ik nam Muysken even apart en fluisterde hem toe: ‘Straks komt tante Jans even afscheid nemen, vindt u dat goed? Gisteravond was zij bij me om te horen, hoe het met Cis is afgelopen en ik heb haar verteld, hoe laat we vertrokken. Ze heeft beloofd, dat ze geen spektakel zal maken.’ ‘’t Is mij best,’ zei Muysken. ‘Ik hoop alleen, dat de Rat zich ook een beetje kalm houdt.’

Vlak na mij kwam tante Jans al aan. Ik denk, dat zij eerst mijn komst had afgewacht en toen pas de moed bijeen kon brengen om naar Cis toe te gaan. Nog bleef ze bedremmeld staan, maar Muysken wenkte haar uitnodigend toe. ‘Dag Cissie… ‘ Met een wilde beweging draaide de Rat zich om en hij keek haar verstard aan.

Schichtig gingen zijn ogen naar Muysken, naar mij. Hij begreep het niet. Met een wat verlegen lachje stak tante Jans haar grote hand naar hem uit, maar de Rat negeerde die hand en sprong ineens onstuimig tegen haar op, sloeg zijn armen om haar hals en klemde zich vast als een klein jongetje. Hulpeloos keek tante Jans mij aan. Wat moest ze nou doen…? Ze had immers beloofd om bedaard te zijn en nou moest je dat schaap van een kind es zien! Daar mocht je toch niet koud bij blijven? ‘Dag tante Jans...! Dag tante Jans...!’ zei Cis met gesmoorde stem, terwijl hij zijn kopje tegen haar machtige borst drukte. ‘Dag tante Jans…!’

‘Nou, nou, nou...’ deed de vrouw sussend. ‘Wees nou maar kalm, Cissie, m’n jongen. Toe nou maar, m’n stakker. We zien mekaar immers gauw genoeg, hè?’

Haar stem sidderde, maar zij hield zich flink, hoe moeilijk dat hunkerige joggie het haar ook maakte.

‘Ik ga de kaartjes maar kopen,’ sprak Muysken en hij kuchte zwaar.

‘Nou Cis, knijp je tante niet fijn, jongen!’ probeerde ik zo gewoon mogelijk te zeggen. Ik legde mijn hand op zijn schouder. Met een kort rukje weerde hij mij af en bleef geluidloos in dezelfde houding. Pas toen tante Jans zelf zachtjes zijn handen nam, zakte hij weer op de grond. Zo stonden we daar zwijgend en bedrukt, toen Muysken met de kaartjes terugkwam.

‘Nou Cis,’ zei de rechercheur. ‘Geef je tante nog een pakkerd, dan gaan we een zacht plaatsje opzoeken.’ Tante Jans ging op haar hurken zitten en keek met haar goede ogen de Rat recht in het gezicht.

‘Zal je me beloven, dat je je best zal doen om een flinke jongen te zijn?’ vroeg zij met vaste stem.

Stil knikte de Rat. ‘Tante zal je elke week een mooie brief sturen,’ beloofde ze. ‘Als ’t mag ten minste. En over drie maandjes zien we mekaar weer, hè Cissie? Nou jongen, — dag…’

Zij zoende hem op de ogen. Hartstochtelijk omarmde de Rat haar weer en nog eens waren het haar eigen handen, die de jongen van haar losmaakten. Snel rees zij overeind en zonder een woord liep zij weg door de hal, vast van plan om niet meer om te kijken. Met het haastig toegestopte rolletje zuurtjes in de hand, staarde Cis haar na. Tante Jans verdween in het gewoel der reizigers…

Wij hadden alle drie onze eigen gedachten, toen we in de trein zaten. De Rat kleintjes in een hoekje gevouwen, ik naast hem en Muysken tegenover ons. Een ontbijtend medereiziger zei, dat het een mooie dag weer was voor de tijd van het jaar, maar ons hoofd stond niet naar meteorologie. Zo zaten wij tot Utrecht, de rechercheur achter zijn krantje, de Rat lusteloos uit het raampje starend, ik met mijn hand op zijn schouder en de reiziger slapend.

‘Hij moét na zijn straf bij tante Jans in huis!’ piekerde ik. ‘Die vrouw kan hem iets geven, wat wij hem met de beste wil niet kunnen bieden.’ Ik wist dat zo

zeker, omdat ik, terwijl ik toch de Rat naar de tuchtschool bracht, herhaaldelijk met mijn zorgvolle gedachten thuis verkeerde, bij Suus. Er moest iemand zijn, die uitsluitend aan hèm dacht, voor hèm leefde; iemand voor wie de Rat nummer één en nummer laatst was. Dat hebben wij allen in ons leven nodig en een kind meer nog dan een oudere. Mijn genegenheid zal de Rat altijd als een gunst voelen. De hartelijkheid van tante Jans is iets, waar hij recht op heeft. Want die is een moeder voor hem.

Ik nam mij voor om al mijn invloed als gezinsvoogd te gebruiken, teneinde Mr Van Loon te bewegen, Cis aan die vrouw over te geven. Samen zouden wij naar hem toegaan en als de Kinderrechter een mensenkenner was, zou hij niet aarzelen. Alleen die goeie, simpele tante Jans kon de Rat redden. Dat afscheid op het station had mij die zekerheid geschonken. Ik kon hem niet van haar los krijgen. Zij zelf bereikte het zonder moeite. In natuurlij ke gehoorzaamheid had hij zij nar men van haar hals genomen… Na Utrecht zaten wij alleen in de coupé. Iedere minuut bracht ons dichter bij de tuchtschool, iedere minuut werd het mij zwaarder om het hart. Het is voor een schoolmeester wel een kwellende boetegang om een leerling naar zo'n instituut te brengen. Een tuchtschool is wel het meest vernederende bewijs, dat je gefaald hebt.

'Hoe oud zijn die jongens daar allemaal?' vroeg Cis plotseling. 'Ik weet het echt niet,' antwoordde ik. 'We moeten het allemaal maar afwachten.'

'In het huis zeien ze, dat ik veel te jong was voor een tuchtschool,' praatte hij verder. 'Je moet er eigenlijk zestien voor zijn.'

'Wie zijn 'ze' nou!' zei Muysken kriegel. 'De jongens! Ze vonden het allemaal gemeen, dat ik daarheen moest. Er is er eentje, die z'n broer in een tuchtschool heeft gezeten en die is weggelopen, omdat ze 'm sloegen. Slaan ze daar echt…?'

'Kletskoek!' zei de rechercheur. 'Als je je daar behoorlijk gedraagt, dan gebeurt je niks. Wie geloof je nou, die suffers van jongens of je ome Muysken!' 'Ik laat me toch niet slaan!' zei koppig de Rat.

Ineens realiseerde ik mij, dat ik Cis nooit een klap had gegeven, zoals Jantje Verkerk en anderen er heus wel eens krijgen. Daar is de Rat geen mannetje voor. Misschien is de uitdrukking dwaas, maar daarvoor dwingt hij te veel ontzag af met die ogen, waarin zowel de hemel als de hel schemert. Die ruzies thuis waren ook meestal aangekomen, als ze hem aan z'n lijf kwamen.

Hij zette zich nu al schrap tegen een mogelijke lichamelijke kastijding. Als ze daar op de tuchtschool wat los van hand waren, zouden alle goede voornemens en alle beloften aan tante Jans en mij niet baten. Dan kon je er donder op zeggen, dat er ongelukken zouden gebeuren.

Ik vloekte inwendig, omdat ik de Rat moest overgeven aan zo'n tuchtschool,

waarvan ik niets wist, doch waarvan ik vreesde, dat ze alles over één kam zouden scheren, zoals ze in een gevangenis ook geen onderscheid maken tussen een procuratiehouder, die in een zwak ogenblik geld van zijn firma heeft verspeculeerd en een zware jongen, die voor zijn derde kraak de doos in gaat.

Geen van drieën wisten wij, wat de Rat te wachten stond. Maar over een paar uurtjes zouden Muysken en ik naar ons gezin teruggaan en dan moest dat iele ventje daar blijven — drie maanden lang. Bij elkaar zou hij een half jaar zijn vrijheid, zijn leven kwijt zijn.

Nee — nou niet tobben over die onoplosbare schuldvraag! Het was niet anders. De Rat moest boeten voor ingeving en daad, die in één seconde voltrokken waren, die één ogenblikkelijke reactie waren geweest, één woedend protest tegen rauwe belediging.

Ciske keek naar mij op, of hij van mij bescherming verwachtte. Maar wat kon ik hem anders zeggen dan: ‘Je moet het maar over je laten gaan en steeds denken: ‘Ik kom er door — ’t gaat allemaal voorbij!’ Ach jongen, die drie maanden zijn immers om voor dat je het weet?’ ’t Klonk weer tamelijk wezenloos, maar ik wist niets beters. De Rat toonde zich niet bepaald bevredigd. ‘En als ik dan weer vrij mag, ga ik dan naar tante Jans?’ vroeg hij weifelend. Daar had je ’t weer!

Nu kon Muysken ten minste iets positiefs zeggen: ‘Misschien komt dat wel in orde, als je tenminste geen apenstreken uithaalt, dat snap je. Je moet je vrijheid verdienen, zie je? Vooruit joh! Die drie maanden knap je wel op en dan zullen ze ’t wel met je maken. Over een paar jaartjes dan mag je misschien naar het opleidingsschip. In de mast klimmen, dek zwabberen, zwemmen en roeien en zeeslagen winnen! Ik zie je nog wel es als admiraal. De Ruyter is óók zo begonnen en dat was in z’n jeugd ook zo’n lekkere jongen niet, moet je maar rekenen. Wedden dat er nog es een straat naar je genoemd wordt? Admiraal Vrijmoethdwarsstraat…!’

Nu begon de Rat toch echt even te lachen. Weer was het Muysken, die de goede toon getroffen had.

‘Toch zou het vals wezen, als ik niet vrij mocht,’ wrokte Cis nog wat na.

‘Je doet net, of je niks op je kerfstok hebt,’ vond Muysken.

De Rat keek waarachtig een beetje verongelijkt. Op een zichzelf verontschuldigende toon zei hij:

‘Kon ik het helpen? Ik kon er toch zeker niks an doen, dat ze dat mes net in d’r hals kreeg? Ik loerde er toch zeker niet op? Had ze me maar niet moeten pesten, ’t Was toch zeker d’r eigen schuld? U heb toch zeker zelf gezegd, dat het een rotwijf was?’ ‘Ik…?!’ schrok ik.

‘Ja — tegen meneer Van Loon! ’k Heb ’t toch zeker zelf gehoord? En meneer

Maatsuyker ook en ü ook!’ ‘Je bent niet fris!’ verweerde Muysken zich. ‘’t Is wèl waar!’ Allemachtige hemel — de Rat kwam los! En ik, die meende, dat al die geleerde woorden op de rechtszitting Sanskriet voor hem moesten zijn! Hij had de strekking verdraaid goed gesnapt, die kleine smakker! Terwijl hij naar de vlieg en het glaasje water en de punten van zijn schoenen had zitten kijken, was hem nauwelijks een woord ontgaan!

En waar was het ‘berouw’? Wat vond hij gemakkelijk motieven om zijn snode daad goed te praten! Hij kon het niet helpen, ’t was een ongeluk, hij had niet op de halsslagader van zijn moeder ‘geloerd’ en dus kon hij er niks aan doen, dat ze nu dood was…!

Ciske merkte onze verbouwereerdheid heel goed op en hij ging overmoedig verder:

‘En die juffrouw met die zwarte jurk…’ ‘Ja, hou noú maar op!’ zei ik bars. ‘Je weet heel goed, dat het heel, heel erg is geweest, wat je gedaan hebt. Ik zou m’n grote mond nu maar eens houden!’

Zonder enige overgang vroeg hij nu ineens: ‘Mag er in de tuchtschool wel eens iemand bij je komen?’ Vol ironie zei Muysken:

‘Wel zeker! Er is elke dag kindervisite met limonade en spelletjes, is ’t noú goed? En ’s morgens komen ze aan je bed met een ijsie of een koppie chocola. ‘Heeft de jongeheer lekker geslapen...?’ En ’s Zondags mogen jullie in een Janplezier de omstreken van Nijmegen bezichtigen. Jij denkt zeker, dat ze er daar een gebbetje van maken!’

Na deze koudwater-straal zakte zijn bravour duchtig in. Vooral toen we Arnhem voorbij waren.

‘Nou zijn we er gauw,’ zei hij kleintjes. ‘De Rijn al, strakkies komt de Waal…’ De conversatie stokte.

Muysken moest er toch nog even het zijne van hebben. ‘Waarom heb je nooit gezegd, dat je er spijt van had?’ vroeg hij belangstellend.

‘Weet ik niet,’ zei Ciske toonloos.

‘Hèb je er nou eigenlijk wel spijt van of zit je alleen maar in de rats voor die tuchtschool?’ Muysken vroeg dit erg streng voor zijn doen. ‘Weet ik niet…’ zei de Rat weer. ‘Je moet toch bedenken, dat het je eigen moeder was.’ ‘Weet ik ook wel…’

‘Als je nou géén straf had gekregen, zou je ’t dan tóch erg hebben gevonden?’ ‘Ja — weet ik niet…’ Ik wenkte Muysken, dat hij wel kon ophouden. Het heeft zo weinig zin om een kind tot berouw te nopen. Hij zou zijn gewetenswroeging toch niet onder woorden kunnen brengen en wat heb je er aan, of hij, om ons tevreden te stellen, wat deemoed gaat huichelen. Een paar keer is hij overstuur geweest — daar moeten we nu maar genoegen mee nemen. ‘De Waal…’

fluisterde hij met sidderend stemmetje, toen we de spoorbrug overreden. Hij beet zijn spitse tandjes in de lippen. Dat de ‘Waal…’ betekende: Nou is het uit, nou ga ik naar de tuchtschool, nou wacht mij dat verschrikkelijke onbekende... Angst sprak er uit die enkele riviernaam. Ook berouw…? Wie zal het zeggen?

Op het perron belde ik de tuchtschool op. Of ik als gezinsvoogd een pupil mocht begeleiden… ‘Zeker, waaróm niet?’ zei een welwillende stem.

OP weg naar school liep ik Tedema achterop.

‘Hoe is ’t gegaan?’ vroeg zij onmiddellijk.

‘Nogal moeilijk,’ antwoordde ik. ‘Maar ’t is gelukkig een flinke jongen.’

Het verwonderde mij al, dat ze me niet feliciteerde, maar toen Tedema zei: ‘Ja, ’k heb het ook altijd een flink kereltje gevonden,’ begreep ik, dat hier sprake was van een afschuwelijk misverstand. Tedema bedoelde de Rat — ik bedoelde mijn zoon Jan Willem, die een uur vóór mijn thuiskomst uit Nijmegen het licht des levens had aanschouwd.

Verbaasd keek Tedema mij aan, toen ik het uitschaterde. ‘Lieve mens — ik heb een zoon gekregen! ’k Dacht dat je ’t daar over had! Gisteren is ie geboren!’

Zij bleef staan met open mond, kon even niets zeggen en lachte toen, dat ze er een benauwde hoestaanval van kreeg. Hartelijk schudde ze mij de hand, nog met de tranen in de ogen. ‘Nou weet ik echt niet, waar ik het eerst naar moet informeren,’ zei Tedema. ‘Heel de ochtend was ik al met mijn gedachten bij de Rat en nou dit ineens Hoe is Suus? Heeft het lang geduurd? Een jongen zeg je? Heerlijk voor jullie, zeg! Wat zal Suus blij zijn...!’

En zo babbelde zij door zonder mij de gelegenheid te geven om enige inlichting te verstrekken. We waren amper de school binnen of zij riep Maatsuyker al toe: ‘Bruis heeft een zoon gekregen!’ En de baas kwam met twee uitgestrekte handen op mij toe, hartelijk en verheugd. ‘Kerel, wat fijn! En alles goed? Mooi zo!’

Jorissen deed lollig, toen hij het nieuws hoorde, Verbeest niet zo erg belangstellend — hij heeft er zelf zes — en Meerstra drukte me alleen met een knipoogje de hand. Tedema vertelde van het grappige misverstand en we lachten er allemaal om. ‘Ja — hoe is ’t eigenlijk met onze Rat gegaan?’ informeerde de baas.

‘Leuk was het niet,’ antwoordde ik. ‘Hij was nogal overstuur, dat begrijp je. ’t Is voor zo’n jongen een heel ding.’

‘Ja — de straf volgt op de zonde,’ moest Jorissen nog opmerken.

Ik had geen zin om hierop in te gaan. Trouwens, het beeld van de Rat was wonderlijk snel vervaagd door de emoties, die op mijn reis naar Nijmegen waren gevolgd. Dat eerste vaderschap schijnt je danig binnenstebuiten te keren.

Toen ik die avond uit Nijmegen thuiskwam, behoedzaam de trap op schuifelend om Suus niet in haar slaap te storen, hoorde ik met de sleutel nog in de huisdeur het zwakke geblaat van een kind. Zelfs op dat ogenblik drong het niet eens tot mij door, dat ik vader was geworden. Pas toen ik de verpleegster in de gang ontmoette en licht op de slaapkamer zag, begreep ik het. Ik voel mij nog beteuterd voor het bed staan, zie Suus met haar witte gezicht en gelukkige glimlach. Onbeholpen en jongensachtig voelde ik mij.

‘Zou je je zoon niet eens gaan bezichtigen?’ vroeg Suus met een vrolijke twinkeling in haar omwalde ogen.

Een tijdlang heb ik voor het wiegje gestaan en sprakeloos gekeken naar dat purperen oude mannetje, dat gerimpelde, ontevreden kopje, het schreiende nieuwe mensje, dat scheen terug te verlangen naar de koesterende warmte van het veilige moederlijf. Daar was ik nu de vader van. Vreemd dat het meest natuurlijke je zo onwaarschijnlijk voorkomt. ‘Hoe vind je ’m?’ vroeg Suus.

‘Lief,’ moet ik geantwoord hebben. ‘Hoe — hoe is het geweest?’ ‘Gaat nogal — de dokter is net weg. Zes pond en drie ons weegt ie. Een flink kind. Op wie lijkt ie...?’ Zo zal wel de eerste conversatie aan millioenen kraambedden zijn. De verpleegster werkte mij bazig weg van het bed en in de huiskamer, waar de kanarie van Muysken haar liedje orgelde, kon ik wat tot mijzelf komen.

Was ik gelukkig? Dat zal wel niet, want dan zou ik het wel geweten hebben. Ik was erg zenuwachtig en had een afschuwelijke honger. Omdat niemand zich met mij bemoeide, heb ik maar een staartje Bols opgedronken. Dit eenzame drinkgelag wekte de woedende afkeer van de kraamverpleegster op. Die mannen hadden het maar gemakkelijk, zei ze. Het was mij zo vreemd te moede, met dat glaasje jenever vóór me en de kwinkelerende kanarie achter me. In de kamer daarnaast lag mijn zoon van zes pond en drie ons, de vervulling van een diepgekoesterd verlangen. En ik zat daar maar suffig en verbijsterd de indrukken van die dag te verwerken.

Op het ogenblik, dat ik afscheid nam van de Rat, toen ik het gevoel had, een kind te verliezen, kondigde mijn eigen zoon zich aan. Het was, of die twee kinderen streden om mijn aandacht. Het gevolg was, dat ik aan geen van beiden kon denken.

Nu alles wat stiller in mij is geworden, kan ik vertellen, hoe de gang naar de tuchtschool was. Ciske had verwezen en bedrukt in het Nijmeegse trammetje gezeten, naast Muysken. Zijn bovenlip was nat van het zweet, angstig stonden zijn ogen. Als een ziek konijntje zat hij daar. Muysken deed, of hij zich voor het stadsbeeld van Nijmegen interesseerde en beet op zijn snor. De Rat keek op noch om. Zelfs de gewone kinderlijke nieuwsgierigheid voor een vreemde stad had hem volkomen verlaten. Nu en dan hoorde ik hem beverig zuchten. Ik herinner

mij, hoe beroerd ik mij voelde, toen ik voor de Haarlemse kweekschool examen moest doen en door mijn vader werd gebracht. Hoe véél ellendiger moest die arme Rat er wel aan toe zijn... Naar de tuchtschool! God nog toe, wat een straf! ‘Deze halte is het,’ zei de conducteur. En toen ik hem verwonderd aankeek, want wij hadden hem niets gevraagd, zei hij met een glimlachje: ‘Ja, ik snap het al zo’n beetje. Wij kennen dat op deze lijn. ’t Is je toch wat met die kinderen hé?’

’t Was niet slecht bedoeld, maar de Rat rilde van schaamte en durfde de man niet aanzien.

‘Dat gebouw daar links,’ wees de conducteur nog.

Ik had mij een somber huis met gele bakstenen voorgesteld, tralies en met ijzer beslagen deuren. De tuchtschool zag er integendeel vriendelijk uit. Een plantsoenachtige oprit, een zindelijke, wel fleurige gevel met wat klimop. Menige Amsterdamse school maakt een saaier indruk dan deze jeugdgevangenis. Maar toen wij na het bellen stonden te wachten, drong het toch wel met beklemmende duidelijkheid tot mij door: ‘De volgende stap, die Cis doet, ontneemt hem zijn vrijheid. Nu overschrijdt hij de drempel…’

Een vrouw in werkkleding ontving ons zwijgend en wees ons een wachtkamertje. Daar zaten we zonder een woord te spreken. Ciske sidderde nerveus.

Als ze nu met hem bereiken, wat ze willen en een braaf, oppassend, beheerst kind van hem maken — zal er dan nog wat aan zijn? Is het dan nog wel mijn Rat met de gloeiende ogen, het felle temperament? Knijpen ze niet juist datgene in zo’n jongen dood, wat hem zo levend en boeiend maakte? Wordt hier de persoonlijkheid niet stuk getucht…?

Die vrees ging door mij heen, toen ik hem daar zo slap en zielig tegenover mij zag. Hoe kort was het nog maar geleden, dat ik zijn ware aard ontdekte, het vrolijke, grappige kind, dat de potsenmaker van de troep was en zo prachtig op zijn handen kon lopen. De kleine roverhoofdman van ons schoolreisje. En daarna het kwieke, hard werkende jongetje in de klas, de trouwe begeleider van Dorus. Een triomph was het geweest om deze ontplooiing van zijn echte wezen gade te slaan, de woekering over zijn gezonde innerlijk te zien wijken en gaaf en fier het jongetje Vrijmoeth te zien verrijzen uit het vuil. De menselijkheid scheen de zege te behalen, het licht won stormenderhand. In een paar maanden tijds had zich een wonder voltrokken. God, wat was het allemaal eenvoudig gegaan. Mijn aandeel in dit groeiproces was toch niet meer geweest dan dat ik begon met geen hekel aan hem te hebben en een paar slagen voor hem had opgevangen, die de eerste, aarzelende ontluiking dreigden teniet te doen. Voor het overige hadden de kinderen van mijn klas gezorgd — en de Rat zelf, die met zijn rappe vuisten eerbied had afgedwongen bij zijn belagers.

In de drek was hij teruggetrokken, door domheid, boosaardige heerszucht, die hem als een natuurlijke prooi opeisten. En wij hadden hem niet genoegzaam beschermd. Maatsuyker was er heel wat beter achter geweest dan de Kinderrechter. Ja, de baas, die, toen Ciske's moeder hem van school wilde halen, eenvoudig had gezegd: 'Barst, 't gebeurt niet! Je man moet het eerst goedvinden!' Als Mr Van Loon eens hetzelfde had gedaan en de Rat zonder meer bij die vrouw had weggenomen om hem bij zijn wettige vader onder te brengen, dan zou Vrijmoeth hem bij tante Jans hebben uitbesteed en dan zou er een opgeruimd, verlost en plezierig kind in mijn klas hebben gezeten. Nu werd de Rat een tuchtschoolklantje. De moeder had gewonnen, al had zij die overwinning dan ook met haar leven moeten betalen…

Schuldgevoel was het, wat mij aan Ciske bond. Daarom had ik hem ook op deze zware tocht willen vergezellen. Al zijn beschermers waren te kort geschoten. Mr Van Loon, die hem deze straf had opgelegd en die het ongeluk had kunnen voorkomen door op Maatsuykerse manier maling aan juristerij te hebben en te doen, wat gezond verstand gebood, — ja, hij zou óók hier in de wachtkamer moeten zitten, deze vernederende vijf minuten moeten doorleven teneinde in deemoed te erkennen: 'Ik heb gefaald.'

'Of u maar wilt komen,' vroeg de vrouw, die de deur voor ons had ontsloten.

Met een schok stond de Rat overeind. Muysken nam hem mee en na enige aarzeling volgde ik hen. 't Was waar ook, ik had toestemming om hem te brengen.

De directeur legde zijn kanon van een pijp neer, toen wij zijn kamer binnentraden. Hij stelde zich kort voor. 'Reinders, gaat u zitten.' Ciske stond tussen onze stoelen in.

Het zou mij niet hebben verbaasd, als de leider van een tuchtschool een wat dor, nurks, cipier-achtig heer ware geweest. Het viel mij mee, dat ik tegenover een levendig man zat, een welgedane vijftiger, die begon met Muysken een vrolijk standje te schoppen.

'Eigenlijk niet in de haak, rechercheur!' zei hij op wat spottende toon. 'Ik kan merken, dat jullie in Amsterdam geen overdadig gebruik van mijn schooltje maken. Ja — twee begeleiders moeten er zijn, eigenlijk twee marechaussees. Jullie Mokummers doen dat maar op z'n Janboerefluitjes. Nou, teken hier maar even dat u hem hebt afgeleverd.

U is de gezinsvoogd, nietwaar? Gebeurt niet veel, dat de heren hun pupillen hier zelf naartoe brengen.

Zo — en nu de persoon in kwestie... Hij is Rooms hè?' 'Van huis uit,' zei ik.

'Zullen we hem de godsdienstoefeningen toch maar laten bijwonen? Da's nog es een verzetje. Hij krijgt dan af en toe bezoek van de kapelaan en dat breekt ook

weer een beetje.’ Voortvarend vulde de directeur ‘R.K.’ in en hij praatte alweer verder:

‘We hebben een heel geschikte kapelaan hier, een jonge man, die goed met z’n klanten overweg kan.’ Naar Ciske’s wensen werd niet gevraagd. Een moment voelde ik de neiging om te informeren, of hij er zelf iets voor voelde, maar ik zag er van af. De kinderen hadden hier immers niets in te brengen? De directeur keek hem nauwelijks aan. ‘Nou vrind, leg je spulletjes hier maar op tafel,’ wendde de man achter het bureau zich eindelijk tot de Rat. ‘Die bewaren we wel voor je tot je naar huis mag. Haal je zakken maar leeg!’

Schuchter voldeed Ciske aan het bevel. Het eerst kwam de rol zuurtjes van tante Jans voor de dag.

‘Die gaat in de gemeenschappelijke snoeppot,’ zei de directeur. ‘We doen hier alles samen. Toe joh — een uur is te lang. Opschieten een beetje!’ Een zakmesje, een zakdoek, een stukje touw en de zuurtjes, dat was alles.

‘En nu moet je in ’t bad,’ zei de directeur.

‘Ik... ik ben gisteren net geweest,’ bracht de Rat stotterend, nauwelijks verstaanbaar, in ’t midden.

‘Mooi zo, dan ga je nou nog es, da’s fris! En nou moet je meteen één ding leren: Als ik of wie dan ook van de beambten en onderwijzers hier tegen je spreekt, dan ga je rechtop staan, hielen tegen elkaar en handen langs het lijf, begrepen?’ Begrijpen deed de Rat dit kennelijk niet, maar hij knikte toch van ja, hoewel hij in zijn timide houdingloosheid volhardde.

Een beambte werd binnengeroepen om Cis verder te helpen. Het was een rijzig man met een grote snor en een gezicht zonder uitdrukking. Hij wenkte de Rat zwijgend. Angstig gingen Ciske’s blikken naar mij toe. Moest hij nu weg? Mocht hij dan geen afscheid nemen? Nam die vreemde kerel hem nu mee…? ‘Dadelijk kan je de heren wel goedendag zeggen, Vrijmoeth,’ zei de directeur.

Dit leek mij een gelegenheid om iets naders van een tuchtschool gewaar te worden.

‘Het is voor het eerst, dat ik hier ben,’ begon ik. De directeur liet mij niet uitspreken. Terwijl hij zijn pijp weer aanstak, zei hij:

‘Dan vrees ik, dat u een verouderd geval bent. Niets meer aan te doen op uw leeftijd!’ Onwillekeurig moest ik lachen. Niet zo zeer om de mop als wel om het feit, dat een tuchtschooldirecteur bij eerste kennismaking zo weinig officieel deed.

‘U wil natuurlijk weten, hoe het hier toegaat,’ vervolgde de heer Reinders. ‘Ach, kijk es, een dure kostschool voor jongejuffrouwen is het hier niet, dat snapt u wel. Maar als de jongens hier een maandje zijn, dan valt het wel mee. Die eerste weken zijn zwaar, allemachtig zwaar, ’t zou verlakkerij zijn om dat te

ontkennen. Alle nieuwelingen moeten een maand ‘in de klas’, dat wil zeggen: in een kamertje alleen…’

‘Een maand cellulair…? Nee toch!’ schrok ik oprecht. ‘Tja, waarde heer — dat schrijft het reglement voor en dat reglement heb ik niet gemaakt. Het dateert van 1905.’ ‘En toen was het waarschijnlijk al verouderd!’ viel ik bits uit. Ik was woedend! Een kind een maand in een cel opsluiten — hoe kregen ze ’t in hun hoofd! Een halfuur in de hoek vindt een kind al erg! Als jong schoolmeestertje heb ik eens teneinde raad een onhandelbaar jog meer dan een uur in een washok gesmeten en toen ik het verwezen snoet van dat brutale, opstandige kind zag, heb ik mij vast voorgenomen om nooit meer tot dergelijke paardenmiddelen mijn toevlucht te nemen, omdat ik het laf en onsportief vond. Met eenzame opsluiting kan je ieder kind ’klein’ krijgen, maar is het niet de bedoeling van de opvoeding om een kind ‘groot’ te brengen…?

‘Worden daar geen uitzonderingen op gemaakt?’ vroeg ik beducht. ‘Bijvoorbeeld voor jonge kinderen?’ ‘Ik moet me aan m’n reglement houden,’ antwoordde de directeur alleen maar.

Stil zat ik voor mij heen te staren. De Rat een maand in een val! En hij was al zo’n hoopje armetierigheid, toen hij pas nog bij mijn stoel stond. Hoe zou hij er over een maand aan toe zijn? Vier weken een kind opsluiten, omdat het drie maanden geleden één tel zijn drift niet had beheerst! Om het tot inkeer te brengen. Als dat in die drie maanden Observatiehuis niet was gebeurd, begonnen ze er wel wat laat mee. Dit was nu de negentiende eeuw, een stompzinnig stukje vergeten verleden tijd. Willem Roda — waarachtig Jantje Verkerk, je had gelijk!

‘In de practijk wil het nog wel eens meevallen,’ merkte de directeur op. ‘Er is helaas nogal veel vraag naar de tuchtschool. De Kinderrechters in het Zuiden vooral maken er druk gebruik van en ik krijg hier ook de recidivisten uit het hele land. Zodra er dus een naar huis gaat, spuien we door. Dan gaat er een uit de klas naar de groep, ook al heeft hij zijn vier weken niet uitgezeten. Laten we hopen, dat uw pupil er met een dag of veertien van af komt.’

‘Dat lijkt me inderdaad wel voldoende om een kind van twaalf kapot te maken,’ smeet ik eruit. Fel ging de directeur hierop in:

‘Maar mijn God meneer — wat wilt u! ’t Is hier een strafinstituut! We hebben het zwaartepunt al een heel eind naar het paedagogische verlegd. Weet u, dat hier vroeger alleen oud-officieren als directeur werden benoemd? Die zaten hier om hun pensioen een beetje aan te vullen en die hielden zich stomweg aan het reglement. Weet u, dat ik het recht heb om een onwillige klant twee en veertig dagen cachot te geven? Dat ik ze om de andere dag op water en brood kan zetten? Komt u over een maandje eens terug, dan kunt u zelf constateren, hoe we hier al het mogelijke doen om van deze strafinstelling ook een

opvoedingsinstituut te maken. Als ik u nu alleen vertel, dat tuchtscholieren meedoen aan de vierdaagse wandelwedstrijd en dat een voetbalelftal van onze jongens speelt tegen een elftal van de… marechaussees, dan is dit toch wel voldoende om u te doen begrijpen, dat we geen kinderbeulen zijn!'

Hij had een kleurtje van opwinding gekregen en keek nijdig, zoals iedere schoolmeester doet, die zich aangetast voelt in zijn beroepseer. Geen slecht teken! Iemand, die zo zijn werk verdedigde, kon onmogeüjk een dor, menselijk verlengstuk van verouderde voorschriften zijn.

'Ik begrijp, dat u er van maakt, wat er van te maken valt,' besloot ik. 'Maar ik blijf het een schandaal vinden, dat een kind van twaalf cellulair krijgt. Voor sommige jongens van achttien is dat misschien te verantwoorden, maar een klein jongetje wordt in zo'n cel geknauwd! Vergeet u niet, dat dit joggie Vrijmoeth een aardig, levendig kind is. In zijn drift heeft hij zijn moeder vermoord, een moeder, die hem het leven vergalde en die…'

'Ja — ik ken het geval,' viel de heer Reinders mij in de rede. 'Deze jongen is natuurlijk geen misdadiger. Maar hier hebben de monniken gelijke kappen, onderscheid maken we niet en over hun schuld wordt niet meer gepraat. Mijn hemel meneer! Daar is nou al maanden aan gedokterd. Door Pro Juventute, een ambtenaar van de kinderwetten, een Kinderrechter, een Officier, de kinderpolitie, het Observatiehuis — die kinderen moeten er wel beu van worden! Het moet haast een verlossing zijn, als ze eindelijk eens van dat gefemel af zijn. Hier ondergaan zij hun straf en daarmee basta!'

Op dit ogenblik werd er geklopt en de beambte kwam melden, dat 'de nieuwe' klaar was.

'U kunt de trein van halfvier nog halen,' zei de directeur duidelijk.

Wij stonden op en gingen het kamertje uit.

In de gang zag ik de Rat.

In gestichtskleding.

De Rat in een grauwe, lange broek en een buisje, dat tot de hals gesloten was. Plompe soldatenschoenen kwamen onder de slobberige broek uit.

Ik herkende hem nauwelijks. Zijn persoonlijkheid ging verloren in die gestichtsuniform.

De tuchtschoolklant Vrijmoeth F.A.G. stond daar.

Niet meer het jongetje Ciske.

Niet meer mijn jolige, pientere Rat!

Ze hadden hem weggekleed...

Daar stond een jongen, die zich doodschaamde, omdat ze hem zo raar hadden toegetakeld. 'Nou Vrijmoeth, zeg de heren maar gedag...'

Dat deed 'Vrijmoeth'.

Als een geplaagd, angstig dier sprong hij op mij toe, klemde zich krampachtig aan mij vast, drukte zijn kop tegen mij aan en schreeuwde het uit van narigheid. Een droge kreet. De wanhoop van het trillende kereltje beefde door mij heen. Zachtjes maakte ik de armen rond mijn lichaam los. Ik hield zijn magere hand in de mijne, een veilig vogelpootje, warm en klam. Hij hief zijn gezicht naar mij op. Geen traan vulde zijn grote ogen. Alleen vrees, stomme vrees.

‘Nou Cis,’ zei ik moeilijk. ‘Hou je nu flink, m’n jongen... Over drie maandjes zien we elkaar weer… Dan beginnen we overnieuw hè? Denk er aan, wat we hebben afgesproken...’

Hij hoorde niet eens, wat ik zei. Hij keek me maar aan met die verbijsterde ogen. Verdomme, ga je nou. weg...?! Laat je me hier alleen bij die vreemde kerels in de tuchtschool...?! Gaat het nou echt gebeuren? Ik… ik... ‘Dag Ciske… dag beste jongen…’

De beambte nam hem zachtjes bij de schouder. Ik keek de Rat na. Met dwaze dribbelpasjes stapte hij in zijn groteske lange broek naast de man door de gang.

Ik keek en keek en werd mij toen pas goed bewust, dat Cis, het joggie, dat naast Sipke hoorde te zitten en aan Europa en de tiendelige breuken en het tweede stadhouderloze tijdperk bezig moest zijn — dat mijn leerling Ciske de Rat nou werkelijk en waarachtig in de tuchtschool zat.

Bij een deur bleven zij staan. De sleutel knerste door de stilte van de gang. De deur ging open.

Ciske verdween in de cel.

WAAROM zijn vrouwen toch altijd zo onaangenaam jegens een kraamheer? Zelfs Tedema, die een zwak heeft voor Suus en dan ook, de medische voorschriften straal negerend, de tweede dag haar fruitmand en babymutsje al kwam offeren, zelfs Tedema behandelde mij met een zekere geringschattende spot. Zij vond mij een beetje wit om de neus en nog veel te jongensachtig om al vader te zijn. En die Tedema is toch over het algemeen wel een redelijke vrouw.

Onze kraamverpleegster is een verschrikking-in-’t-wit. Zij heeft haar beroep alleen maar gekozen om haar afkeer tegen de niet te bed liggende helft van het ouderpaar te kunnen luchten en neemt iedere gelegenheid te baat om mij mijn makkelijke leventje te verwijten. Heeft Suus wat pijn met de voeding of zo of wat vermoeidheid in de rug, dan kijkt de zuster mij aan met ogen van: ‘En dat is nou allemaal joúw schuld, misselijk manspersoon!’ Vooral dat eenzame borreltje op de avond van de geboorte schijnt ze me niet te kunnen vergeven. De babywas vindt zij beneden haar stand en — als ik het vrijmoedige beeld mag gebruiken — alle vuile luiers van Jan Willem komen op mijn hoofd neer. ’t Is waarachtig net, of ze van mij afkomstig zijn!

Het ergste zijn de gemeenschappelijke maaltijden. Mijn ascetische zuster hecht niet aan smakelijk eten. Noch om het te bereiden noch om het te nuttigen. Wij zitten samen te dineren en te zwijgen. Ik griezel van de lawaaijus en de bus-peultjes en bij gebrek aan beter vreet ik mezelf op. Van ergernis.

De derde dag zaten we weer in dat ongenoeglijke *tête à tête*, toen zij plotseling een soort droge huilbui kreeg. Huilende vrouwen maken mij altijd overstuur. Zelfs die ma Vrijmoeth kon ik moeilijk in tranen zien. ‘Wat is er aan de hand!’ riep ik gedempt.

Eerst zei ze niets, maar eindelijk perste zij er uit: ‘Waarom doét u altijd zo onaangenaam tegen me…!’

Daar had ik nou echt niet van terug. Ik wist niets te antwoorden en staarde haar alleen verbouwereerd aan. En ineens kreeg ik medelijden met haar. Die brandende ogen in dat scherpe, al ouder wordende gezicht… ’t Is toch ook geen baan om altijd maar weer de luiers van vreemde kinderen te moeten reinigen en uit een huis te moeten, juist als het een beetje gezellig dreigt te worden.

‘Drinkt u wat water,’ zei ik ten slotte nogal stom.

Zij stond op en liep woedend de kamer uit. ‘Wat heeft dat mens toch?’ vroeg ik Suus, die ik het incident vertelde.

‘Haar laatste verloving is de vorige maand afgegaan,’ fluisterde mijn vrouw, ‘’t Is echt een stumperd, wees maar een beetje hartelijk tegen haar. Zeg, kijk eens even, of het lakentje niet over Jan Willem z’n hoofdje ligt…’ Met mijn schoonmoeder heb ik ook al ruzie gekregen, ’t Is een braaf mens, daar niet van, maar zij staat erg op de ongeschreven rechten van haar grootmoederschap. Je hebt een vizier en een grootvizier; een moeder en een grootmoeder. Dat ‘groot’ duidt de rangorde aan. ’t Lijkt waarachtig wel, of mijn schoonmoeder van Jan Willem is bevallen!

’t Begon er al mee, dat zij mij bijna gelastte om mijn jacquet aan te trekken, toen ik mijn zoon zou aangeven. Met het argument: ‘Je doet warempel net, of je met een verhuisbriefje naar het stadhuis moet!’ Ik weigerde zeer beslist. Ja, ik zag me al! Dan had ik in mijn trouwpakje naar school gemoeten en zou dit even een hilariteit in de klas hebben gegeven? ‘Da’s zeker de moderne tijd!’ foeterde schoonma en zij stevende naar de keuken om bij de verpleegster wat stoom af te blazen. Ik mag alleen in mijn eigen kamer roken, want die stank is nadelig voor kind en moeder, zei ze. Om der lieven vrede wille heb ik beloofd om me aan dit voorschrift te houden, doch mijn belofte is in rook opgegaan — rook door heel het huis.

Een echt conflict werd het pas, toen ik mij met hand en tand verzette tegen haar zeer besliste voornemen om Jan Willem kousjes aan te trekken. Zij maakte mij uit voor dwarsdrijver, die de gezondheid van zijn kind in de waagschaal

stelde, alleen om zijn eigenwijzigheid te kunnen botvieren. Iedereen wist, dat je de voetjes warm en het hoofdje koel moest houden bij een zuigeling. ‘Ik zal mijn eigen hoofdje koel houden en ’t gebeurt niet!’ blafte ik met een rode kop. ‘Dat had je heus anders moeten doen,’ meende Suus. ‘Hoe dan?!’ deed ik kwaad. ‘Over een poosje komt ze met overschoenen voor Jan Willem aandragen!’

‘We kunnen die dunne sokjes toch aantrekken en ze weer uit doen, zodra moeder de deur uit is?’ zei Suus heel gewoontjes. Zo iets heet vrouwelijke tact.

De laatste voeding is het enige rustige moment van het etmaal. Dan zit ik op de rand van het bed te staren naar het wonder van een zich verzadigend kindje. Dat is nou mijn zoon! weet ik dan. Dat gulzig drinkende mensje, dat driftige, onbestemde bewegingen maakt met zijn armpjes, als er iets hapert en behaaglijk kreunt, als het de borst weer beet heeft. En daarboven het glimlachende gezicht van zijn moeder. Allerlei gedachten vallen je dan in. Is in je kind niet de eeuwigheid van het stoffelijke bestaan belichaamd? Leven we niet in ons nageslacht voort? Is het niet voor het leven zelf volstrekt onbelangrijk, of ik er nog ben, nu de toekomst van het mensengeslacht verzekerd is in mijn eigen kind? Het lijkt wel, of dit nieuwe mensje zijn taak in die oneindige keten begrijpt. Het drinkt driftig om te groeien, te rijpen, te leven! Het drinkt — tot het zich afschuwelijk verslikt en het hart van zijn vader twee volle seconden stilstaat, twee eeuwigheidstellen, waarin hij met zweet-beparelde lippen en bonzende slapen wacht op het bevrijdende moment, dat de lucht weer ongehinderd zal stromen in dat amechtig gierende, benauwd trappelende kind.

Een minuutje later drinkt de gulzigaard al weer. Het zal hem zijn zorg zijn, dat zijn vader nog wee en trillerig is van de schrik. Waar piekerde hij ook weer over…? O ja, over het voortbestaan des levens.

Suus, die er zo op stond, dat ik de Rat naar Nijmegen zou brengen, heeft nog helemaal niet naar hem gevraagd. Voor haar bestaat er maar één kind. En ik zelf? Ik moet bekennen, dat mijn gedachten meer uitgaan naar Jan Willem, die tien gram minder gedronken heeft dan bij de vorige voeding, dan naar Ciske de Rat, die in een cel zit opgesloten. Ja ja — ik heb me voorgenomen om geen egoïstische vader te worden, ik herinner het me nog heel goed. Vooral niet je belangstelling, je liefde, je zorg laten monopoliseren door wat ‘je eigen vlees en bloed’ is. Integendeel — dat eigen kind moet je genegenheid voor andere kinderen nog vergroten. Zo had ik het met mezelf afgesproken, toen Suus zwanger werd.

Maar midden onder de les zie ik ineens de slaapkamer met het rose wiegje voor me. Dan bestaan die acht en veertig kinderen niet meer. En het zijn slechts flarden van gedachten, die uitgaan naar Cis, het kind, waar ik me tot nog toe het meest mee heb beziggehouden.

En toch kan ik niet voluit blij en gelukkig met mijn zoon zijn. Toch hangt het lot van de Rat als een nevel over mijn geest.

Ik voel, dat ik te kort schiet.

Zodra de boel wat op orde is, ga ik met tante Jans naar Mr Van Loon.

Wij moeten de toekomst van de Rat voorbereiden!

DE klas heeft zich weer prachtig geweerd! Betje en Sip kwamen een uitbundige bos boerenseringen brengen. De verpleegster nam de bloemen in ontvangst, of er niets bijzonders mee was. Zo maar aan de deur, met een plas-dankje. ‘’k Zal ze wel aan mevrouw geven.’ Gelukkig merkte ik het en ik riep de twee bloemenbrengers naar boven. Een attentie van je klas is tenslotte toch wat meer dan een aardigheidje van de buren. In zo’n bos seringen zitten de acht en veertig maal drie centen die de kinderen thuis geschooid hebben, omdat de meester een kindje heeft gekregen. Daar hebben — ik weet het haast zeker! — Betje en Jantje Verkerk ruzie om gehad, omdat Jantje vruchten wilde en Betje bloemen. Om maar te zwijgen van de trammelant, die het gekost heeft om de twee bezorgers aangewezen te krijgen. En zoiets wilde die zuster maar als een pondje runderlappies op de mat accepteren.

Nee — we hebben de twee boodschappers in de kamer ontvangen, met een zekere plechtstatigheid en met onderscheiding, zoals dat met afgevaardigden van een groep betamelijk is. Er zat een papier van een bekend buurtbloemist om de seringen. Niet zo maar aan de kar gekocht, een boel verlept goed voor weinig centen! Uit een echte winkel, meneertje! Betje weet, hoe ’t hoort!

Zij zat op de stoel van Suus, klein vrouwtje met de koddige manieren van een, die zich al aardig ingeburgerd weet. Ze was toch zeker al voor de tweede keer bij me thuis? Dat moest Sip, die echt op z’n boerejongetjes op een puntje van een stoel weifelde, maar eens goed weten! ‘Kijk,’ zei Betje, ‘daar staat onze drijfschaal!’

Zij draaide zich om en — ay! de drijfschaal was er niet. Ergens onder in een kast van de zijkamer... ‘Is ie stuk?’ schrok ze.

‘Kan je begrijpen!’ deed ik, verontwaardigd bij ’t idee. ‘We gebruiken die schaal juist niet altijd, want dan is ie zó weg! En nou met al die bloemen vooral — er is haast geen plaats hè? Heel voorzichtig heb ik ’m in een kast opgeborgen en nou kan er niets mee gebeuren, snap je? En nou ga ik eens vragen, of er niet een gebakje voor jullie is. Dat lusten jullie toch wel…?’

Ziezo, daar had ik me niet onhandig uitgelogen! Even later zaten ze achter een taartje en een glaasje limonade. Sip stak het gebakje met de hand achter z’n kiezen, of het roggebrood was; Betje lepelde het keurig op. Wat een schat van ’n meid was het toch, zoals ze daar op die stoel pronkte met haar nette jurkje, haar

blonde krullen, waar een schuine zonnestraal op speelde. Een plaat! Wat een zeldzaam mooi kopje heeft dat kind. Onzelieveheer moet er zó verrukt van zijn geweest, dat Hij in Zijn verstrooidheid vergeten heeft om er waardige hersentjes in te doen.

‘Mogen we het kindje eens zien?’ vroeg Betje met haar veroverendste glimlach. Ik had niet het lef om het haar te weigeren en zo behoorden Betje en Sip tot de eerste niet-familiare bezoekers, die het wereldwonder Jan Willem Bruis mochten aanschouwen. Behoedzaam trippelde Betje de kraamkamer binnen, met ogen vol van verwachting. Sip liep achter haar aan. Meer uit beleefdheid, denk ik, en om de andere dag bij de jongens te kunnen opscheppen. Hij deed erg verlegen, toen hij de vrouw van de meester zo maar in haar bed zag liggen en zei: ‘Dag juffrouw, wel gefeliciteerd,’ zonder het bed dichter dan op een meter of twee te durven naderen.

‘Kinderen, wat verwennen jullie mij’ riep Suus uit. ‘Beeldige seringen heb ik van jullie gekregen, zeg!’

‘Ja mévrouw,’ zei Betje nadrukkelijk, als duidelijke wenk voor ‘dat boertje’. ‘Ja mevrouw, net als toen u trouwde, weet u nog wel?’

En ze ging zonder schroom naar Suus toe en gaf haar een stevig handje. Toen zei ze met een vertederde blik naar de wieg: ‘Ik mag het kindje even zien van de meester.’ ‘Is ’t eigenlijk een jong’n of een meisie?’ vroeg Sip. ‘Een jongen natuurlijk, kind!’

‘Nou,’ zei Sip, ‘’t had toch net zo goed een meisie kunn’n wez’n...?’

‘En hij heet Jan Willem!’

‘Dan is ’t vast een jong’n,’ gaf Sip droogjes toe.

Op hun tenen liepen zij naar de wieg. Ik had het gazen gordijntje nauwelijks weggeslagen, of Betje riep al: ‘O wat een schatje…!!’

‘Ze ziet nog geen eens wat!’ constateerde Sipke Inderdaad waren er van Jan Willem net drie haartjes boven het lakentje te aanschouwen. Ik vertoonde de wereldburger nu wat uitvoeriger.

‘Een dotje!’ kreet Betje nu, veel te hard voor een kraamkamer. ‘O wat een engeltje! Dag Jan Willempie! Da-da…!’

Met haar hand figuurde zij trararetjes in de lucht en zij maakte er vele zoete lokgeluidjes bij.

‘Wat enig! Kijk es, hij kijkt! Dag Jan Willempie! Zeg maar: da-da!’

En weer produceerde Betje een reeks lip- en tongklanken, ter weergave waarvan de Nederlandse spellingkunst te armelijk is.

Suus keek met gelukkige ogen naar de wieg, naar die kostelijke Betje, die daar zo kneuterig-aanstellerig moedertje speelde.

Sipke’s gezicht was één stomme verwondering. Wat kon zo’n meid toch

idioot doen! Morgen voor schooltijd zou hij voor de jongens eens een voorstelling geven, hoe die Betje van Gemert bij het wiegje deed. Zou dat even een succesnummertje worden?! ‘En Sip, hoe vind jij Jan Willem?’ vroeg ik om hem uit zijn tent te lokken.

‘’k Heb d’r nog niks van gezien,’ zei hij. ‘Zij staat daar maar gymnastiek te mak’n.’

‘Ja Betje, nou moet Sip er eens even bij,’ bemiddelde ik. Maar ze zei met een hooghartig airtje: ‘Wat heeft een jongen daar nou voor verstand van!’ ‘Meer dan je denkt,’ deed Sip geheimzinnig.

Hij gluurde een paar tellen over het randje en vond het toen allang weer welletjes. ‘Nou…?’ wilde ik toch weten.

‘Leuk,’ zei Sipke, of hij een nieuwe tekendoos gezien had.

Suus lag zachtjes in de kussens te lachen. ‘Zou jij zo’n klein broertje willen hebben, Sip?’ vroeg ze.

Sip keek haar met zo beleefd mogelijke minachting aan en antwoordde:

‘Mij niet gezien! Ik ben de oudste thuis, twee broertjes en een zussie heb ik.’

O zo — die zat! Het liefst zou Sip hebben gezegd: ‘Mens maak niet zo’n kouwe kak met je éne kindje!’

‘En Betje, als jij getrouwd bent, dan komen we joúw kindje eens bezichtigen,’ zei ik, terwijl ik haar in haar romige wangen kneep. ‘Afgesproken?’

‘Ja meneer!’ zei Betje, zonder het ook maar in het minst zo’n gek idee te vinden. En spontaan voegde zij er aan toe: ‘Als ik getrouwd ben, wil ik zes kinderen hebben!’ ‘Tegelijk…? Dat kan niet,’ zei Sipke. ‘En zes kinderen...? Nou, dan mag je man wel een boel spie’n verdien’n.’ Hij voelde zich al volkomen op zijn gemak en had zijn humoristische nuchterheid hervonden.

‘Twee is al zat! Mijn moeder is tenminste blij, dat ze uit de kleine kinder’n is, zegt ze. Boukje is nou vier geword’n, en dan krijg’n we onze Griet, die is zes, en dan Seerp, die is acht en dan ikke van bijna twaalf.’

‘Wat een gekke namen hebben jullie allemaal!’ hoonde Betje. ‘Mijn broertje heet Gerardus Wilhelmus en mijn zussie Cornelia Maria en ik heet eigenlijk Albertina Frederika!’ ‘Voor al die mooie nam’n geeft de lommerd geen cent!’ was Sipke’s vernietigend oordeel.

Het zal een toer zijn om Sipke enig plattelandsminderwaardigheidsgevoel bij te brengen. Hij is een Fries, hij komt van de greiden en wie ’t niet bevalt, die moet maar es ‘opkomm’n’.

Jan Willem moest gevoed worden. Sipke verwijderde zich onmiddellijk discreet, maar in Betje’s ogen glinsterde een vraag, die zij nooit had durven uitspreken.

‘Als je heel stil blijft zitten, mag je erbij blijven,’ bood Suus aan.

Ik onderhield mij in de huiskamer met Sip, die, toen we onder ons waren, behartigenswaardige opmerkingen maakte over het vrouwvolk. Terwijl hij daar zo mannelijk in een diepe stoel zat, benen over elkaar, mij ferm en recht met zijn staalblauwe ogen aankijkend, doorstroomde mij de innige wens: ‘Dat Jan Willem moge worden als Sipke! Even kloek, even zuiver, even frank!’

Hij vertelde van Boukje en onze Griet en Seerp, wat een lollige kinderen, meneer! Maar ze konden moeder wel es te druk wezen en dan moest hij er bij komen, als zijn vader niet thuis was. Nou en vader, die kon alles, meneer! Hij was nou bezig aan een duivenhok voor Sip.

‘Een fijne vader heb jij, jong!’ zei ik.

Dadelijk zei hij blij: ‘Maar een fijne moeder ook!’

Toen Betje binnenkwam, stil stralend, nog geheel vervuld van het beeld van de drinkende Jan Willem, toen wenste ik, dat ik er gauw een dochter bij zou krijgen, net zo’n lieve doedel als Betje van Gemert — hersens of niet!

En dit tweetal had de zuster nou op de mat willen afdoen.

Geen begrip!

SEDERT Dorus een wagentje heeft, dat hij zelf kan voortbewegen, geef ik hem bij mij thuis Franse les. Lang zal het niet meer duren, want na de grote vacantie gaat hij naar de H.B.S. Zonder toelatingsexamen! Ja, die knappe Dorus van me... Hij was echt verbaasd, dat hij ‘zo maar’naar de H.B.S. kon. Dat valt hem, geloof ik, van die H.B.S. tegen. Wat je voor niets krijgt, kan nooit veel bijzonders wezen. Als Dorus voor een moeilijk admissie-examen met de hakken over de sloot was geslaagd, zou hij voor zijn gevoel een lang gekoesterd ideaal hebben veroverd. Nu de heerlijkheid hem in de schoot wordt geworpen, verbleekt de glans een beetje. ‘Kan iedereen op de H.B.S.?’ vroeg hij, toen ik hem het nieuws mededeelde.

‘Iedereen met een gewoon stel hersens,’ antwoordde ik. Ik zei er maar niet bij, dat hij met zijn bijzondere begaafdheid, zijn aangeboren studiezin en intelligente fantasie, spelenderwijze het einddiploma zal halen, — als God hem het leven laat. Met zijn gezondheid gaat het niet slecht. Ik zou hem zo graag eens door de knapste specialist laten onderzoeken, want de huisarts maakt me niet veel wijzer, ‘’t Kan vriezen en ’t kan dooien.’ Daar komt zijn uitspraak eigenlijk op neer. Ik vraag me af, of je voor deze algemene waarheid wel een medicus nodig hebt. Zo ver ben ik zelf ook al.

Veel liever had ik Dorus op het gymnasium gehad, doch zijn vader is een man met practische zin en vindt, dat zijn zoon later wat wórden moet. Dat betekent dan: op een kantoor. Een mens moet zijn brood kunnen verdienen. Dat sommige oud-gymnasiasten het later wel eens tot een burgermans inkomen hebben

gebracht, schijnt Keulemans niet te weten. Bovendien beschouwt hij zo'n gymnasium als een instelling, die niet 'voor ons soort mensen' bedoeld is. Wat hem betrof, had hij een Mulo al heel aardig gevonden, maar in geen geval zo'n rijkeluisschool. En zo aanvaarden we de H.B.S. maar als een bruikbaar middending.

Dorus is op kraamvisite geweest. Hij had iets aparts meegebracht, een wandbord met een kakelbont 'Welkom' erop, samengesteld uit postzegels, die hij zorgvuldig had uitgeknipt. Dit gevangeniswerkstukje hangt nu boven de wieg van Jan Willem.

Wat trok mijn wonderleerling een ernstig gezicht, toen hij het met een beleefd woordje, 'mede namens mijn ouders', overhandigde. Ik hield hem boven het bed, vlak bij Suus. Wat ik verwachtte, gebeurde ook prompt. Met haar witte handen nam Suus zijn smalle gezichtje beet en zij zoende hem op beide wangen. Zachtjes zei ze: 'Je bent een lieve, lieve jongen.' Even moest ze zich op de lip bijten.

Van stonde af aan heeft Suus een zwak voor Dorus gehad en die medelijdende genegenheid is gegroeid, nu zij hem de laatste tijd wekelijks ziet.

'Als dat jongetje dood gaat, kan ik niet meer aan een rechtvaardige God geloven,' heeft zij eens gezegd, toen zij hem op straat nakeek.

Dorus voelde zich wanhopig verlegen door die zoen aan het kraambed. 'Breng me nou gauw weg, anders krijg ik er misschien nóg een!' smeekten zijn ogen. Want Suus keek met koesterende blikken meer naar hem dan naar het philatelistische 'Welkom'.

Grappig toch, dat de werkelijk ontroerde en blijde momenten in deze dagen van kinderen zijn uitgegaan…

Midden in de les mocht Dorus even Jan Willem zien. De zuster had hem net naakt op de helptafel. Dorus' grote ogen gingen het eerst naar de spartelende beentjes. Toen pas naar het gezichtje. Suus merkte het ook op en knikte me even veelzeggend toe. Verder was zijn reactie die van een normale jongen. 'Wat een groot hoofd heeft ie,' zei hij.

Toen hij zijn boeken borg in de harde, paardeleren tas, zei hij plotseling:

'Wat zou Cis nou doen?' Ik haalde mijn schouders op. 'Laten we hopen, dat hij het goed maakt,' zei ik. 'Dus jij denkt nog wel es aan hem?' 'Natuurlijk!' riep hij bijna verontwaardigd.

En met een bedeesd lachje vertrouwde hij me nog toe: 'Elke avond zeg ik hem welterusten en Betje ook. Dat hebben we saampies afgesproken. Moet u met niemand over praten, hoor!'

Daar had zelfs Betje, die haar hart anders nogal op de tong heeft, mij niets van gezegd. Ja, eigenlijk heeft Betje het nooit meer over de Rat.

‘Zou dat nou wat helpen?’ vroeg Dorus. ‘Betje zegt, dat we eigenlijk moesten bidden, maar ik weet niet, hoe dat gaat. Betje is op Zondagsschool, dus die weet er wel wat van. Maar ze kan het me niet uitleggen.’

‘’t Is ook wel wat moeilijk,’ gaf ik toe. ‘Zeggen jullie hem maar iedere avond welterusten. Dat is óók een soort gebedje. Hoofdzaak is, dat je af en toe aan hem denkt.’ Natuurlijk heb ik Dorus niets verteld van die cellulaire straf. Hij zou er niet van slapen. Maar die Rat zelf…? Dwaas toch! Het vriendje heb ik gezegd, dat het een ‘strenge school’ is en hem de nare détails bespaard. Om hem niet te schokken. Maar dat andere jog wordt door het gerecht mans genoeg geacht om die ‘nare détails’ in levenden lijve te ondervinden en niemand bekommert er zich over, hoe hij daaronder zal zijn... ‘Mijn vader zegt, dat ik maar niet meer met Cis moet omgaan, als ik op de H.B.S. ben,’ zei Dorus peinzend. ‘Hoe vindt ú dat nou?’ Verdomd nog toe — daar had je ’t nou! Die Keulemans is geen bruut, geen hardvochtig mens, veeleer een bezadigde werkman, die in vrede met iedereen wenst te leven. Zo’n man heeft een juweel van een zoontje met een lief, fijn karakter en een dieper gemoedsleven dan een kind van die leeftijd doorgaans bezit. Voor een kameraadje in moeilijkheden kan zo’n jongen van heilzame betekenis, ja misschien de redding zijn. Nee — zeit de brave vader — da’s geen omgang voor mijn zoontje. Zo’n tuchtschoolklant, eentje die z’n eigen moeder heeft koud gemaakt. En vooral nou dat mijn zoon naar de H.B.S. gaat…

Worden niet de meeste wreedheden uit domheid bedreven? Als ’t aan vader Keulemans lag, zou hij zijn zoontje in het beste treffen: zijn onbaatzuchtige vriendschap.

‘’k Zal het er wel es met je vader over hebben, als ’t zo ver is,’ beloofde ik Dorus. ‘Maak je maar niet ongerust; de soep wordt nooit zo heet gegeten als ie op tafel komt…’ Maar stel eens, dat het mij lukt om Keulemans tot betere gedachten te brengen, — dan zal hij nooit gewóón tegen Cis zijn en de Rat met zijn subtiele tastzin zal dat merken en zich een getekende voelen. Goeie God — die Cissie krijgt nog het een en ander te verwerken, als hij weer ‘vrij’ komt! En de jongen, die straks al zijn geestkracht nodig zal hebben om staande te blijven, wordt klein gemaakt in een stille cel, ondergaat de vernedering van het boevenpakje — die flinke, fiere Rat! Hij moet maar es goed voelen, hoe verdorven en slecht hij is. Dat loutert…

Niettegengstaande mijn prille vaderschap zoveel van mijn belangstelling vordert, ben ik toch wel veel met mijn gedachten bij de Rat. Maar het is natuurlijk niet mogelijk om je zijn toestand voortdurend in te denken. Om je steeds bewust te zijn: Als ik opsta, zit de Rat in zijn cel. Als ik in m’n klas bezig ben en we lachen eens om een grappig-dom antwoord van Betje of om dat droogkomieke Sipke, als we drie ochtenduren ons bezige klasse-leventje leiden,

— dan zit Cis die drie uren in een grauw vertrekje, dat een tuimelraam met tralies heeft. Wij gaan naar huis om te eten — Cis krijgt zijn rantsoentje in de cel gebracht en verorbert het eenzaam. Naar school gaan we weer — aardrijkskunde, lezen, zingen — in de cel zit Cis, maakt wat vormsommen en een taaloefening. De jongens spelen na schooltijd op straat, voetballen, pesten een wacht van de riolering, doen een boodschap voor moeder of passen op hun zusje, ze maken een legpuzzle bij lelijk weer, maar ze doén wat — Cis zit in de cel. ’s Avonds komt de gezelligheid van wat lezen of een ganzebordje na ’t eten, desnoods de óngezelligheid van een uitkaffering van vader wegens een brutale bek, die ze ’s middags aan moeder hebben gegeven, maar in ieder geval leven ze, ondergaan ze iets, gebeurt er wat, zijn ze afgeleid. Om Ciske de Rat is de verlammende stilte van de tuchtschool. En als hij op zijn strozak ligt en misschien niet slapen kan, dan is er niemand, wie hij wat drinken kan vragen, niemand, die even dat bevrijdende woordje kan spreken, dat de ban van de slapeloosheid zo weldadig breken kan. Alleen in het donker ligt hij, in een huis met vreemde mensen. Wat kan hij dan heerlijk tot inkeer komen! Vraag het maar aan Jorissen c.s.

Het ergste moet de Zondag wel zijn. Dan mist hij zelfs het afleidende bezoek aan de onderwijzer. De rust in het gebouw zal dan volkomen zijn en hij ‘hoeft’ zelfs geen schoolwerk te maken. Die roomse kerkdienst moet wel een verademing voor zo’n kind-gevangene zijn. Even mensen zien, even kijken, hoe de mis wordt gecelebreerd, al zal dit ‘vrij opgevoede’ kind er wel geen klap van begrijpen, even zijn stem gebruiken en dan weer — de cel in!

Zijn ze alledonders nog toe nou niet gek om een kind cellulair te geven? Alleen omdat een verouderd, generaliserend reglement dit voor jeugdige boeven voorschrijft? Ja ja, we leven in de eeuw van het kind. We pietepeuteren aan zijn zieltje, soms tot wee-wordens toe. Ernstige geleerden waarschuwen tegen het misbruik maken van de kinderangst, die een allesbeheersende rol in de vorming van de mens speelt. We doen druk aan individual-psychologie en zijn het er over eens, dat onbeheerste angstgevoelens niet de overhand mogen krijgen, vooral niet als het kind nog niet volgroeid is.

Maar we sluiten in naam der gerechtigheid een hummel van elf in een cel op! Met tien jaar mag dat al. Kan een kind van die leeftijd iets misdaan hebben om dat te verdienen? Kan het gemoed van een elfjarige verzacht worden door dertig maal vier en twintig uur eenzame opsluiting, door zevenhonderd en twintig uur levenloosheid?

Laat de knapste Kinderrechter mij nu eens een exemplaar tonen, waarvan hij met volle gemoedsrust kan verklaren: ‘Kijk, dit ventje heeft dat nu nodig om een beter mens te worden!’ O, er zullen afgestompte, botte jongens zijn, die zelfs

dáár niet door geschaad kunnen worden. Maar behoort Ciske tot dezulken?

Toen ik Dorus in zijn wagentje gedragen had — hij is nog zo trots op zijn nieuwe vehikel, de ziel! — keek ik hem nog even na en ik was hem dankbaar, dat hij mijn gedachten zo onmiddellijk naar Cis had geleid. Heet van de naald ben ik de Rat een een brief gaan schrijven. Ik heb hem verteld van Jan Willem, van de seringen, die Betje en Sip hadden gebracht en hoe we gelachen hebben, toen Betje al riep, dat ze Jan Willem lief vond vóór ze hem gezien had.

Zo heb ik maar wat gekletst, kantje na kantje vol, een echte lange brief. Zaterdag kon die in Nijmegen zijn. Had de Rat tenminste wat te lezen en te denken voor zijn taaie Zondag.

En zodra de boel thuis weer normaal marcheert, ga ik op een Zaterdagmiddag naar hem toe. Maatsuyker zal me een uurtje eerder vrij moeten geven voor het goeie doel.

Nee — we zullen de Rat niet in de steek laten.

Al heb ik dan ook een zoon gekregen!

HET schijnt wel, dat alles samenspant om mijn aandacht van de Rat af te leiden,

Men brengt een leerling naar de tuchtschool — men is diezelfde dag vader.

En een goeie week later wandelt een vreemde meneer met Maatsuyker mijn klas binnen en stelt zich voor als: ‘Riemens, directeur van de schoolvereniging ‘Nieuw-Zuid’.’ Ja — de heer Maatsuyker heeft er geen bezwaar tegen, dat hij een uurtje in mijn klas komt zitten om de les bij te wonen...

Allemachtig, da’s waar ook! Drie maanden geleden heb ik gesolliciteerd naar die particuliere school, waar ze een leerkracht met Frans nodig hadden. Nooit heb ik er wat van gehoord en ik was het totaal vergeten. Vervelend, dat ik er de baas en de collega’s niets van heb verteld! Eigenlijk omdat ik de sollicitatie zelf niet serieus heb genomen. Je probeert het. Vierhonderd gulden meer, een hele loonsverhoging voor een schoolmeester met een kind op komst.

Dat was eigenlijk mijn beweegreden niet. Maar ik was toen zo beroerd van de Rat en wilde zo dolgraag beginnen in een klas, waar niet die lege plek naast Sipke me aanstaarde. Zulke gevoeligheden verdwijnen natuurlijk. En nu ik er al lang overheen was, stond ineens die meneer Riemens voor m’n neus. Waarom heeft ie me nou geen briefje gestuurd om een afspraak te maken! Doorgaans word je toch uitgenodigd om je eens te presenteren, eer het tot een proefles komt. Nou sloeg ik een figuur tegenover de baas! De heer Riemens scheen het te merken en lichtte zijn plotselinge bezoek toe. ‘Ik val u wel wat rauw op het dak,’ zei hij, ‘maar de leerkracht, die ik op proef had benoemd, beviel niet en nu is de vacature plotseling acuut geworden. Ik wil graag snel afwerken, vandaar dat de kennismaking hier maar moet plaats hebben. Dan sla ik twee vliegen in één

klap.'

Misschien stak het trucje van een onvoorbereide proefles er ook wel achter. M'n zorg! Ik had er toch al geen zin meer in, vooruit dus maar! Met een enkel woord verklaarde ik het geval aan Maatsuyker, zette een stoel achter in het lokaal en stelde de klas in de gelegenheid om de meester te compromitteren voor het gewichtige bezoek.

Grappig, hoe zo'n klas altijd intuïtief voelt, dat er wat bijzonders aan het handje is. De heer Riemens had toch net zo goed een inspecteur kunnen zijn en daar zijn de kinderen zo aan gewend, dat ze zich niet abnormaal gedragen. Maar nu schenen ze het buitengewone van de visite dóór te hebben. Dat was er zo eentje waar het op aan kwam. Gut nog toe, wat deden ze braaf en oppassend! Om de kribbelekrab van te krijgen, zo'n opgepoetst model-klasje! En pienter — rillen deed je ervan!

Sip rekende als een procuratiehouder uit z'n blote hoofd eventjes voor, hoeveel 15 % van ƒ 250 was en Wanda deed wonderen met de oppervlakte en omtrek van een rechthoek, waar een vierkante hap uitgenomen was. Om vooral niet de indruk te wekken, als zou ik acht en veertig genieën hebben verzameld, gaf ik Betje ook een beurt en die wist dan ook in luttele seconden een maximum aantal enormiteiten te verkondigen, waar ieder buitenstaander wel stil van moest worden. Gauw het evenwicht herstellen! Dorus mocht wat met grutterswaren in hecto- en decaliters goochelen en hij deed het tot op één bruine boon nauwkeurig.

Zo bespeelde ik mijn klas als een klavier. Na een kwartiertje dacht niemand meer aan het bezoek, ik zelf ook nauwelijks. Cootje Verstaveren fluisterde duidelijk: 'Je ben belazerd!' toen Hendricus ons wilde overtuigen, dat de enkele lijst van een schilderij twee vierkante decimeter groter was dan het hele kunstwerk bij elkaar. De directeur van de sjieke school zat vlak achter hem en keek even verrast op. Maar ik zag hem achter zijn hand lachen met de tranen in zijn ogen. 't Moest toch wel een geschikte kerel zijn, zo op het eerste gezicht.

Toen kregen we drie kwartier Jan van Schaffelaar springt in 1482 van de toren te Barneveld. Dé schlager van de middeleeuwen. Ik had Jan niet voor deze speciale gelegenheid uitgezocht, hij was eerlijk aan de beurt.

De jongens schurkten gezellig bij elkaar, want Gofie Brinkman, die de klas al voor de tweede keer doet, herinnerde zich, dat het een 'jofel verhaaltje' was en annonceerde dit luidkeels.

Vooral de middeleeuwen gebruik ik bij voorkeur voor zulke 'jofele verhaaltjes', want ik heb nog nooit een gasfitter gesproken, die mij op zijn veertigste nog kon vertellen, dat graaf Willem IV in 1345 bij Warns gesneuveld was. En áls een gewoon sterveling daar nog iets van weet, dan heeft hij het uit

‘De Roos van Dekema’ en niet van zijn onderwijzer.

Veel beter kan je de Hoekse en Kabeljauwse twisten en Albrecht Beyling en de Kruistochten gebruiken om deugd en ondeugd schril tegenover elkaar te stellen en voor zo’n zedeles zijn Van Schaffelaar en Perrol opgelegd pandoer met een stichtelijk praatje. Ik gaf ’m dan ook van Jetje en toen de bel voor het ‘vrije kwartier’ ging, waren ze allemaal onder de indruk van het lot van de tragische held, die zich voor zijn vrienden opofferde.

‘Toch echt gemeen!’ vond Tonia van Dijk. ‘Waarom is die Porrel nou niet zelf doodgegaan?’ ‘Dacht je dan, dat ie nog leefde?’ vroeg Sip. En weer zat de heer Riemens te stikken van het lachen. Er stond een stormachtige wind met regen die ochtend, zodat we het vrije kwartiertje gezellig binnen bleven. Met mijn bezoeker ging ik achter in de klas staan.

‘Een lollig span!’ vond hij. ‘Ik heb me kostelijk geamuseerd. Hoe jullie het klaar spelen om in zo’n hok met acht en veertig kinderen nog een aardige geest te scheppen, is me een raadsel. Bij mij op school zitten er maximaal twintig in een klas.’ ‘Twintig…?!’ riep ik uit. ‘Dat is meer een clubles dan een klas!’

‘Als je ’t goed wilt doen, heb je er toch je handen vol aan,’ meende hij. ‘Je kunt meer aandacht aan de leerlingen individueel besteden. Ach, iedere onderwijzer heeft een maximum capaciteit. U moet het alleen onder acht en veertig verdelen en bij ons profiteren er maar twintig van. Maar die eisen ook je volle persoonlijkheid. Ik vind twintig kinderen genoeg, u ook niet? Neem nou es deze klas. Leuke kinderen, normale stommelingen en normale uitblinkers. Maar wat zou er veel meer aan te doen zijn, als zo’n troep tot de helft werd teruggebracht! Apropos, ik kan hier natuurlijk geen Franse les van u bijwonen. Hoe pikken we dat in?’

‘Ik heb één Franse leerling,’ verklaarde ik vol trots. ‘Dorus — heb jij misschien je Franse werk bij je?’

Ze keken allemaal afgunstig naar Dorus en die werd er verlegen van.

‘Tielepetie allewassefèssemie!’ riep Jantje Verkerk.

Hij heeft me eens uitgelegd, dat dit betekent: *‘Petit à petit, 1’oiseau fait son nid’*.

Wij keken Dorus’ keurig schrift aandachtig door, bladzij voor bladzij. Wat een aardige belangstelling had die meneer Riemens ervoor! Nu en dan ging zijn blik naar Dorus, die met zijn beugelbeentjes recht vooruit zat en zijn fijne, intelligente kopje naar ons ophief.

‘Da’s knap werk, m’n jongen,’ prees de heer Riemens hem. ‘Zo doen ’t je niet veel na. Wat ga jij later doen?’ ‘Naar de H.B.S., meneer,’ fluisterde Dorus beduusd en gelukkig. ‘Mooi zo, jij bent een kleine bolleboos, zeg!’

Heel teer streek hij hem over z’n haren. Dorus wist zich niet goed raad en

tekende zo gauw mogelijk met een sidderend handje verder.

‘Komt daar nog iets van terecht?’ vroeg mijn bezoeker zachtjes, toen we weer achter in de klas stonden. ‘Daar kan je alleen voor bidden,’ antwoordde ik. ‘Zo een bij mij op school!’ zei hij peinzend. ‘Kleine klas, gezonde lokalen, licht en lucht en een beetje bijzondere zorg. Is ’t niet krankzinnig, dat ouders dat allemaal voor hun kinderen kunnen kópen?’

Grimmig kwam dat er uit. Nee — dit was geen bourgeois-bovenmeester, voor wie het kind pas een kind wordt met een dubbele naam. Die was van ’t goeie slag! Toen ik in ’t wilde-weg solliciteerde, was het door mij heengegaan, dat zo’n particuliere school iets scheefs had. Iedere leerling brengt immers weer idem-zóveel in het laatje van ‘de zaak’. Die vrees voelde ik niet, toen ik nader met de directeur kennismaakte en dat nam wel wat van mijn bezwaren weg. Voor geen duizend gulden méér zou ik een soort chef in een schoolbedrijf worden. Want als je onze Heilige Paedagogia om duiten laat schooien, wordt het gauw een weerzinwekkende tante.

Ik was blij, dat de heer Riemens mij voorstelde om die Franse les bij hem op school te geven. Nu kon ik me persoonlijk eens op de hoogte stellen.

‘Zouden we dat vanmiddag kunnen hebben?’ drong hij aan. ‘Ik heb nogal haast, ziet u?’

Ik vond het best…

EN zo stond ik dan om twee uur in een paradijsje van licht en lucht. Door hoge, half open vensters kwam de natuur binnen. De wind had de hemel schoongestoeid en de zon haalde ijverig haar schade van de verloren regenmorgen in. Zij scheen op de daverende geraniums in het raamkozijn, op de tafels en stoeltjes, die zo onwaarschijnlijk wijd uit elkaar stonden, op de parketvloer, op de paar fraaie platen, die de crème wanden sierden en op de hoofden der twintig kinderen, die ongedwongen deze schoolsalon waren binnengestapt en mij nu nieuwsgierig zaten aan te kijken.

Wat een weelde! Wat een begenadiging om in dit zuivere schooltje, waar je de natuur kon ruiken, je kinderjaren te mogen doorbrengen!

En dat ging maar allemaal, of het zo hoorde. Wat zou mijn karavaan uit de volksbuurt bedremmeld doen in dit lustoordje! Ik wil wedden, dat zelfs een Jantje Verkerk even zijn bakkes zou houden van pure verbazing…

Het lesuurtje verliep vlot. Flink ver was dit zevende leerjaar al. Ze hadden goed les gehad, dat kon je merken.

Je kon ook nog iets anders merken…

Iets dat heel moeilijk onder woorden is te brengen. Een uiterlijke beschaving, die je misschien alleen bereikt, als je overgrootvader al met mes en vork heeft

gegeten en niet in zijn hemdsmouwen aan tafel zat. De precieuze manier, waarop zo’n jongetje uitsprak: ‘*II a visité toutes les grandes villes de la France*’, met een voorname keel-r en onberispelijke z’s en v’s, neusklank en wat er maar bijhoort — och arme, ik hoor Gofie Brinkman al met zijn krijsende geluid, of die poliepige Jeltje Wisse, of Bram Verloop, wiens ouders spreekles om het stotteren af te leren ‘flauwe kul’ noemden, want ‘daar liep je ommers niet op‘!

Natuurlijk zitten er in zo’n klas net zo goed ezels en kwiekerds, achterbakse binnenvetters en eerlijke, open kinderen als in mijn volksklas. Maar je hebt het gevoel, of menselijke deugden en ondeugden zich afspelen op een hoger plan. Alles doet zich aangenamer voor, is minder onbehouwen en plat. De les zat er op. ‘Gaan jullie maar je huiswerk maken,’ zei de directeur en hij liet de ‘upper twenty’ aan hun lot over. Ik ging met hem naar het kamertje.

‘Nou, da’s in orde!’ zei de voortvarende. ‘Het prettige van uw les is, dat u vanochtend en vanmiddag precies dezelfde was. Mócht u ‘show’ hebben gemaakt, dan heeft u het geraffineerd eenvoudig gedaan en dat is op zichzelf óók wat waard. En nu even spijkers met koppen: Ik zou graag willen, dat u hier volgende week begint. Als ik nu eens zelf naar Onderwijs loop om te vragen, uw ontslag bij de gemeente wat te bespoedigen?’ Ik antwoordde niet dadelijk. Een vreemde aarzeling beving me. Ja — gedurende die Franse les, toen ik zo even aan mijn eigen klas dacht, voelde ik het plotseling als desertie, als verraad en vlucht van het vaandel om mijn post op een volksschool te verlaten.

Waarom deed ik dat? Waarom had ik gesolliciteerd? Vierhonderd pop meer — goed, goed... En ik was het zo beu na die geschiedenis met de Rat. Ik wilde toen het terrein van mijn nederlaag ontvluchten, weglopen van een vergruizelde illusie. Maar daar had ik mij al lang van hersteld! Ik deed mijn werk immers weer met ambitie, al schrijnde er nog wel iets binnen in mij?

Ik had nu maar ‘ja’ te knikken en ik zou in een nieuw milieu kunnen werken, onder prettiger omstandigheden, andere ervaringen met kinderen opdoen, met een schone lei beginnen. En ik aarzelde... ‘Mag ik het tot morgen in beraad houden?’ vroeg ik onzeker. De heer Riemens trok even de wenkbrauwen op. ‘Is het u hier tegengevallen?’ vroeg hij.

‘Nee, hoegenaamd niet, maar... maar... Ach laat ik het u maar eerlijk zeggen — ik vind het een beroerd idee om mijn klas in de steek te laten en... ja u mag het gerust kinderachtig van me vinden en ik weet bij voorbaat al, dat ik geen antwoord zal weten te geven op uw verstandelijke argumenten, maar... om vrijwillig mijn leerlingen in de steek te laten ter wille van een betere positie en een gemakkelijker werkkring — dat steekt me. En dan vraag ik me af, of mijn plaats niet in de volksschool is. Denkt u vooral niet, dat ik pedant ben. Hemel nee! Er is iets gebeurd, dat mijn gevoel van eigenwaarde een lieve deuk heeft

gegeven. Maar ik ben er toch van overtuigd, dat ik voor die arbeiderskinderen iets kan zijn, méér dan voor uw leerlingen, die het zo goed hebben…

Dat had ik moeten bedenken, vóór ik solliciteerde, zult u wel denken. U heeft gelijk, maar…'

En ik vertelde hem het gebeurde met Ciske, van mijn gedeprimeerdheid en hoe ik in een crisisstemming naar een andere school verlangde.

Hij luisterde aandachtig, een diepe frons in het voorhoofd, de ogen half gesloten. Hij zal nu wel erg kwaad zijn, ging het al vertellende door mij heen en ik was oprecht dankbaar, toen hij, nadat ik mijn relaas had beëindigd, begrijpend het hoofd schudde. 'Laten we er een sigaar bij opsteken,' zei hij vriendelijk. 'Dat praat makkelijker. Ja man, ik snap er alles van. Ik waardeer zelfs uw aarzeling, 'n Bewijs, dat u uw werk niet als een 'betrekking' beschouwt. Ik heb indertijd dezelfde strijd moeten voeren, toen ik mijn dorpsschooltje verlaten moest. Dat was zo'n intiem gemeenschapje, waar ik erg aan gehecht was. Neem rustig uw besluit en laat u niet in de eerste plaats door die materiële verbetering leiden, hoe belangrijk die ook is. Ja, voor uw werkkracht belangrijk! Goeie schoolmeesters worden schandelijk slecht betaald, slechte schoolmeesters nog veel te royaal.

Eén ding moet ik u toch nog zeggen: Denk niet, dat het hier een bourgeois-schooltje is. De kinderen mogen dan wat beter gekleed, gewassen en gevoed zijn, zij blijven doodgewone leerlingen en worden als zodanig behandeld. Heus niet als 'bron van inkomsten'. Hier zitten kinderen van apothekers, advocaten, medici, ingenieurs. Als hun verstand het toelaat, worden onze leerlingen de toekomstige intellectuele werkers. U zult toegeven, dat, in z'n soort, dit materiaal ook de moeite waard is om goed bewerkt te worden. Denk er eens rustig over na. Ik wil u graag hebben, juist omdat u van een volksschool komt en — enfin laat ik het u maar ronduit zeggen — omdat u een geheide schoolmeester bent.'

'Wat denkt ú nou van de Rat?' vroeg ik om een ander chapiter aan te snijden.

'Ik ben minder somber dan u,' antwoordde hij zonder aarzelen. 'Die knaap heeft een redelijke kans, dat hij er door komt. Vergeet niet, dat het incasseringsvermogen van sommige kinderen verbluffend groot is. Naar uw beschrijving te oordelen, lijkt het me nogal een taai heerschap. Geeft die tuchtschool hem geen blijvende knauw, dan is de straf misschien voor zijn bestwil geweest. 't Is een gok, maar — zit in onze hele opvoeding niet een sterk speculatief element? Weet ú altijd het effect van een straf? We bemoeien ons nu een goeie kwarteeuw serieus met de kinderziel. Wat weten we ervan? Een schimmetje met ons verstand. Als we de intuïtie van ons hart niet hadden, konden we wel thuis blijven.

Zo'n Ciske zou ik bij mij op school willen hebben.

O man — ik zou alle moeilijke exemplaren, die de speciale zorg waard zijn, hier wel heen willen halen!

Is het niet belachelijk, dat de kinderen alleen op deze goede school kunnen komen, als pa zijn sigaren bij Hajenius koopt…?’

In het Vondelpark, dat ik al voor de tweede keer rondwandelde, piekerde ik tot mijn hersens er van kookten en ik, doodmoe, besloot om maar naar huis te gaan. Al was het ook zonder definitief besluit.

Tien maal had ik ‘ja’ gezegd, blij dat ik mijn tweestrijd had gewonnen, maar dan vond ik weer, dat die zege niet aan mijn beste ‘ik’ ten deel was gevallen en leende ik het oor aan mijn andere meer apostolische ego, dat klaagde: ‘Al dat geargumenteer is je reinste kletskoek, meneer! Zeker, als je naar de Mulo was gegaan zou je je klas evengoed in de steek hebben gelaten, maar die Mulo is óók een volksschool! En natuurlijk — je hebt je klas niet tot in alle eeuwigheid. Over een jaartje gaan ze van school, maar dan verlaten de kinderen jou en nou knijp jij er stiekem tussenuit, da’s het verschil. Je laat je werk liggen, zonder het te hebben afgemaakt. Dat doe je óók niet, als je dictees corrigeert. Waarom dan wel met je klas? Leuk zal Betje dat vinden en Sip en Dorus. Lafaard dat je bent! Zeg het nou maar eerlijk: ’t Is je om de centen te doen. Vierhonderd pop. En een lekker klein klasje en meer vacantie en kinderen zonder snotneuzen, zonder vieze oren, zonder luizen!’

En na zo’n aanval was de stand weer 11-10 in het voordeel van ‘Nee!’

‘Ik moet er maar eens ernstig met Suus over praten,’ besloot ik op de tram.

Opzettelijk had ik haar om twaalf uur niets verteld van die plotselinge proefles, ’t Zou haar te veel in spanning hebben gehouden. Ik wéét, dat ze ligt te rekenen. Onze financiële toestand is belabberd. Goeie hemel, zuigelingen zijn zo duur… De baby-uitzet, de dokter, de verpleegster en wat er zo nog bijkomt — ’t valt allemaal zo tegen. Een kinderwagen hebben we niet eens en we zitten te krap in allerlei zaken, die voor een goede baby-behandeling nodig zijn. Geen warmwaterinstallatie, geen behoorlijk badje. Suus moet zich straks krom sjouwen met ketels water en ze zal zich met bakjes en kommetjes moeten behelpen. Nee, Suus is geen jonge moeder, die haar spulletjes prima in orde heeft.

Waarom zijn schoolmeesterstractementen toch zo iel? Acht en veertig kinderen moeten we maatschappelijk maken en we verdienen niet meer dan een loketbeambte, die postzegels verkoopt. Om vier uur bén ik soms bekaf en daar komt nu nog de financiële kopzorg bij nu kindje negen en veertig zijn eisen stelt.

In de slaapkamer trof ik een dame aan, die ons voor vijf en dertig gulden een kinderwagen wilde overdoen. Suus bood vijf en twintig en de dame vond dat bespottelijk voor een wagen met dikke gummibanden en tochtschermpjes en

weet ik veel, wat nog meer voor baby-reiscomfort. De dame ging beledigd heen. ‘Had u dan niet op die advertentie geschreven!’ was haar laatste woord.

‘Ze heeft gelijk,’ zei Suus. ‘’t Is spot, zo’n moderne wagen, voor vijf en dertig gulden. Maar ik zou het geld van moe moeten lenen en daar staat al vijftig gulden.’

Dat bij moe lenen vind ik afschuwelijk, daar moe hieraan argumenten ontleent om Jan Willem kousjes te mogen aantrekken. Wie een aandeel in een affaire bezit, hoeft zich niet overal buiten te laten houden, denkt ze.

Ik vertelde Suus nu van de proefles en ze kreeg een kleur van blijde verrassing, de lieverd.

‘Wat enig!’ riep ze en ze ging rechtop in bed zitten. ‘O jongen, wat een uitkomst! Vierhonderd gulden, dat is de huur, weet je dat wel? En zijn de periodieke verhogingen daar ook niet groter? Ik zou m’n bed wel uit willen om de kamer rond te dansen. En dat vertelt ie me nu pas, idioot dat je bent! Ik heb het je nooit zo willen zeggen, maar je hebt geen idee, hoe slecht we er voorstaan. Werkelijk, ik heb soms een deuntje liggen huilen, zó zenuwachtig maak ik me erom. En ik — nou mag je niet kwaad worden, beloof je ’t me...? — ik heb al liggen denken, dat we er de eerste paar jaar geen tweede bij kunnen krijgen en dat maakte me zo ellendig, zie je? Die dot heeft toch zeker recht op een aardig zusje…?’

Ze legde haar hoofd tegen mijn borst en begon zachtjes te huilen, een hele poos. Als een kind hield ik haar tegen me aan, zachtjes d’r haren strelend. En toen ze bedaard was, pakte zij mijn hoofd en zoende me op de ogen, lachend door haar laatste tranen heen — en ik had bij God niet de moed om haar van mijn twijfel te spreken.

‘Ik vind je helemaal niet blij!’ zei ze. ‘Toe, lach es tegen me! Gekke wezens zijn jullie mannen toch! O jongen, ik ben zo gelukkig, zo gelukkig! En zeg, wat krijg je nou een heerlijke lange zomervacantie. Zes weken, is ’t niet? En zo’n prachtschool met kleine klasjes. Weet je, dat je er de laatste tijd erg vermoeid uitziet? O jongen, ik ben voor jou ook zo blij. Al dat getob met je Frans is toch niet voor niets geweest…’

Acht gulden in de week!

En Suus straalt van geluk.

Diezelfde avond heb ik de heer Riemens geschreven, dat ik met vreugde mijn nieuwe werk zal aanvaarden.

Ik hield de brief vast in de gleuf van de bus. ‘Als ik hem nu loslaat,’ dacht ik, ‘dan betekent dat het onherroepelijke afscheid van de klas. Betje zal me een mispunt vinden en Wanda een mirakel. Voor Dorus is ’t niet zo erg. Die gaat toch gauw weg. Sip...? Ach, Sip zal ’t bij een ander ook wel rooien. Piet en Cootje en

Jantje, — die kunnen tegen een stootje. Misschien vinden ze ’t wel lollig, zo’n verandering.

En de Rat…? Cis zal ’t niet erg vinden. Hij kan natuurlijk niet meer in de klas terug en dat zal hem makkelijker vallen, als ik er niet meer vóór sta. De collega’s, nou ja, dat zijn geen kinderen… ‘

Mijn duim en wijsvinger gingen een centimeter van elkaar af.

Het geluid van de vallende brief klonk dof. ‘Als ’t niet om Suus was geweest, had ik het niet gedaan...’ ‘Leugenaar…! Lafaard…!’ schold mijn edelaardige Ik. ‘Nou verschuilt ie zich achter z’n vrouw. Je weet wel beter. Je had het tóch gedaan. Alleen als Suus had gezegd: ‘Wat haal je je in je hoofd! Voor die ongelukkige paar centen je jongens in de steek laten? Geen sprake van! Dan maar wat minder…!’ — ja, dan zou je gezegd hebben: ‘Goed schat!’ en dan was je nog huichelachtig genoeg geweest om erbij te liegen: ‘’k Ben zo blij, dat je dat zegt…’

Ik gooide nog een ander epistel in de bus: ‘Geachte mevrouw — bij nader inzien zijn wij toch besloten op uw voorstel in te gaan. U gelieve de wagen te doen bezorgen…’

DE laatste dagen op de oude school zou ik de gemeenschap gaarne hebben geschonken. Hoewel er in de persoon van Bart Oostra onmiddellijk een vervanger voor me zou zijn, acht het Stadhuis het noodzakelijk, dat ik nog veertien dagen voor mijn klas sta. Waaróm — dat weten Joost en de afdeling Onderwijs samen en zij houden dit zorgvuldig geheim, daar de buitenwacht anders achter de diepere beweegredenen van de bureaucratie zou komen.

Zonder veel overtuiging doe ik mijn werk. Ik heb me er op betrapt, dat ik bewust de repeterende breuken heb uitgesteld. Daar kan mijn opvolger dan fris en vrolijk mee beginnen. Hij liever dan ik. Misschien slaagt hij er in om er de kinderen van te overtuigen, dat je gemakkelijkheidshalve l/7 óók kan schrijven 0,142857. ‘Wat heb je daar later nou an!’ zeggen de kinderen dan protesterend. Heil de schoolfrik, die daar een bevredigend antwoord op vermag te geven!

Maatsuyker heeft me verklaard, dat hij mijn vertrek zeer betreurt.

‘We konden nou net zo goed met mekaar overweg,’ zei hij spijtig. ‘Ik vind het echt jammer, dat je ’m smeert, maar ik zal niet proberen om je er van af te houden. Die andere school biedt je meer vooruitzichten. Maar zie je nou wel, dat ik gelijk had met die acte-jagerij? Dat haalt de goeie leerkrachten van de volksschool weg.’

Ook Tedema en Verbeest billijken mijn besluit en Bartje Oostra, die al een halfjaar lang ’tijdelijk’ is, geraakte zelfs in geestdrift.

‘Daar krijg je een moordschooltje an, man!’ riep hij uit. ‘Een kennis van me is

opzichter bij de bouw geweest en heeft me die kast laten zien. ’t Is poddome net een kinderenvilla. Is ie effe tof, dat je die gribus hier uittrekt?’

Ik heb met de baas over de mogelijkheid gesproken om Bart’s benoeming te bevorderen, ’t Is nog net doenlijk om een schoolmeester met wat ambitie van hem te maken. Over een paar jaar is hij kapot van dat eeuwige rondhangen als kwekeling-met-acte. Krijgt hij nu een eigen verantwoordelijkheid, dan zal de lust in hem ontwaken om er een ‘moordklassie’ van te fokken. ‘Ja, maar ’t is zo’n raar heer,’ vond Maatsuyker. ‘Zo niks geen onderwijzerstype. Ploegbaas of stuurman had hij moeten worden. Kan ik zo’n grofdopper nou wel aanbevelen?’ ‘Ik vind hem erg bijgedraaid de laatste tijd,’ verdedigde ik mijn protégé. ‘Heus, die Bartje doet zijn best. Je weet toch, dat ik wel hart voor mijn klas heb. Ik zou het een pleizierig idee vinden, als Oostra mijn opvolger werd. En zeg nou es eerlijk — als jij vier jaar op een school schobberdebonkte zonder vaste klas, zou je dan ook niet zeggen: ‘Stikken jullie allemaal met je schoolmeesterijl’? Ik vind het nog een wonder, wat hij ervan terecht brengt.’

De baas is en blijft een redelijke kerel. Hij mag dan niet overlopen van sympathie en waardering voor zijn hevigste antipode Bart Oostra, toch heeft hij zich bij Onderwijs voor hem ingespannen en er schijnt een kansje te zijn, dat het lukt. De kinderen zouden het minder kunnen treffen, ondanks alles. Eén is er, die zich principieel tegen mijn nieuwe baan te weer stelt: Jorissen!

Ja waarachtig, Jorissen heeft beginselbezwaren. Ik zou me ‘verpatsen aan de bourgeoisie’ en de slaaf worden van ‘je reinste onderwijsprostitutie.’ Het valt hem erg van me tegen, dat ik ‘te koop’ ben.

Tedema, die Jorissen niet zetten kan, vroeg liefjes, of ze wel eens wat voor hèm hadden geboden, maar Jorissen zei verontwaardigd, dat dit een ernstige principiële zaak was, waar je geen geintjes mee moest maken.

Het vervelende is, dat er in zijn redenering een kern van waarheid zit. Maar de redenering zelf is zo irritant. Jorissen betoogt altijd zo nadrukkelijk en hij twijfelt nooit eens. Op een Bondsvergadering heb ik hem eens heftig horen oreren over de idealistische taak van de klasseonderwijzer, over onze betekenis voor de gemeenschap en meer van die dingen, waar geen speld tussen te krijgen is. Toen moest ik even denken aan zijn lauwe klas, hoe hij daar lusteloos tussen de twee middelste bankenrijen zit en met zijn krakende stem kan zeggen: ‘Nee Jansen, je zit te slabakken, dat wordt weer zitten-blijven, slungel dat je bent!’ Ik zie weer, hoe er een jongen in zijn klas zat met een bordliniaal in balans op zijn hoofd. Die circustoer moest dienen om dat knaapje tot stilzitten en concentratie te nopen. Alsof dat vernederde jog ergens anders aan kon denken dan aan die liniaal, die niet van zijn hoofd mocht vallen! Dat beeld verminderde de overtuigingskracht van Jorissen’s betoog. En als ik me zijn harde, oppervlakkige

oordeel over de Rat herinner, dan kan ik in Jorissen toch niet de eerst geroepene zien om iemands gebrek aan vak-liefde te verwijten.

Voor Meerstra's mening was ik een beetje beducht — of eigenlijk èrg beducht. O, hij zou niet fulmineren, zoals Jorissen, maar toen ik die brief aan Riemens in de bus had gegooid en 's nachts urenlang lag te nakijven met mezelf, toen zag ik het teleurgestelde gezicht van Meerstra voor me en ik was echt huiverig om hem onder het oog te komen. Bij het gesprek in de gang stond hij kalm en zwijgend te luisteren. 'Als hij nu zegt: 'Kom, ik ga maar vast naar mijn klas,' dan ben ik veroordeeld', ging het door mij heen. Toen Jorissen zich zo opwond, verbeeldde ik me, dat er een trekje van goedaardige spot op Meerstra's gezicht te bekennen was. Ook toen Verbeest zo gewichtig zei: 'Alles goed en wel, maar in een kleine klas kan je je veel beter aan het paedagogische deel van je taak wijden!' Ik liep met mijn mentor mee de gang in en nogal nerveus zei ik: 'Jóu wil ik mijn besluit toch even nader verklaren, Meerstra…'

En ik vertelde hem van mijn tweestrijd en dat ik er met Suus over had willen spreken en hoe gelukkig ze was, toen ik haar het nieuws meedeelde.

'Vind jij nou ook, dat ik te kort schiet? Zeg het me vooral eerlijk en zonder omwegen!' drong ik aan.

'Ben jij een haartje bedonderd?' was zijn hartige wedervraag. 'Principieel houd ik evenmin van zo'n standenschool als jij. Alle scholen moesten licht en ruim zijn en kleine klassen hebben. Maar deze school wordt er niets welriekender door, als jij hier blijft en daar zal je toch ook niet met je duimen zitten draaien? En ten slotte kan je die centen best gebruiken!'

Hij sloeg me vaderlijk op mijn schouder en zei: 'Je hebt mijn zegen, mijn zoon!' en daar was ik toch wel allemachtig blij om.

Ik bleef het een beroerd corvée vinden om het mijn kinderen te zeggen. Betje en Dorus kon ik 's middags apart nemen. Wat deden ze verschrikt! Vooral Betje was ervan ondersteboven, Dorus wat minder, want die gaat toch weg.

'Krijg ik dan een andere meester?' vroeg Betje met een trillend pruillipje. 'Hè jasses, 'k vind het echt gemeen. Nou ga 'k ook met m'n dertiende van school af, 't kan me niks schelen!' Half lachend keek ik het obstinate meiske eens aan en zij ging vinnig door:

'Ja, lekker! Dorus gaat van school en u en Cis komt natuurlijk niet meer terug…'

'Hoe weet jij dat!' verbaasde ik me.

'Nou, da's toch zeker nogal wiedes? 'k Weet niet, maar die zie ik niet terugkomen.' Merkwaardig — zo'n Betje voelde onbewust, dat er voor de Rat geen plaats meer was in zijn oude omgeving. Nooit zou ze het kunnen beredeneren, maar benaderen niet juist de intuïtief gevoelde en voor de rede

onbereikbare dingen het dichtst de waarheid?... Diezelfde Betje van Gemert vond het een tijd geleden ‘echt gemeen’, dat Cis niet op school mocht blijven. Maar toen zat hij nog maar in het Observatiehuis en was er nog geen vonnis. Nu eenmaal de tuchtschoolstraf is gevallen, ziet Betje de onmogelijkheid in om hem weer in de klas op te nemen. En ik — had het nog wel doenlijk geacht om de Rat weer naast Sipke te zetten. Met de klas zou ik het wel klaarspelen... Ja, ja — met m’n verstand!

Maar in haar onnozelheid sprak Betje het oordeel van de klas uit. De klas zei: ‘Neen! Wie dit op zijn geweten heeft, kan geen volwaardig deel meer van ons uitmaken.’ Betje ziet Cis niet terugkomen — Betje zal gelijk krijgen...

Dit trof me zo, dat ik nog maar met een half oor luisterde naar de bezwaren tegen mijn vertrek. Voor een raadsel sta je telkens weer. Het goedhartigste kind van de klas, een meisje, dat echt van de Rat houdt, ziet hem niet meer als deel van het geheel. Misschien heeft zij een fijner begrip voor verhoudingen en mogelijkheden dan ik. Ze ziet in, dat de Rat er recht op heeft om in een totaal nieuwe omgeving de draad van zijn onderbroken bestaan weer op te nemen. Zijn leven in onze klas is een episode geweest. Een afgesloten phase.

Ik heb nog de illusie gekoesterd, dat we, als de straf erop zat, gewoon konden doorgaan, zonder me af te vragen, of Cis dat zelf wel prettig zou vinden.

Nee — de klas zou schuw zijn. Dat is de jongen, die ‘dat erge’ gedaan heeft. Er is misschien niemand, die de Rat persoonlijk verwerpt. Maar als groep accepteren ze hem niet meer. Zelfs als de eerste aarzeling voorbij is, dan zou er nog een luchtledig om de Rat blijven. En er hoeft maar één Jantje Verkerk te zijn, die zegt: ‘Maak jij maar liever je eigen moeder dood!’, als ze eens ruzie bij ’t voetballen krijgen.

Dit realistische vermoeden heeft Betje uitgesproken.

De kinderkens is het gegeven...

Ik keek de klas eens aan.

Daar zaten ze, Wanda Bregman, Fransientje Klaver, Piet Steeman, Cootje Verstaveren, Sip Eisma, Brammetje Verloop. Acht en veertig kinderen. Er zijn er bij, die ik over drie jaar niet meer zou herkennen. De niet-persoonlijkheden. Kinderen waar je nooit ernstig last mee hebt gehad en ook nooit echt pleizier van hebt beleefd. Maar bij elkaar vormen ze de klas, een stuk werk, waar je vier jaar aan bezig bent geweest. Als ze pas van de juffrouw bij je komen, zing je liedjes met zulk grut van ‘Mijn broertje zit op moeders schoot’ en als ze bij je weggaan, zijn er al jongens bij met de baard in hun keel. Je maakt ze van kleuter tot mens. Gaat alles normaal, dan werk je een klas of twaalf in je schoolmeestersloopbaan af. Een klas is een belangrijk stuk van je leven...

‘Luisteren jullie eens allemaal,’ zei ik voor we met de les begonnen.

Aan mijn stem hoorden ze, dat het dit keer niet ging om een nieuw rekenfoefje of een d aan het eind van een deelwoord. Ze zaten ineens allemaal doodstil en dat bracht me even van de wijs. Hoe was dat keurig gefabriekte zinnetje ook al weer, waarmee ik mijn vertrek had willen aankondigen? Helemaal vergeten.

‘Nou de zaak is deze — dat ik jullie binnenkort ga verlaten...’

Er ging een spontaan en algemeen gebler op. Schrik, teleurstelling, protest, ongeloof. Wie er het meest maling om konden hebben, schreeuwden het hardst; wie het werkelijk wat deed, lieten het bij één onwillekeurige uitroep. Die staarden mij nu stom aan. Sip en Wanda en natuurlijk Betje en Dorus, die ’t al wisten, maar ook die roerige Piet Steeman en zijn vriend Cootje.

Verbaasd was ik werkelijk van Drikus. Dat is toch een jongen, die me nooit iets gedaan heeft, een braaf, vervelend knulletje, altijd zichzelf gelijk — altijd saai. Bijzonder vriendelijk ben ik nooit tegen hem geweest. Vaak moest ik de neiging om hem eens flink door elkaar te rammelen, teneinde er wat leven in te krijgen, beheersen en niet altijd lukte me dat. Dan keek hij me met verongelijkte koeienogen aan. Nooit werd Drikus boos, omdat hij er het temperament voor miste.

En die Drikus verschoot ineens van kleur en kreeg waarachtig tranen in zijn uitdrukkingloze kijkers. Ben ik dan toch wat voor hem geweest? Ja, hij schijnt zich aan mij te hebben gehecht, — tenzij die tranen alleen maar van schrik zijn en van angst om het nieuwe, de verandering, die nu komen gaat. Een verandering waarvan Drikus maar moet afwachten, of hij er zich behaaglijk onder zal voelen. Ik nam me voor om in ieder geval maar wat vriendelijker voor hem te zijn in die laatste dagen. Ja — die dooie Drikus toch... Toen ze een beetje van de sensatie bekomen waren, kwamen de vragende uitroepen los.

‘Waarom meneer…?! Meester, waar gaat u naartoe…! Wanneer meneer…? Wie krijgen we nou...! Gaat u uit Amsterdam weg, meneer...?’

Ik vertelde maar, dat ik naar een andere school ging. ‘Jullie weten wel, die met die glazen muren in de Arcadiastraat.’ ‘O ja — van de kale neten!’ wist Cootje Verstaveren onmiddellijk.

En zijn vriend Piet vulde welwillend aan: ‘Pa en ma lopen elkaar van de honger achterna!’

Dat was de wraak, omdat ze hun de meester hadden afgetroggeld. Toen ik niet kwaad werd, durfden ze ’t allemaal erg grappig vinden. Zó hels luidruchtig grappig, dat Meerstra even om het hoekje gluurde.

‘Wat is hier aan de hand?’ vroeg hij.

‘Ik heb hun net verteld, dat ik gauw wegga en dat vinden ze allemaal leuk, hoort u maar!’ Ze protesteerden wild. Zelfs Betje. Goddank, die keek tenminste

niet meer zo sip. Meerstra maakte er een gebbetje van. Hij pakte me in m’n kraag en vroeg uitdagend aan de klas: ‘Wat zullen we met ’m doen, jongens...?!’ Doodslaan!’ kreet Piet Steeman geestdriftig. ‘Jonassen!’ stelde Jeltje Wisse met zijn poliep-geluid voor.

Eigenlijk had ik me de afscheidsstemming wat aandoenlijker gedacht, maar ik vond het wel best zo. Wat heb je aan die sentimentaliteit?

‘Toch vind ik het echt gemeen,’ zei Wanda, toen Meerstra weer naar zijn lokaal was. ‘Waarom gaat u nou naar die andere school? U kan toch net zo goed bij ons blijven?’

‘De meester zal gek zijn!’ riep Jantje Verkerk.

‘Zo en waarom dan!’ deed Wanda nuffig.

‘Nou, op die andere school gaat ie toch zeker veel meer spieën verdienen!’

O akelig, brutaal, hevig ordinair Jantje Verkerk! Waarom moet je nou tot het allerlaatst zo’n vervelende flapuit blijven…! Ik vond het nu tijd om te gelasten:

Nou — ‘Aangename Uren’ op tafel. We gaan lezen.’ We lazen ‘De Bruid’ van Jan Prins. Dat vind ik zo’n fris, door en door Hollands gedicht en hoewel het eigenlijk wat moeilijk was, wilde ik het toch eens doornemen. Breng de kinderen maar gerust met echte poëzie in aanraking, al begrijpen ze er het fijne nog niet van! Drikus kreeg de eerste beurt en las:

‘De lucht over de jonge dag was helder dan nooit…’

Het kostte een paar minuten om hem te laten hakkelen:’Helderder dan ooit’. Nee — poëzie en Drikus zijn er twee en dat zal tot zijn laatste snik wel zo blijven. Toen Fransientje vrij aardig las:

‘De bruigom is een edel man, de bruid is jong en sterk,

daar komen schone kinders van en blijdschap bij het werk,’ —

begon Jantje Verkerk al tekenen van onrust te vertonen. En bij het begin van het laatste vers:

‘Nu komt zij met haar lief gezicht den bruigom tegemoet,’ —

maakte Jantje Verkerk drie zoen-geluiden op zijn hand. Waarop Jantje Verkerk subiet in de hoek geslingerd werd. De klas was wat je noemt ‘melig’. Als je demissionnair bent, schijnt dat je gezag danig te knauwen. ‘Die smeert ’m toch over een posie,’ dachten ze zeker en ze veroorloofden zich brutaliteiten, die ze zich anders niet in hun hersens zouden halen. Misschien was Meerstra ook wel een beetje de schuld. Als je de middag te uitbundig inzet, ontstaat er soms een baldadigheid, die je tot vier uur niet kwijt raakt. Piet Steeman kreeg een zenuwen-hinnik, waar hij niet langs normale weg af kon komen en die aanstekelijk dreigde te worden. Daarom kreeg meneer Steeman een draai om z’n kop en toen Bram dat nogal grappig bleek te vinden, mocht hij achter het bord uitlachen. Er was niets met de klas te beginnen. Ik voelde me als een beginnende

kwekeling, die ieder overwicht mist. En dat was nou mijn klas, waarmee ik een sentimentele middag dacht door te brengen. Je zou de een tegen de ander opklutsen!

Je hoefde er gewoon niet aan te beginnen om dit stel recalcitrante rekels iets te leren. De meest gewone dingen wisten ze ineens niet meer. Dat je breuken op elkaar kan delen door te vermenigvuldigen met het omgekeerde — een kunstje, dat ze een halfjaar geleden al kenden — was volkomen nieuw voor ze. Goed gezien van me om deze middag met dichtkunst aan te vangen. Ik had beter een eind hout kunnen nemen.

Toen de bel van vieren luidde, ging er een zucht van verademing door de rijen. Ze hadden er zelf ook schoon genoeg van. Want een klas vindt het helemaal niet leuk om ‘melig’ te zijn. Ze kunnen soms alleen niet anders.

Verwonderde en vragende gezichten werden er op mij gericht, toen ik gewoon liet doorwerken.

‘Meneer — de bel is gegaan!’ zei Fransientje Klaver timide. ‘Meen je ’t heus…? Aan je werk blijven!’ Tien minuten collectieve straf met goeden, die onder de kwaden moeten lijden. Toen mochten Dorus, Betje en nog een stuk of wat naar huis. De rest werkte muisstil verder. ‘Meneer, m’n moeder staat beneden op me te wachten,’ zei Piet Steeman. Ik hóórde het zelfs niet. Om halfvijf zei ik vals: ‘Jullie vonden het zo naar, dat ik wegging hè? Daarom heb ik jullie dit extra-halfuurtje van me laten genieten, vervelende mispunten dat jullie zijn! En nu netjes naar huis.’

In voorbeeldige orde liepen zij de trap af. Ja, die dachten zeker een loopje met me te kunnen nemen. Konden ze aan hun hart voelen, die kleine smuigerds!

EEN brief van de Rat…!

Ik vond hem ’s morgens in de bus, toen ik haastig naar school wilde gaan. Van lezen kwam dus eerst iets in de klas, met het lawaai van binnenkomende kinderen om mij heen. ‘Geachte mijnheer!’ stond er boven. Hoelang zou die Rat op zijn penhouder hebben gekloven, voor hij vrede met deze rare, officiële aanhef vond...? De brief ging toen huiselijk verder: ‘Dank u wel voor uw lange brief. Ik heb hem Zondag wel tien keer gelezen. Welgefeliciteerd met u kindje, wat een leuke naam! Ik mag deze brief als taalles schrijven van de meester en als ik er nu maar niet veel fouten in maak. Overmorgen mag ik uit de klas en mag ik bij de anderen. Ik vind het niet prettig. Ik zie de anderen alleen bij het marscheren op de binnenplaats, het zijn allemaal grote jongens. Ik kan ze bijna niet bij houden bij het marscheren, zulke lange stappen nemen zij. Wie het zijn weet ik geen eens want we mogen geen eens met elkaar praten. Ik schiet met mijn schoolwerk wat erg op. Gisteren heb ik wel dertig sommen gemaakt van

oppervlakte en een taalles met vreemde woorden daar had ik tien fouten in maar het waren erge moeilijke woorden zei de meester. De meester zei, dat het nogal ging. De meester zegt niet zo veel als u maar hij is wel aardig. Hij zegt alleen of het goed is en als hij wat zegt, moet ik rechtop staan en als er eentje in mijn kamertje komt ook. Ik heb een brief gekregen van tante Jans wat een fijne brief! Tante Jans schrijft een heleboel fouten. Vraagt u of Dorus mij ook eens een brief schrijft? En Betje en Sip ook? Ik moet eens in de week onder de does. Allemaal in een klein hokje en van boven kan er eentje zien of we ons goed wassen. Op Zondag mag ik naar de mis toe. Dat is erg mooi. De kappelaan heeft een jurk aan. Hij is al een paar keer bij me geweest om me te leren bidden. Hij is een hele erge aardige man. Ik kan alleen maar vader, zoon en heilige geest amen. Ik heb een Mariabeeldje in mijn kamertje en ook een wijwaterbakje. Daar moet ik mijn vinger in dopen en een kruis slaan. Dat Mariabeeldje is erg prachtig. Wat erg prachtig. Ik kijk er de hele tijd na en dan is het net Betje. Ook zo een rondachtig gezicht en ze lacht zo leuk meneer. Net of er iemand bij me in het kamertje is. De kappelaan zegt, dat ik moet proberen om er voor uit mijn hoofd te bidden, maar ik weet geen eens, wat ik tegen haar zeggen moet. Maar ik vind het toch fijn dat ik het heb. Ik zeg het iedere avond wel te rusten en dat mag van de kappelaan. Als ik uit de klas mag, krijg ik ook een beeldje bij mijn bed zegt de kappelaan. Dan ben ik 's nachts niet alleen zegt hij. De kappelaan is wat een aardige man. De groeten van F. A. G. Vrijmoeth.'

'Meneer, de jongens hebben ons geplaagd met touwtje springen! Ze zijn er de hele tijd doorheen komen springen, meneer...!' 'Meneer, mag ik een kwartiertje eerder weg? M'n moe moet schoenen met me kopen. Hier heb ik een briefie, meneer...!' 'Meneer, ik heb ook een briefie van m'n moe. Gisteren kon ik niet op school komen van de keelpijn, meneer… ' 'Meneer…!'

De klas eiste me op. Gelegenheid om Ciske's brief echt goed te lezen, had ik op die manier niet. Maar wachten tot schoonschrijven. Je moet er je rust voor nemen om de sleutel van deze kinder-code te ontdekken. Hoeveel volwassenen kunnen van hun moeilijkheden vertellen, laat staan schrijven? Een kind zal daar uiteraard nog gebrekkiger in slagen. En wat verdringt een kind al schrijvende? Wat durft hij wel en wat niet aan een oudere toe te vertrouwen? Zo'n brief moet wel een soort geheimtaaltje worden.

'Eenzaam maar nog niet gebroken,' was mijn voorlopige indruk.

'Voor mij staat er maar één zin in, die me wat zegt,' vond Meerstra, die ik de brief in het vrije kwartiertje liet lezen. 'Hij vindt het niet prettig om uit zijn isolement verlost te worden. Mensenschuw dus! Ik heb dat wel es gehoord van gevangenen, die een jaar of tien in een cel hadden gezeten. Je hoeft niet te vragen wat een knauw zo'n jongen beet heeft. En dan die adoratie voor dat

Mariabeeldje! Hij klampt zich ergens aan vast om niet te verzinken! Nee — de tucht begint al aardig vruchten te dragen. Als ze het laatste beetje leven er bij hem uit hebben gewrongen, dan is ie braaf en oppassend. En daar hoef je niets anders voor te doen dan zo’n kereltje een week of wat op te sluiten. Makkelijke methode toch!’

Maatsuyker was wat minder zwart. ‘Let op mijn woorden!’ zei hij. ‘Die Rat komt er wel door. Als ie eenmaal uit die beroerde cel is, leeft ie wel weer op. Ach, een beetje flinke jongen kan heel wat verstouwen, moet je maar rekenen.’

Ik wilde de brief toch ook eens aan onze huis-paedagoog Verbeest tonen.

‘Verdraaid interessant!’ riep hij uit. ‘Daar moet je toch Kierkegaard eens op nalezen, zeg! Zonder kennis van dieptepsychologie kom je er niet…’ ‘Wáár niet…?’ vroeg ik.

‘Nou tot ontleding van dit karakter natuurlijk! Die vrees om in het geheel te worden opgenomen... verdraaid interessant!’ ‘’t Is maar de vraag,wat het verdraaide en wat het interessante is!’ zei ik nijdig en ik liet hem alleen staan...

DE volgende Zaterdag ging ik naar Nijmegen om persoonlijk eens poolshoogte te nemen. Suus was al een paar dagen op en de zuster de deur uit. Mijn schoonmoeder is de bazige assistente in de huishouding, in afwachting van Tonia, het bellenhitje, dat de volgende week zou komen. Zij is een oudleerlinge van Maatsuyker en hij heeft haar aanbevolen als ‘een gewillige stommerd van ’n meid met een paar flinke handen an d’r lijf. Ik kon thuis wel gemist worden.’Als kiespijn’, vond mijn schoonmoeder zelfs. Ze is toch wat vriendelijker tegen me geworden, nu ik op die ‘nette school’ kom...

In de gang van de tuchtschool heerste grote schoonmaak. Een stel jongens was bezig, de vloer te dweilen. Merkwaardig was hun zwijgen te midden van dit bezige gedoe. Zij sjouwden met emmers water, schrobden en boenden, dat het een aard had, maar zwegen. Was de Rat er bij? Ik ontdekte hem niet.

De directeur ontving mij joviaal. Ik was er gauw bij, vond hij. Hoe mijn pupil het maakte…? O goed! Klachten had hij niet. De jongen deed zijn best en gedroeg zich behoorlijk. Was hij niet in de gang bezig om de vloer de Zaterdagse beurt te geven? O, dan zou hij wel aan het houthakken zijn. We moesten er maar meteen heen stappen…

De directeur liep met me door het kraakzindelijke huis. Op een binnenplaats waren ze bezig om wortelstronken tot kachelhoutjes te verwerken. Een beambte rookte er zijn pijpje bij en de jongens, die in hun lange broeken een fors-mannelijke indruk maakten, waren opgewekt aan de arbeid. Tussen hen in zag ik de Rat…

Nee — dat was mijn Ciske niet. Hij deed haast potsierlijk aan in zijn

gestichtskledij, een raar verkleed ventje, dat bij die opgeschoten lange slungels niet thuis hoorde.

Stil observeerde ik hem achter het venster. Was dat nou de jongen, die ik alleen gekend had in zijn korte kniebroekje, afzakkende kousen en een kieltje met de elleboog er door? Was dat Ciske, die een deel van mijn opgeruimde klas had uitgemaakt? Dat mallotige mannetje, dat zich daar zo dapper weerde tussen zijn lange kornuiten? Wat trok hij een energiek gezicht! Wat liet hij zich niet kennen! Je kon merken, dat hij het wel een ‘jofel werkie’ vond om met zijn kleine bijl kittig de stompen te splijten. Ze waren hier tenminste niet bang om hem een ‘scherp voorwerp’ toe te vertrouwen, net als in het Observatiehuis. In tegenstelling tot de zwijgende dweilers waren de houthakkers in drukke conversatie met elkaar. Door het open raam hoorde ik ze in alle dialecten, die het Nederlands rijk is, kletsen over het werk.

‘Kaak hèm nou es die houtjes op mekaor staopele…!’ ‘Toe, een beetje rapper, hee...! Ge zult er niet van doodgaan!’ ‘Kèk sèn nó es met dat bèltje maaie... ’t Lékt wel een mèd…!’ Die laatste Haagse opmerking sloeg op Ciske, die even opkeek, maar niets terug zei. ‘Vrijmoeth…!’ Een verschrikte beweging, de hakken tegen elkaar, het hoofd opgericht, stram de armen langs het lijf. Zo stond Cis onmiddellijk.

Hij zag mij met de heer Reinders de binnenplaats opkomen en er ging een schok van verrassing door hem heen. Het bijltje liet hij vallen en hij scheen even de neiging te hebben om spontaan naar mij toe te komen. Een vragende blik naar de directeur, stijf bleef hij staan.

Ik stapte op hem af en gaf hem een hand, die hij wezenloos en slapjes drukte.

‘Dat had je zeker niet gedacht hè?’ begroette ik hem. Hij keek me alleen maar verbouwereerd aan, nog steeds verschrikt, een beetje bang zelfs.

‘Ga je handen maar wassen, Vrijmoeth,’ zei de heer Reinders. ‘Vanmiddag ben je vrij van werken. Je mag met meneer Bruis wat in de tuin wandelen.’

Zakelijk, niet onvriendelijk was de toon. Ook toen hij tegen de jongens zei: ‘Jullie gaan door met het werk. Vanmiddag moet de hele stapel in de schuur, dat kan best.’ Verbluffend snel was de Rat terug. Hijgend bleef hij op de drempel staan. Roerloos. Als een dwergachtige, grauwe schildwacht.

Met mijn hand om Ciske’s schouder wandelden wij de tuin in. Ik geloof, dat we allebei wat verlegen waren. Wat moest je zo gauw zeggen? ’t Was allemaal zo vreemd, dat kleine kereltje vermomd in een soort bajespakje. Onder de straffe discipline van de tuchtschool stond hij nu. Ik had eigenlijk niets over hem te vertellen. Toen ik een kind was, heeft mijn vader eens onze hond aan een vriend geschonken. Ik moest er erg om huilen. En toen ik na een maand het dier weer zag, was er wel iets van herkenning, maar we waren toch ook verwijderd. Ik zag

ineens die bruine hond weer vóór me...

Van zijn kant kon Ciske ook een zekere schroom moeilijk overwinnen. Daar liepen we nu weer naast elkaar, net als vroeger, toen hij nog op school was, een eeuw geleden. Sinds hij dat mes geworpen had, was hij uit zijn gewone leven gerukt, had hij alleen de gevolgen van zijn driftdaad ondervonden. Observatiehuis, rechtszitting, tuchtschool. Nooit had hij meer echt gelachen, gespeeld, nooit meer een normaal jongensleven geleid. Hij was gestrafte — al vier maanden lang. Een wonder, dat hij wat onwennig deed!

‘Weet je al, dat ik naar een andere school ga?’ vroeg ik, blij een nieuwtje, dat hem interesseren zou, te kunnen vertellen. ‚Hij bleef stilstaan en verwerkte die mededeling met open mond. ‘Gaat u… gaat u weg van de jongens...?! Ay — waarom? Weten ze ’t al? En wie krijgen ze dan...?!’ Merkwaardig, dat hij zichzelf er niet bij betrok! ‘Ja, ik ga naar een school in de Arcadiastraat. Je weet wel, die openluchtschool.’

‘Die met die bloemetjes...? Dat is een school voor rijke kinderen. Ay...!’ Er lag iets van respect in zijn ogen. Iets van: ‘Zo vader, je hebt het een aardig end geschopt!’

‘Deze week sta ’k voor het laatst voor onze ouwe klas. Gek hè?’ ‘Vinden ze ’t naar? Wie krijgen ze nou, meneer?’ ‘Misschien meneer Oostra.’ ‘O — da’s óók een fijne meester!’ Ik was gevoelig voor het compliment.

‘Maandag ga ik met tante Jans naar meneer Van Loon,’ vertelde ik verder, nu het ijs eenmaal gebroken was. ‘Ik zal vragen, of je bij je vader en tante Jans in huis mag. Ze gaan trouwen, dat weet je toch hè? Hoe vind je dat?’ Bedachtzaam stonden zijn ogen. ‘Hoef ik… hoef ik dan niet meer bij ze weg...?’

Nee — nou niet zeggen: ‘Als je goed oppast tenminste’ of zo iets!

‘Ben je gek! Ik zou niet weten waarom. Als je straf erop zit, dan kletsen we nergens meer over. Er moet eens een eind aan komen, is ’t niet?’

Hij schurkte ineens behaaglijk tegen me op en glimlachte nu. ‘Fijn as ik bij tante Jans mag! ’t Zal toch wel mogen, hè meneer?’ ‘Ik zal mijn best voor je doen,’ beloofde ik hem. ‘’k Denk wel, dat het lukt.’

‘Ik ga zeker niet naar de jongens op school terug, hè meneer?’ vroeg hij plotseling.

‘Hoe zou je dat zelf vinden?’ informeerde ik voorzichtig. ‘Naar de jongens...? ’k Weet niet…’ ‘Of zou je liever naar een heel andere school willen?’ ‘’k Weet niet…’

Weer even zwijgen... ‘Ach natuurlijk!’ riep hij ineens uit, alsof een helder lichtje in zijn brein op klaarde. ‘Natuurlijk! U gaat immers óók weg? En Dorus gaat naar de H.B.S. en dan heb ik eigenlijk alleen Betje en Sip nog — nou en die kan ik wel es zien, hè meneer? Dat mag toch, hè meneer...?’

‘’t Zal wel uitkomen!’ deed ik luchtig. ‘Je blijft toch niet eeuwig gestraft? Je mag omgaan met wie je wilt, net als vroeger. Ik ben toch zeker óók niet iemand anders voor je geworden?’ Ik voelde op dit moment scherp en pijnlijk, dat ik niet de volle waarheid tegen hem sprak. Het was vals! We zijn wèl anders geworden, hij en ik. Het jongetje, dat nu naast me liep te babbelen, was een andere Ciske dan die, waarmee ik meelij had gehad als ik thuis aan hem dacht. De laatste twee weken had ik hem vóór me gehaald, zoals hij naast Sip zat, koddig een onvatbaar liedje brommend, of zoals hij achter het wagentje van Dorus liep — zoals Cis op zijn gunstigste ogenblikken was. Dat was het ferme ventje, dat ik zo diep beklaagde, omdat hij er zo naar aan toe geworden was. Maar nu ik naast dit grotesk toegetakelde mannetje liep, besefte ik, dat we geen van beiden een vouwtje konden leggen, waar we het laatste gebleven waren om over een poosje weer gewoon verder te gaan — of er niets gebeurd was inmiddels.

De Rat voelde dat zelf immers ook? Hij kon zich niet meer in zijn ouwe klas denken, wilde niet onder de nieuwsgierige ogen van zijn makkertjes komen. Mijn heengaan van school moest hij wel als een welkome aanleiding hebben gevoeld om niet meer terug te hoeven gaan. Naar een paar speciale vriendjes verlangde hij — de rest geloofde Ciske wel.

‘’t Is misschien wel handiger, als je bij tante Jans in de buurt op school komt,’ stemde ik gewoon toe. ‘Dinsdag kan je al een briefje van me hebben, als ik met meneer Van Loon gesproken heb.’

‘Als ie ’t nou maar goed vindt!’ zei de Rat zenuwachtig.

En plotseling, met een hevigheid, die ik bij dat gereserveerde kind anders niet gewend was, barstte hij los: ‘Als het niet mag, kan het me allemaal niks meer schelen! Nee! Ik... ik doé nou toch zeker niks geen kwaad meer?!’ ‘’t Zal wel mogen, hè meneer?’ ging hij ineens deemoedig verder. ‘Zeg u maar tegen ’m, dat ik er wat een spijt van heb. Echt waar! Vraag u maar an de kappelaan! Ik wil naar tante Jans en naar vader! Anders... anders...’

Wat dat ‘anders’ was, vernam ik niet. Het leek wel wat op een ultimatum, maar dat was het natuurlijk niet. Dit was de vertwijfeling van een kind, dat niet wist, waar het aan toe was. Een kind, dat wanhopig poogde om zich te gedragen, zoals het van hem verlangd werd. Die uitval wilde zeggen: ‘Verdomme, ik zit hier maar in die rottuchtschool en ik weet niet eens waar ik heen ga! Ze hebben me in een cel opgesloten en ik heb me zo verveeld, ’k ben toch zo verrekte bang geweest! En ik heb me toch goed gehouden? ’k Heb toch echt m’n best gedaan? En wat zijn jullie nou met me van plan — jullie grote mensen, die met z’n allen een kleine jongen pesten! Ik wil naar tante Jans, anders kunnen jullie met z’n allen doodvallen, dáár!’

Die vrees vervulde hem al op de rechtszitting. Straf had hij verdiend — daar

legde hij zich bij neer. Maar dán…!

Ik beloofde nog eens, dat ik er erg achterheen zou zitten. Dinsdag wist hij het. Dan zou er aan zijn martelende twijfel een eind komen! ‘Hoe heb je ’t hier nou...?’ vroeg ik aarzelend.

Hij haalde de schouders op en keek me eens aan. Wat moest hij daar nou van zeggen. Beroerd natuurlijk, dat begreep ik toch immers zelf wel?

‘Ben je nou niet blij, dat je niet meer in die cel zit?’ ‘Nou! Eerst vond ik het niet leuk, maar ’k zit nou gewoon in een klas, met een heel stel jongens. De meester is wat tevreden over me, vraag u maar. ’k Heb m’n werk altijd meteen af, vraag u maar gerust!’

Wéér dat braafheidsvertoon! En dat was nou dezelfde Rat, die vroeger zo glad maling kon hebben aan het oordeel van de mensen. De vrees had zijn zelfbewustheid lelijk geknakt. Goeie God, wat viel er nog veel aan die Cis te dokteren!

Hij had zich nu wat hersteld en taterde weer lustig zijn nieuwtjes uit.

‘Ik zit naast een jongen, meneer, veertien is ie al en hij kan nog geeneens de tafels! Die is nog veel stommer as Betje! En fouten dat ie maakt! Wel twintig of veertig taalfouten op één kantje! Hij kan geeneens goed praten. Een half jaar moet ie hier nog blijven. Nou — hij liever as ik!’ ‘Wat heeft die dan gedaan?’ vroeg ik.

‘Maggen we nooit weten!’ deed de Rat geheimzinnig. ‘We maggen nooit kletsen over wat we gedaan hebben. Maar ik weet het toch lekker wel…’

En na een omzichtige blik om zich heen te hebben geworpen, fluisterde hij:

‘Ingebroken heb ie, echt ingebroken met een heel zootje andere jongens! Maar u mag niet zeggen, dat u ’t weet, hoor meneer! Wat een dieventuig, hè meneer...?’ De Rat wenste te vergeten, dat hij zelf als tienjarig ventje al eens aan het ladelichten geslagen was… ‘D’r is er ook eentje, die heb gesmokkeld,’ ging hij kletserig verder. ‘Wat een aardige jongen, meneer! Heb u ’m bij ’t houthakken niet gezien? As de andere jongens tegen me kiften, komt hij altijd voor me op. Wat aardig! Over een maand gaat ie al naar huis. Gaat ie ijskoud wéér smokkelen, zegt ie. ’k Wou dat ik volgende maand al mocht! Meneer, op wat voor school zou ik nou komen! Meneer — wanneer krijg ik nou een brief van Dorus! Echt gemeen, dat ie me nog niks geschreven heeft. En meneer — wie zit er nou naast Sip...?’ De Rat was weer los. Als ik niet naar zijn tuchtschoolpakje keek, kon ik me voorstellen, dat mijn ouwe vrindje weer naast me liep. Nee — zijn veerkracht was die kleine bliksem toch nog niet kwijt. Gezellig sprong hij van de hak op de tak en dat ging zo door tot hij plotseling fluisterde: ‘De directeur…!’ Nu was hij ineens weer het tuchtschoolklantje. Aan het eind van het pad kwam de heer Reinders aan. ‘Zo Vrijmoeth, ben je gezellig

aan het kletsen?’ vroeg hij, terwijl Cis als een paal bleef staan. ‘Dat bevalt je zeker beter dan houtjes hakken he? Luister eens even, vrind, ik heb je wat te vertellen: Ik heb met de kapelaan en je onderwijzer, meneer Zwart, gesproken en die zijn wel tevreden over je. Ga nu maar even naar meneer Zwart toe, dan krijg je een rood bandje om je arm. Weet je, wat dat betekent…?’ ‘Dat ik goed m’n best heb gedaan!’ zei Ciske hees. ‘Juist — en dan mag je in je vrije uren in de tuin werken, ’k Heb gehoord, dat je daar wel liefhebberij in hebt.’ ‘Ay…!’

Cis maakte een verrast gebaar, bijna een vreugdesprongetje.

Toen ging hij weer netjes in de houding staan. Met felle ogen keek hij mij aan.

‘Zal u ’t allemaal aan meneer Van Loon vertellen…?’ vroeg hij. Cis mocht even naar de jongens, die in de tuin aan ’t spitten waren en zodra hij met zijn rare pijpebeentjes op een holletje was vertrokken, klampte de directeur mij aan: ‘En vindt u hem erg geknauwd in die tijd?’ ‘Ja, maar ik geloof, dat het nog wel te redden is,’ antwoordde ik zonder omwegen. ‘Hij is zo erg braaf geworden, zo angstig, onnatuurlijk braaf! Nog een poosje en hij is een huichelaar, die pronkt met zijn deugdzaamheid. Hij étaleert de braafheid als een handelsartikel. Ja, als u die jongen vroeger gekend had, zoudt u het met mij eens zijn, dat zijn levendige geest hier lelijk geknauwd is.’

Ik verwachtte niet anders dan een driftuitbarsting. Maar hij lachte eens en zei op ironiserende toon, die tegen een eigenwijs buitenstaandertje niet misplaatst was:

‘Die levendige geest, waarvan u sprak, heeft zijn moeder intussen dood gemaakt.’

‘Misschien is dat minder erg voor de moeder dan voor dit kind. Het valt niet mee om maanden achtereen aan je zonde te worden herinnerd.’

‘Ach u kletst!’ viel de heer Reinders nu kwaad uit. ‘Ik heb u al eens verteld, dat wij hier niet leuteren over het begane vergrijp. U wilt nu eenmaal niets goeds in een tuchtschool zien! U wilt niet erkennen, dat wij opvoedkundig nuttig werk doen!’ ‘Ik zou dat gemakkelijker erkennen, als er hier geen sprake was van celstraf en als kleine kinderen niet rondliepen in beschamende gevangenispakjes!’ keef ik terug. ‘Kijkt u daar maar eens!’ —en ik wees hem op acht jongens, die op een binnenplaats met stijve ongymnastische bewegingen aan het exerceren waren.

—‘Misschien bent u er in de loop der jaren aan gewend geraakt, maar ik vind het een weinig verheffend gezicht om jonge jongens achter elkaars rug te laten aanlopen. Voor zeven van die acht hindert het wellicht niet, maar één kan er bij zijn, voor wie dat een allemachtig vernederende kettinggang is. En die éne is me meer waard dan de zeven anderen, want hij heeft eergevoel, schaamte, trots. En

nou is die Ciske van mij juist zo'n uitzonderingstype en daarom loop ik me een beetje op te vreten bij de gedachte, dat die jongenstrots hier gebroken dreigt te worden!'

'Moeten we dan soms voor een geselecteerd publiek vriendelijke tuchtvilla's oprichten?' schamperde de directeur. 'Laat ik u zeggen, dat het voor die pupil van u heilzaam is om eens verdomd kort aan het lijntje te worden gehouden. Later zal hij er de goede gevolgen van erkennen. En u ook — ja ú ook! Ik zie bliksems goed, dat het geen onaardig ventje is. Er schuilt iets goeds in dat jog. Maar hij heeft zijn moeder vermoord en dus een harde straf verdiend. En ik verzeker u, dat de Officier uit zijn vel zou barsten, wanneer hij wist, hoe wij zo'n knaap hier nog ontzien. Het feit, dat hij nu al een rood bandje heeft gekregen en in de tuin mag werken, is al een beetje tegen de gewoonte in. Maar ik wil hem een stutje geven... '

De acht jongens marcheerden nog steeds door, reageerden gedwee op de korte commando's en mochten eindelijk in het huis terug. Ik keek hen na in de gang. 'Halt!' Roerloos stonden zij.

Vier werden er naar het toilet gecommandeerd; de vier anderen moesten wachten. Toen zij allen een beurt hadden gekregen, was het: 'Rechtsomkeert — mars!' Als acht dressuurpoppen verdwenen zij in de kamertjes van de klas. Ik schudde even het hoofd, de heer Reinders begon weer: 'Op deze uiterlijkheden moet u zich niet blind staren Weet u er soms een ander middel op om zulke jongens een half uur frisse lucht te laten happen? Ik kan ze niet laten rondhangen en hun de gelegenheid geven om elkaar hun heldendaden toe te smoezelen. Vergeet niet, dat ik hier als regel dieven, inbrekers, ladelichters, vandalen en straatslijpers heb. Om maar te zwijgen van de jongens, die in een zedezaak betrokken waren. Er zal aan die zieltjes niets bederven, als ik de jongens een half uur militairement laat marcheren... Nee, laat u me nu eens uitspreken en luister naar een stem uit de practijk!

U moest hier morgenmiddag eens komen. Dan zitten al die jeugdige schelmen bij elkaar en zingen onder leiding van een onzer onderwijzers schoolliedjes, dat je er de tranen van in je ogen krijgt. Kijk — die lange knul daar met die emmer water! Dat is een recidivist. Heeft al voor de tweede keer een vonnis aan z'n broek wegens diefstal met braak. Een lekker merk! Maar hij stond verleden week als een kind te snotteren, omdat ik hem voor straf niet mee liet doen met zingen. En die andere daar met dat roie haar. Oók een fijn lid! Hij heeft zijn hele omgeving geflest en opgelicht. Hier deed hij zijn best en kreeg keuken-corvée. Daar zijn ze dol op, omdat er altijd wel eens een extra-hap voor ze afvalt. Maar hij heeft stiekem uit de pan gesnaaid. Uit is het voorrecht natuurlijk. Bovendien kreeg hij twee dagen water en brood. En weet u, wat hij eigenlijk de straf vond?

Dat hij zijn kuchie moest opeten bij de anderen, die hun warme maakijd kregen. Dat jog schaamde zich en het deed me oprecht plezier, dat zo'n verstokt gemoed nog in staat was om er schaamtegevoelens op na te houden. U moet ook de andere kant van de medaille eens zien. De practijk, meneer!'

Weer vond ik de directeur een fijne kerel! Wat liep hij warm voor zijn zaak — en wat had hij van zijn kant gelijk! Hij beet nijdig op zijn sigaar en bromde nog: 'We zijn hier geen bruten en gekken!'

'Maar nou de uitzonderingsgevallen — nou Ciske Vrijmoeth bijvoorbeeld,' bracht ik tegen zijn lange redenering in. 'Géén misdadiger, maar een driftkop, een verwaarloosde jongen, die zich net aan het oprichten was. Moet die nou tussen recidieve inbrekers, ziekelijk-sexuele gevallen en half debiele gewoontedieven maar proberen zalig te worden?'

'Ik krijg zo'n jongen toegewezen en moet roeien met de riemen die ik heb,' zei de heer Reinders eenvoudig. 'We manoeuvreren niet zo onhandig, al schijnt de praam wat log. Natuurlijk heeft zo'n kind recht op een wat omzichtiger behandeling…' Aan het einde van de gang zagen we Ciske staan, die met verliefde blikken zijn rode bandje bekeek.

'Vertel me nou eens eerlijk, Vrijmoeth,' zei de directeur, 'kan je 't hier nogal hebben?'

Cis begreep de vraag niet goed en als om hulp zoekend gingen zijn ogen naar mij.

'Had je niet gedacht, dat het hier veel naarder zou zijn?' verduidelijkte de heer Reinders zijn vraag.

Zonder het te willen, gaf ik de Rat een aanmoedigend knipoogje, als om hem te suggereren: 'Zeg nou niet, dat het nogal losloopt! Wees weer de ouwe Rat, die zegt, waar het op staat!' Ik ademde wat lichter, toen het er hakkelend uitkwam: 'Nou ik niet meer in de klas zit, nou is 't niet zo èrg naar meer, meneer.' En meteen kreeg hij de tranen in zijn ogen. Het antwoord was welsprekend genoeg… 'Nou, ga nog maar een kwartiertje met meneer wandelen,' zei de directeur.

'De kapelaan zou u graag nog even spreken,' wendde hij zich tot mij. 'Hij zit straks in mijn kamer…'

'Was het zó erg in die klas, Cissie?' vroeg ik, toen we weer alleen waren.

Ik legde weer mijn hand op zijn schouder en aaide hem onwillekeurig zo'n beetje bij zijn oor. Misschien had ik dat niet moeten doen, want die oude vertrouwelijkheid maakte hem week. Zenuwachtig begon mijn arme Ratje te huilen. Met de roodbebieste mouw van zijn schamele boevenpakje droogde hij zo gauw mogelijk zijn tranen. Zijn stomme snikken probeerde hij te beheersen. Maar opnieuw brak hij in een hoog gehuil uit, gierend, wanhopig, en hij greep

hartstochtelijk mijn hand, zoals een bang kind in zijn zwartste ellende doet. Ik wist niets te zeggen, liet hem maar uithuilen, bevreesd, dat de directeur of een ander ons zo zou zien. Want dan zou ik hem overstuur hebben gemaakt…

Toen hij eindelijk wat bedaarde, zei ik: ‘Laat me nu eens zien, waar je slaapt, joggie...’

Hij bracht me naar een gang, waarop kamertjes met glazen deuren uitkwamen, propere hokjes met model opgemaakte ledikanten. Veel was er niet te zien. Mijn blik bleef aandachtig rusten op het Mariabeeldje, dat net als Betje van Gemert lachte… ‘Slaap je hier lekker?’ informeerde ik. ‘Nou wel,’ antwoordde de Rat.

‘En... en kan je al bidden?’ vroeg ik met een blik op het Moeder Godsbeeldje.

Cis kreeg een kleurtje en glimlachte wat verlegen. Hij antwoordde niet.

Ik ging op de rand van zijn bed zitten en trok hem tegen mij aan. ‘Ik vind jou een flinke knul, dat wou ik je toch es even zeggen!’ prees ik hem. ‘Dat je zo gauw dat rode bandje verdiend hebt is reusachtig, zeg! Meneer Reinders is tevreden over je en ik ook! Nou ben je over het ergste heen, Cissie. Je mag in de tuin werken en da’s echt iets voor jou. Nou je tanden nog even op elkaar jongen. Heus, je komt er door, ’t gaat allemaal voorbij en dan — naar tante Jans, willen we hopen!’

Zijn droefgeestige ogen lachten weer wat. Een pijnlijk lachje. Heel anders dan het bovenaardse glimlachje van Jezus’ moeder, waarin ik met de beste wil onze brave Betje niet kon herkennen.

In de directeurskamer zat, behaaglijk in de leren fauteuil, een jong priester te roken. De liefelijke geur van superieure tabak vulde het vertrek. Dat nam mij al meteen voor de roker in. Cis had vast gelijk: ’t was ‘wat een aardige man’! Met zijn verzorgde hand nipte de kapelaan zorgvuldig wat as van zijn zwarte rok.

‘De Goey,’ stelde hij zich voor. ‘Ik hoorde van meneer Reinders, dat ge hier waart, ’k wilde graag eens kennis met u maken.’ In zijn mooie stem zong de gonzende tongval van het Limburgs. Die stem was het tweede, dat mij een gevoel van welbehagen gaf.

‘Dat pupilleke van u heeft het hier niet gemakkelijk,’ viel kapelaan De Goey met de deur in huis. ‘Ik interesseer me voor dat jongske, moet ge weten, ’t Is nog maar zo’n kleine kakkebroek tussen al die grote sloebers in hè? En slecht is ie niet, meer een kind, dat door de zonde is verrast, dit is Ciske.’ ‘’k Ben blij, dat u zo vriendelijk over hem oordeelt,’ zei ik warm.

‘Ge kunt u haast niet begrijpen, dat zo’n kind het ergste gedaan heeft, wat een mens maar kan doen,’ ging de priester voort. ‘Zo’n manneke van drie turven hoog heeft zijn eigen moeder het leven benomen... Toen ’k er van hoorde, dacht ik, een stuurse, wrede jongen te zien en daar zat me een klein hoopske mens

eenzaam te schreien, toen ’k voor ’t eerst binnenkwam! Ciske is van huis-uit nog zo’n beetje katholiek, daarom heb ik hem onder mijn hoede gekregen. Ik mag dat jongske wel, ondanks zijn zware misdaad.’

‘Is het niet meer een ongelukkige driftdaad?’ merkte ik op. Hij keek mij met zijn donkere ogen ernstig aan en trok peinzend aan zijn sigaar.

‘Ik zie er meer achter dan een ongeluk,’ sprak hij. ‘’t Is een doodzonde, meneer, ’k Weet niet, of ge gelovig zijt. Of ge ook voelt, dat Ciske gezondigd heeft voor God en dat God alleen zijn ziel kan ontlasten...’

‘Merkte u iets van werkelijk berouw bij hem?’ vroeg ik, toen we even hadden gezwegen. Weer met een glimlachje op zijn goed gezicht, antwoordde de kapelaan:

‘Dat is bij een kind op die leeftijd zo moeilijk te zeggen, hè? O, hij is hier danig onder de indruk. Ge kunt hem onder een hoedje vangen, zó klein is ie. Maar berouw...? Is berouw niet vaak een vorm van vrees? En dan vooral bij zo’n klein manneke, dat eenzaam en van alles verlaten in een cel heeft gezeten. Angst merk ik op. Angst en zelfmedelijden. Erg natuurlijk overigens.’ ‘Kon u nogal makkelijk contact met hem krijgen?’ vroeg ik nieuwsgierig. Hij haalde de schouders op en zei gewoontjes: ‘Ach — hij is zo week als was. Zo’n jongske in de benauwdheid — daar hoeft ge alleen maar wat in het kinderlijke mee te praten en dan zijt ge al gauw goeie maatjes, is ’t niet waar?’

Ik had de Rat wel eens meer ‘in de benauwdheid’ gezien, maar dan had hij een sterk masker voor en er was geen woord uit dat stuurse jog te krijgen. Was die grotere toegankelijkheid winst? Ik wist het niet.

‘De eenzaamheid en de angst hebben hem tijdelijk murw gemaakt,’ vervolgde de kapelaan. ‘Ik wil daar geen misbruik van maken, ’t Zou niet… sportief zijn om zo gemakkelijk een zieltje te winnen. Wat heeft een dergelijke ‘bekering’ voor waarde? Als ze in vrijheid zijn, vergeten ze ’t weer. Alleen als ’t uit hemzelf voortkomt, eerlijk en oprecht, dan sta ik gereed. En — ik zou die Ciske zo graag tot een soort biecht brengen...’ Ik antwoordde niet. Met een zekere weifeling staarde ik hem aan. Ook de priester zei niets. Eindelijk veroorloofde ik me de vraag:

‘Bent u niet bang, dat die biecht juist het zondebesef zou aanwakkeren?’

‘Ge kent de zegen van de biecht niet,’ zei hij nu met overtuiging. ‘Zelfs zo’n kinderbiecht zou een bevrijding voor dit belaste kind kunnen betekenen, ik weet wel, dat ik hem de absolutie pas zou kunnen geven, als hij werkelijk spontaan berouw toonde en ik weet, dat hij daar nu niet toe in staat is. Onze Ciske beseft nog niet ten volle de diepte van zijn vreselijke zonde. Maar later — over een jaar of vijf, zes, dan zal die zonde zijn ziel belasten en ik zou die last nu al een beetje van hem willen afwentelen. Van het oprecht belijden van zonde gaat al zo’n

bevrijding uit. Als Ciske zich later zou herinneren: ‘Die kapelaan De Goey heeft me toch vergiffenis geschonken,’ dan zou hem dat misschien sterken. Ik weet heel goed meneer — de vergeving, die nodig is om Gods schone hemel te kunnen betreden, moet ik aan Onzelieveheer zelf overlaten. Maar als ik er wat toe kan bijdragen omhemhetleven hier op aarde wat lichter te maken, dan zou ik mijn menselijke plicht vervullen.’

Wat een goedheid straalde er van die man uit! Wat een zegen voor Cis, dat hij juist deze begenadigde kindervriend in zijn ellende mocht ontmoeten! Geen ijveraar, maar een mens, die in de eerste plaats wilde, helpen en het geloof als een gewichtige factor bij de heroprichting van dit neergeslagen kind zag. Een geloof, dat hij hem zo van helerharte gunde! Ik voelde zo duidelijk, hoe dit geloof hem een voorsprong gaf op de toch altijd wat zwevende alleen-maar-opvoeder. Kapelaan De Goey ging van een groot beginsel uit en stuurde bewust ergens heen. Hij wilde Cis een houvast bezorgen, dat ik, twijfelaar en scepticus, hem nooit zou kunnen bieden.

Met een wat weemoedig lachje zuchtte hij: ‘Ik vrees, dat het bij een illusie zal blijven, meneer. Ik heb Ciske zelfs nog niet tot een eenvoudig gebed kunnen bewegen. Ja — zo’n ‘Vader, Zoon, Heilige Geest, Amen’ en dan misschien alleen nog om mij een plezierke te doen. Maar echt bidden — ho maar! Bij de mis zit hij net te kijken, of ik een aardige goocheltoer verricht. Niets begrijpt het kind er van!’ ‘Toch is hij erg op dat Mariabeeldje gesteld,’ merkte ik op. ‘O meneer, zwijgt ervan! Ge zult het als niet-katholiek niet met me eens zijn, maar ik kan er niet anders in zien dan de goddelijke macht, die van de Heilige Maagd uitstraalt. Hoe zou anders dit niet-religieus opgevoede kind zich zo aan dat simpele beeldeke kunnen hechten?

Hij zag er eerst tegenop om uit de klas te gaan en dat vond ik erg vreemd. Alle jongens zijn immers gelukkig als ze uit hun isolement verlost worden. Met een kleur van verlegenheid bekende hij ’t me: hij wilde niet van het Mariabeeldeke weg! Toen vertelde ik hem, dat hij boven op zijn slaapstee óók een Moeder Gods-beeldeke zou krijgen, maar toen hij dat gezien had, was hij het er lang niet mee eens. Zijn oude beeldeke wilde hij hebben, ‘niet dat ding van boven’ zei hij. ‘En meneer — ik had er toch zo’n plezier in! Die kleine kiendop had gelijk!’

De kapelaan lachte zo hartelijk, dat ik onwillekeurig mee glimlachte en nieuwsgierig wachtte op de verklaring van zijn vrolijkheid.

‘Ik had dat beeldeke zelf eens gekocht, omdat het zo veel menselijker was dan al die kalken bazarprullen, die voor religieuze artikelen worden versleten. Vooral voor kinderen ging er zo iets zachts en liefelijks van uit, vond ik. Maar alle jongens raffelden hun ‘Wees gegroetjes’ af, onverschillig voor welk

beeldeke. En die Ciske, die niet bidden kan, was de eerste, die dat menselijke opmerkte en er zich toe aangetrokken gevoelde. Dat deed me toch machtig veel plezier!’

‘Hij heeft me geschreven, dat die menselijke Maria hem aan een lief vriendinnetje in Amsterdam deed denken,’ vertelde ik hem. Hij lachte nog vrolijker.

‘Dat moet dan wel een heel aardig meiske wezen!’ ‘Een dot!’ stemde ik toe.

‘Heeft die tijd in de klas hem erg geknauwd?’ vroeg ik weer ernstig.

‘Moeilijk te zeggen, of hij er door geknauwd is,’ antwoordde de priester. ‘Hij was wel erg onder de indruk en erg bedroefd ook. Maar klagen heeft hij nooit gedaan. Misschien uit trots, misschien ook, omdat hij vond, dat hij de straf verdiend had. Wie zal het zeggen? Verbeten heeft hij zich op zijn werk gegooid. Nog nooit is er een geweest, die zo’n capaciteit ontwikkelde. Sommetjes maken — hele bladzijden vol. En taaloefeningen — de een na de ander. Dat was een soort verdoving voor hem, onbewust een middel om niet aan zijn rampzalige lot te hoeven denken. Wellicht ook een behoefte om zijn goede wil te tonen nooit weet een mens dat zeker.

Ik ben er niet voor om jonge kinderen zo lang op te sluiten. Een halve week zou voldoende zijn. Dan weten ze heus wel, wat eenzaamheid beduidt en ze weten meteen, waartoe ze gedegradeerd kunnen worden, als ze zich in de gemeenschap niet goed gedragen. Maar ’t is het reglement nu eenmaal. Die twee Zondagen ben ik een paar keer bij hem geweest om wat te babbelen. Toen was er aan tranen geen gebrek, ’t Is ook een hele ruk, zo’n Zondag in de cel. Door de week gaat het nog wel. Ik heb uitgerekend, dat de jongens een twintig keer per dag iemand zien. Maar de Zondag is een kwelling.’

Terwijl hij zo zat te praten, aanschouwde ik hem met echte erkentelijkheid. Straks zou ik naar huis gaan, zonder het gevoel, dat ik de Rat aan zijn lot overliet.

Een reglement verliest zijn barse macht, wanneer zijn uitvoerders weigeren om de slaaf van het dode papier te worden.

Op de levende mens komt het aan.

Want hij bezielt ook het weerspannigste systeem met zijn geest!

Een jongeman met borstelige wenkbrauwen en — voor zijn jeugd — wat te rustige manieren, voegde zich bij ons. De onderwijzer Zwart.

Hij deed wat gegeneerd, toen ik hem als ‘collega’ aansprak.

Over Ciske was hij erg te spreken, ‘’t Lijkt me nogal een ijverige jongen,’ oordeelde hij. ‘Last heb ik niet van hem. Werkelijk verbazend, zoals die jongen werkt. Maar is ie niet wat aan de zenuwachtige kant? Gistermiddag kreeg hij onder de les zo maar een huilbui. Zonder de minste aanleiding.’

‘Hoe weet u, dat er geen aanleiding was?’ vroeg de kapelaan. ‘Kunt u in zijn ziel zien?’

‘Nou, ik gaf hem geen standje of straf!’ was het verwonderde antwoord.

Fijntjes merkte kapelaan De Goey op: ‘Ik dacht, dat alle jongens hier straf hadden,’ waarop de heer Zwart een beetje verontwaardigd zei: ‘Ja gunst, kan ik dat helpen? Dan zouden ze de hele dag door wel een potje kunnen gaan grienen!’

‘Hoe behandelt u nu zo’n nerveuze uitbarsting?’ vroeg ik. ‘Hoe bedoelt u…?’ was zijn wedervraag. ‘Nee niets…!’

De onderwijzer haalde de schouders op.

Ik bracht het gesprek van Ciske af en op het onderwijs in de tuchtschool, dat me toch wel een beroepsmatige belangstelling inboezemde. Al gauw wist ik met zekerheid: Binnen een maand zou ik hier verdord zijn of weggelopen. Een klas jongens, die geen woord met elkaar mogen praten, die in de houding staan, als je het woord tot ze richt — grote goden, ik kan de bedaarde klas van Jorissen al niet uitstaan! In een tuchtschoolklas zou ik steeds moeten gapen en me dood vervelen. Een klas zonder collectiviteit, zonder de eerzuchtige prikkel om over te gaan, onderwijs zonder einddoel, zonder je leerlingen af te leveren. Vandaag deze voor het laatst, volgende week wordt er weer een ontslagen; een nieuwe jongen en weer een. Net of je les geeft aan kinderen, die allemaal in de hoek moeten staan! Nooit eens kinderen, die zo fris van de straat komen, met de modder van het voetballen nog aan hun knieën en op hun snoet de lachende herinnering aan het spel. Nooit eens: ‘Meneer, de meiden hebben ons gepest!’ of een blije roep bij ’t binnenkomen: ‘Ha — gymnastiek en geschiedenis vanmiddag!’ En dan allemaal in lange broeken en saaie kielen. Mijn hemel, hoe kan iemand met overgave dresseur in zo’n levenloze menagerie zijn! Vermoedelijk merkte mijn collega mijn volslagen gebrek aan enige geestdrift wel op. Hij zei althans, als om zijn werk te verdedigen:

‘Ach, het werken hier heeft ook wel zijn voordelen. Om te beginnen heb je nooit gezanik met de ouders. Daar had ik vroeger rijkelijk mijn bekomst van. En dan beschikken we hier over tuchtmiddelen, waar de gewone onderwijzer niet aan tippen kan. Tot het cachot toe, als ’t eens zou moeten!’ ‘’t Lijkt me inderdaad een ideale betrekking,’ zei ik ironisch.

Scherp gaf hij ten antwoord: ‘Ja — u hebt makkelijk praten! U heeft een vaste baan met een gewone klas, maar ik ben beu van dat gehang op allerlei scholen. Eindelijk heb ik eens mijn anker kunnen uitgooien!’ ‘Laat ik u één raad geven,’ besloot ik het doelloze gesprek. ‘Haal dat anker zo gauw mogelijk weer op. Solliciteer links en rechts! Slaap hier niet in, al is de baan ook nog zo gemakkelijk! Probeer een normaal schoolleven te leiden, want voor een jonge kerel is het hier niets!’ In de gang stond de Rat nog op me te wachten. Wat was

ik blij, dat hij niet voor me in de houding ging staan! Ik zou hem geloof ik, door mekaar hebben gerammeld.

Zodra hij zijn onderwijzer en de kapelaan zag, werd Cissie weer een eerbiedige paal. Kapelaan De Goey trok hem eens gemoedelijk aan zijn flaporen.

‘Zo manneke!’ zei hij plagend. ‘Ik heb es een heleboel kwaad van jou verteld, kleine deugniet! Wat zie ik daar...? Wat heb je daar op je mouw! Een rode band...! Hoe komt ge daaraan? Hedde die gevonden ergens?’

Cissie grinnikte verlegen en gelukkig. Vooral toen de kapelaan hem zo zachtjes door de haren streek en zijn zangerige stem vriendelijk klonk:

‘Dat ’s flink gedaan, m’n jongen. Da’s kerels werk om zo gauw al een bandje te verdienen. Ik heb er echt schik in!’ ‘Zorg nou, dat je die band ook houdt,’ vond de heer Zwart het nodig om hem te waarschuwen. ‘Je weet, dat we zo’n onderscheidingsteken altijd weer kunnen afnemen.’ ‘Ach wat, ge krijgt er nog wel een tweede bij, niewaar Ciske?’ haastte de kapelaan zich te zeggen.

Wat een geboren opvoeder! Zonde en jammer, dat zo’n man niet voor een klas kon staan. Wat een prachtige schoolmeester!

En als zijn heilig ambt hem niet tot het coelibaat noopte — wat een gezapige, verstandige vader zou dat zijn! Drie kinderen op zijn schoot om ‘Hans en Grietje’ aan te vertellen! ‘Nou Cissie, we gaan er weer es vandoor,’ zei ik met een blik op mijn horloge. ‘Ik kom gauw weer eens bij je. Dag jong, hou je taai en je weet, wat we hebben afgesproken hè?’

Zijn klamme zweethandje legde hij in mijn uitgestrekte hand. ‘Dag meneer, doet u de groeten an allemaal…?’

Voor het eerst was het geen zielig, verlaten kind, waarvan ik afscheid nam. Achter hem stond kapelaan De Goey...

Toen ik door Nijmegen naar het station wandelde, probeerde ik mijn indrukken wat te ordenen. En ik betrapte mij op de aarzelende vraag, die ik nog nooit in mij had voelen opwellen:

Zou de Kinderrechter met zijn strenge vonnis toch in het gelijk gesteld worden...?

Zou Cis door het grote leed, dat hem opzettelijk berokkend was, gelouterd in het leven terugkomen...?

Is verdriet in staat om een kind rijper, meer bezonnen te maken?

Maar ik verwierp die vragen driftig!

Het kan niet! Een kind moet zich in blijheid kunnen ontplooien! Zoals een bloembol warm licht en rulle aarde vraagt om een fleurige, ranke kelk te doen ontkiemen, zo vergt ook een groeiend mensenkind mildheid en lafenis om tot wasdom te geraken.

Voor Ciske was die tuchtschool een spelonk van leed. Dat hij er de moed niet

verloor, dankte hij aan het mannelijke beleid van de directeur en aan de steunende, begripvolle aandacht van kapelaan De Goey. Niet aan de hardheid van de tucht.

Om hem aan tucht te gewennen, was hij naar die inrichting gestuurd. Maar dwingen we ook iemand, die te weinig lichaamsbeweging neemt, tot een straffe mars van veertig mijl? Als tucht niet een natuurlijk element in ons leven wordt, een beperking, die we ons zelf leren opleggen, omdat wij er de heilzame noodzaak van inzien; als tucht drie maanden lang de grimmige gedaante van straf aanneemt — kan dit dan niet tot tuchteloosheid leiden, wanneer de straftijd voorbij is?

Hoe zou Ciske reageren, als hij straks in het vrije leven terugkwam?

Ik voelde, dat ik nog een taak te vervullen had.

Nee, nee — we waren er nog niet met die Rat.

Goeie hemel, neen...!

BESTAAT er een ‘Kind an sich’…?

Zou het wezenlijk verschil maken, of een Jordaanse vroedvrouw je in de Tuindwarsstraat het eerste levenslicht toont, dan wel of de première plaats vindt in een villa bij het Vondelpark...? Ik sta nu voor mijn deftige klasje en geef les aan kinderen, die Henri, Erik en Connie heten. Mr dr Van Haanraadt Dros komt vragen, of ik Jobje wat wil ontzien met het oog op zijn pas genezen pneumonie en mevrouw Fabié Rollinant informeert, hoe het toch komt, dat Stansje zich zo nerveus met haar rekenen maakt. Ik hoor de kinderen babbelen over zomerreisjes naar het Lakedistrict en over winterreisjes naar St. Moritz. Zij hebben het over electrische treintjes en meccanobouwsels van een meter hoog. Minnie Verster heeft, als zij overblijft, een klein blikje sardientjes bij haar twaalfuurtje en dat gooit ze half vol in de prullenmand. Jobje van Haanraadt drinkt Oud-Bussum ‘met het oog op zijn pneumonie’ en Carla Stevens heeft haar moeder als verjaarscadeau een sigarettenpijpje gegeven, nee een dotje zeg!

Ik krijg hier geen briefjes ‘als dat Dirk vandaag niet op school kan komen als dat zijn schoenen naar de schoenmaker zijn’. Op de fabriek van Wim Norden’s vader wordt gestaakt. Ik herinner mij, dat de vader van Gerard Jonker daar monteur is.

Soms vloek ik op mezelf en scheld me uit voor ‘overloper’. Die eerste week had ik het gevoel, dat mijn aanwezigheid hier een rare droom was en dat ik in mijn ouwe klas glimlachend zou ontwaken. Stel je voor, dat ik aan mijn ouwe klas zou vertellen: ‘Weet je nou, wat ik vannacht gedroomd heb, jongens? Nou, dat Co Verstaveren een half blikje sardientjes in de prullenmand gooide, omdat ie niet meer lustte. Hoe vinden jullie dat?’ Wat zouden ze tieren van ‘Hè, dat bestaat niet!!’

’t Is wel een ander milieu, waar ik in verzeild geraakt ben. Maar zijn de kinderen anders? Als Wim Norden de kubus van zolder mag halen, kijkt hij even verrukt als Gerard Jonker het zou doen. En Stansje Fabié kan in een onbewaakt ogenblik even gezapig in haar neus peuteren als Betje van Gemert. Freddie Hylkema kwam gisteren met een paar modderpoten op school, die Piet Steeman alle eer aangedaan zouden hebben. Hij is de zoon van een bekend chirurg. Een eerste klas zwerver is die Freddie! Vuile vegen in z’n brutale snoet, z’n haar permanent in de war en knieën vol blutsen en schrammen. Tegen Jobje, die nogal een huftertje is, kan hij allerhartigst opmerken: ‘Je schele zuster met die horrelvoeten zal je bedoelen!’

Connie Mathot is bijna net zo stom als Betje en even aanhalig. De tweede dag hing ze al aan mijn arm. Domme, lieve meisjes schijnen altijd haar vrouwelijke charme op je te willen proberen. ‘Ik ben wel een heel dom gansje, maar heel erg

aardig, heb dus een beetje consideratie asjeblieft.’ Betje zal later blijmoedig de was doen en Connie blijmoedig tea-en. ik vrees, dat ze voor bridgen altijd onvoldoende zal halen.

Ach, ’t zal hier wel wennen. Kinderen zijn kinderen. En het werkt hier zo prettig. Ouwerwets en degelijk is het onderwijs. Riemens houdt er zo’n beetje zijn eigen methode op na. Uit alle bestaande systemen heeft hij het bruikbare gepikt en daarvan een soort klassikale Daltonachtige Riemensori-methode geconstrueerd met als devies: ‘Gemeenschappelijk individualisme’. De kinderen moeten een minimumtaak afmaken, mogen dan een zwakke broeder heus wel wat helpen, als ’t zo uitkomt en voor de rest zijn ze vrij in hun leerzame liefhebberijen. Zoveel mogelijk werken de klassen samen, vooral met zang, gymnastiek en slöjd. Verder doen ze veel aan clubleven. We hebben een toneelvereniging en een muziekensemble en clubs voor vogel- en plantenliefhebbers, fotografen en voetballers. Het zevende leerjaar houdt er zelfs een dansclub op na!

‘Een school moet er niet alleen zijn om te werken,’ vindt Riemens. ‘Waarom zouden ze hun pleziertjes allemaal buiten het schoolverband zoeken?’

De collega’s zijn zeer geschikt. Er heerst een behoorlijk esprit de corps. Ze hebben het allemaal over ‘onze’ school, waaraan zij buiten het gewone werk veel tijd besteden. Een Jorissen zou hier niet kunnen aarden. De eerste dag al was ik tot regisseur van de toneelvereniging benoemd en omdat ik het in de militaire dienst tot sergeant heb gebracht, moet ik deze zomer met de jongens een week gaan kamperen.

‘Jij bent bovendien de jongste, Bruis,’ zei Van Kalsbeek, een ouwe schoolvos met een spits puntbaardje.

Hij tutoyeerde me al vóór ik me had voorgesteld en maakte me een standje, toen ik ‘u’ tegen hem zei. Riemens noemt hij ‘patroon’ en de ouwe juffrouw Telders ‘zus’. Die gaat volgend jaar met pensioen en daar kan ze alleen met tranen in haar stem over spreken. Het is haar taak om kinderen, die ziek geweest zijn, apart bij te werken. Gezegende uitvinding! O — de school is wel van alle gemakken voorzien. Afzonderlijke krachten voor zingen en tekenen, zodat ie die vrije tijd heerlijk kunt gebruiken voor correctiewerk. Om half elf wordt er een kopje koffie geschonken en de kinderen kunnen dan een glas melk krijgen. Goeie hemel, dat is allemaal zo aangenaam! Bart Oostra — ja, hij is mijn opvolger geworden! — had wel gelijk, toen hij het hier een ‘moordschooltje’ noemde, ’t Is net, of ik vroeger een enorm kerkorgel bespeelde met onbereikbaar vele registers, terwijl ik nu een sierlijk spinet onder mijn vingers heb, dat door zijn handzamer bespeelbaarheid een veel verzorgder muziek mogelijk maakt. Maar ja — ik denk nog veel aan mijn ouwe, vertrouwde gribus. ’t Is nog zo vers

allemaal. Dat afscheid heeft me beroerder gemaakt dan ik kon vermoeden, juist omdat alles zo gewoontjes ging. De kinderen hadden er Goddank niets van gemaakt. Die seringen voor Jan Willem en nou wéér wat — hoor es hier, je kan niet aan de gang blijven!

Bart Oostra heb ik bij ons geroepen en hem de klas met enige plechtstatigheid overgedragen. Dat vonden ze allemaal wel gewichtig — die brave Bart ook. Hij hield een speech, die prachtig van onbeholpenheid was en me daarom echt ontroerde. Sommige toespraken doen je nu eenmaal wat, juist omdat ze zo stuntelig zijn.

Bartje zei, dat ik een ‘reuzemeester’ was geweest, ‘zo eentje, die je niet alle dagen tegen ’t lijf loopt’, en nou ik wegging — ja hoe moest ie het nou zeggen? — afijn dat was wel erg jammer en daarom moesten ze met z’n allen maar zingen van ‘lang zal ie leven’ en hiep hiep hoera! En de klas, tuk op een gebbetje, zette de heilwens vals en warrig in, schreeuwde als een bezetene hoera en maakte het geheel zo onplechtig mogelijk.

Het kostte me werkelijk bijna een uitbrander om enige aandacht te krijgen. Ik hoopte hardop, dat ze bij meneer Oostra even flinke kinderen zouden zijn als ze bij mij geweest waren. O, zoete jongens en meisjes zouden ze wel nooit worden, maar dat hoefde ook niet. Als ze maar probeerden om goed en eerlijk met elkaar om te gaan en behoorlijk hun plicht te doen. Dan zouden ze later met trots en plezier aan hun schooljaren terugdenken. Enfin, we zagen elkaar nog wel eens… De bel ging en voor het laatst loodste ik mijn klas de school uit. Bij de deur heb ik ze stuk voor stuk de hand gedrukt, al die groezelige, zwarte pootjes met inktvlekken en dwangnagels. In al die ogen heb ik gekeken, vriendelijke, open, verlegen ogen, ook onverschillige en soms wat verdrietige ogen. De enige onaangename waren van Jantje Verkerk. Ja — die liet me in zijn blik voelen: Nou heb ik niks meer met je te maken, je kan het me doén! Jammer toch. Hij is geen stom jog, maar er is iets plats en boosaardigs aan die jongen.- Die Jantje Verkerk wordt geen goed mens. Een luidruchtige opschepper, een zelfzoeker en ellebogenwerker, die je later zonder welbehagen zal weerzien — als hij je dan tenminste nog aankijkt. Drikus knikte me nog eens droefgeestig toe. Net een hond, die node van zijn baas scheidt. Piet Steeman en Co Verstaveren, de ergste twee banjers van de klas, zeiden hartelijk: ‘Nou tabeh, meester!’ en waren vóór de deur al vrolijk met elkaar aan ’t bakkeleien. Een en al gezondheid, wat er aan is. Ik keek m’n stel na op straat en voelde me allemachtig onbehaaglijk. Ik heb Dorus voor het laatst van de vertrouwde, versleten trap afgedragen, geflankeerd door Betje en Sip. ‘Komen jullie es gauw een kopje thee bij me drinken?’ inviteerde ik zo luchtig als ik maar kon. Zij knikten vereerd. Ik zag hen weggaan, Dorus met trage pompbewegingen zijn karretje rijdend, Betje links,

Sip rechts. De aardigste drie van allen. De Rat had erbij moeten lopen. In de o zo lege klas stond Bart Oostra nog en hij inspecteerde de kast.

‘Mag ik nog even bij u binnenkomen?’ vroeg ik met een mislukt lachje.

‘Doe niet zo gek!’ protesteerde hij. ‘Dit zal altijd jouw klas blijven, ik werk hem alleen maar zo’n beetje af. Kerel — ik vind het bedonderd, dat je weggaat, maar ik... enfin ik wou je speciaal bedanken, dat je bij de baas m’n voorspraak bent geweest. Da’s verdomd fideel van je. Ik ben toch zo verrekte blij, dat ik nou ergens vast aan kan werken. Dat weet je niet!’ Ik liet mijn ogen nog eens door de klas gaan, waar ik zelf voor het eerst ‘vast werk’ had gevonden. Over de banken gingen mijn blikken, over de borden, waar mijn sommen nog op stonden. Morgen zouden ze die moeten afmaken. Ik keek naar het aquarium, dat sedert het verdwijnen van de Rat niet meer zo goed onderhouden Wordt. Een stukje van je leven laat je in zo’n lelijke, kale klas achter. Brammetje Verloop had zijn taalschrift laten slingeren. Even voelde ik de neiging om het in mijn la te sluiten, zodat hij er morgen naar zou moeten vragen om het dan à raison van een uitbrander terug te ontvangen. Laat maar gaan, da’s Bart z’n werk. Op het tafelblad van Piet Steeman vlekte een verse inktmop. Hij had er bovendien nog in zitten kliederen en er een zonnetje van gemaakt. Zou je zo’n smeerpijp niet…? Nee meneer — je zal niks! Brammetje en Piet zijn geen leerlingen meer van je. Je hebt er geen bal meer over te zeggen. Je bent hier vreemd. Met een bittere zucht ben ik het muffe lokaal uitgegaan. Voorbij…

In het kamertje van de baas had ik een kopje thee en zo laten aanrichten. Maatsuyker heeft me bespeecht, gewaagde van het lief en leed op school ondervonden, drukte zijn spijt over mijn vertrek uit en bood me namens de collega’s een boek aan, dat ik thuis al had. ’t Was eigenlijk helemaal niet leuk, dat afscheid. Wat moet je nou tegen elkaar zeggen? We zochten het in wederzijdse zouteloze plagerijtjes. Of ik ze nog wilde kennen, nu ik de deftigheid inging en meer van die naargeestigheden. Alleen Jorissen moest even venijnig zijn en smaalde: ‘Ja, ja Bruis, dat is je laatste dag als volksopvoeder!’ waarop Tedema prompt zei: ‘Zeg Jorissen, zorg jij nou maar es, dat jij je éérste dag als volksopvoeder beleeft!’

Ik was blij, toen ik allen de hand had gedrukt en op straat stond. Niet bijster spraakzaam wandelde ik met Meerstra op. Die eerbiedigde gelukkig mijn zwijgen.

’t Was Woensdag en ik kon thuis blijven. Lusteloos lag ik op de divan. Op het ‘Hoe is ’t geweest?’ van Suus kon ik alleen met een onbestemd gebrom antwoorden. Goeie God, ik voelde me zo leeg. Had ik het maar nooit gedaan! ’t Was toch, verdorie nog toe, m’n bestemming om op een volksschool te werken? Die beroerde Jorissen had toch eigenlijk gelijk! Een hok vol roerig goed, kleine

schoffies, met wie ik mij met heel m'n hart verbonden wist, had ik in de steek gelaten. Nou alla — niet piekeren, 't Was gebeurd. Basta…

IN het begin van die week had ik Ciske het goede nieuws kunnen melden, dat hij bij tante Jans in huis mocht. Er kwam heel gauw een briefje van de Rat op terug. Zo van: 'Ik vind het fijn, dat ik bij tante Jans mag.' Stijve zinnetjes met nu en dan een enkel woordje, dat verraadt, hoé een pak van zijn hart er is weggenomen.

Ons bezoek aan de Kinderrechter is overigens het intrappen van een open deur geweest.

'Natuurlijk mag hij bij zijn vader in huis!' zei Mr Van Loon heel gewoontjes, alsof dat nooit een kwestie was geweest. 'Wanneer u als gezinsvoogd adviseert om hem bij zijn pleegmoeder onder dak te brengen, dan zou het wel vreemd zijn, als ik daar bezwaar tegen had. Accoord meneer!'

Stom dat ik er niet eerder werk van gemaakt heb. Daar heeft die Cissie nou al die tijd voor in de rats gezeten! Was de Kinderrechter vergeten, dat hij op de rechtszitting een vrij onbestemd antwoord had gegeven op de dringende vraag van de Rat? Hoeveel makkelijker had die jongen zijn straf aanvaard, als van begin af aan zijn toekomstige bestemming duidelijk was geweest. Hoeveel angst en slapeloze uren hadden hem bespaard kunnen worden! Enfin, 't was nu in orde... 'Hoe maakt onze vrind het?' vroeg Mr Van Loon.

Ik kon het niet helpen, maar ik voelde me kriegel worden. Hij zat daar zo nonchalant achter zijn bureau zijn eeuwige sigaret te roken, zo gesoigneerd in zijn grijze pak en met zijn aristocratische handen, die achteloos met een duur Indisch vouwbeen speelden.

'Er is wel een kansje, dat er nog een sprankje leven in blijft,' antwoordde ik nors. 'Maar dat moet dan aan toevallige omstandigheden worden toegeschreven. Als 't alleen aan de 'louterende straf' lag, dan zouden we hem als een uitgeknepen citroen terugkrijgen.'

'U vindt mijn vonnis dus fout?' vroeg hij glimlachend. 'Volkomen!' stemde ik toe. 'Er is gelukkig een kapelaan, die alles in het werk stelt om de jongen geestelijk overeind te houden, maar voor zo ver ik weet, was dat niet in de bijzondere bepalingen van uw vonnis opgenomen. Een geschenkje van het toeval, meer niet.'

'Wat doet u hatelijk!' verwonderde de Kinderrechter zich ironisch. 'U wilt eigenlijk zeggen: 'Kinderbeul, het lukt je toch lekker niet om Ciske kapot te maken'!'

'Bent u nog steeds overtuigd, dat u de doeltreffendste maatregel getroffen heeft?' vroeg ik driftig. 'Gelooft u werkelijk, dat die jongen door celstraf

verbeterd kan worden?’ ‘Ja!’ was het stellige antwoord. ‘Anders zou ik een ander vonnis hebben gewezen. Die celstraf zoals u dat noemt, moet ik op de koop toenemen. Die heb ik niet uitgevonden. Maar een korte, pittige straf was hier geboden. Een jongen, die je een poes ziet pijnigen, ga je niet langzaam bepreken, maar die krijgt een klets om z’n oren. Dan weet ie — nee dan voélt ie! — dat je geen dieren moet martelen. Cis moest voelen en eens en vooral leren, dat onbekookte driftbuien fatale gevolgen kunnen hebben. Hem jaren naar een Rijksopvoedingsgesticht te sturen, zou inopportuun geweest zijn, want hij is geen misdadige jongen, die langzamerhand tot het goede bekeerd moet worden, — stel dat zoiets althans mogelijk is. Gedraagt hij zich in Nijmegen goed, dan kan hij zijn gewone leven hervatten en dan praten we nergens meer over. Ja meneer — ik heb dat vonnis met een gerust hart uitgesproken.’

‘En als het eens misloopt? Als die jongen gekraakt wordt? Zonder die verstandige directeur en zonder de kapelaan, die zich bijzonder voor hem interesseert, zou Cis er allang onderdoor gegaan zijn. Toevalligheden redden hem — misschien. Uw vonnis is een gok geweest!’

De Kinderrechter keek me strijdlustig aan. Ieder woord met langzame nadruk uitsprekend, ging hij mij te lijf: ‘Zo meneer de opvoeder — weet ú altijd het effect van uw maatregelen? Weet ú altijd, of een kwajongen een draai om zijn oren of een mondelinge terechtwijzing nodig heeft? Weet u bijvoorbeeld precies: Dát kind moet vijftig strafregels hebben en dat andere kind voor hetzelfde vergrijp tweehonderd? Larie!’

En fel schoot hij uit zijn beheerstheid los: ‘Opvoeden is gokken, meneer! Paedagogiek is een aarzelend begin van iets, dat mogelijkerwijs eens wetenschap zal worden. Zolang de heren psychologen het tweemaal twee is vier nog niet met zekerheid hebben vastgesteld, blijft het raden, veronderstellen. De goede opvoeder is niet meer dan een bedreven speculant. Een ervaren man met flair en Fingerspitzengefühl. En zelfs de knapste bolleboos weet nooit vooruit, of zijn bedoeling niet in haar allerergste tegendeel verkeert!’ Tante Jans zat er bij zonder een woord te spreken. Trouwens, tante Jans had zich van het begin af tot een zwijgende rol bepaald. Zij wriemelde zenuwachtig met haar tasje en had rode vlekken in gezicht en hals. Plotseling wendde Mr Van Loon zich tot haar:

‘Vertelt u me nou eens juffrouw — als die Cissie bij u is en hij speelt bijvoorbeeld met lucifers, hoewel u het hem al zes keer hebt verboden, wat doet u dan?’ Tante Jans haar gezicht was één vraagteken. ‘Als ie zes keer met de lucifers speelt…?’ herhaalde zij onnauwkeurig. ‘En hij weet, dat tie ’t niet mag? Nou, da’s toch maar gekheid...?’

‘Helemaal geen gekheid! Kom, wat doet u dan?’ drong de Kinderrechter aan.

‘Nou — ik weet het niet,’ zei ze bedremmeld. ‘Zes keer ’t liefst? Zo ver zou ’t

ommers niet kommen...?’ ‘Waarom niet?’

‘Nou, hoe zal ’k ’t zeggen... Omdat ik ’m bij de tweede keer al een oplababbel verkocht zou hebben. Kinderen moeten van de lucifers afblijven, da’s nou maar gekheid. Maar waarom vraagt u dat, as ’k vragen mag…?’

‘Weet u nou wel zeker, dat het goed zou zijn om hem een tik te geven?’ vroeg de Kinderrechter geamuseerd. ‘Natuurlijk!’ zei tante Jans met verbaasde stelligheid. ‘Eén keer in ’t betamelijke waarschouwen en dan moeten ze ook maar nemen, wat er op zit. Hebben de heren het daar de hele tijd over gehad, as ’k vragen mag...?’

MET tante Jans heb ik Ciske de Rat uit de tuchtschool gehaald. Ze was verschrikkelijk zenuwachtig, zat zwijgend en op haar Zondags in de trein en begon te huilen, als ik eens ‘Je merkt toch het voorjaar al’ tegen haar zei. Ik nam dus maar een romannetje.

Ik was zelf toch ook wel wat trilderilderig. Nee, die Rat was geen ‘geval’ voor me geworden, dat kon ik duidelijk merken en daar was ik erg blij om. Hij was mijn levende vrindje gebleven — hoewel ik toch nog steeds niet weet, of die jongen zich aan mij gehecht heeft.

Ik was nog een keertje bij hem op bezoek geweest en toen liet hij me met een gezicht van ‘Lus je nog een blommige?’ zijn tweede rode band zien. Ik schold hem uit voor brave Hendrik en hij begon te lachen, echt dartel en lollig te lachen. Niets had hij meer van dat hinderlijke braafheidsvertoon. Kapelaan De Goey vond ook, dat hij veel minder gespannen was, sinds hij gehoord had, dat zijn huisvesting bij tante Jans nu wel vast stond. ‘Ik ben er eigenlijk het slachtoffer van geworden,’ lachte de priester zo’n beetje. ‘Ja, nu de angst verdwenen is, kan ik mijn illusies om hem tot vrome inkeer te brengen wel aan de kapstok hangen. Nood leert bidden, nietwaar?’ Naar ’t uiterlijk te oordelen vond de kapelaan Ciske fermer geworden, niet zo schichtig en gejaagd meer, ja zelfs met vlagen van overmoedigheid. Je wist natuurlijk nooit, wat er onder die bravour schuilging…

Zo had ik van mijn laatste bezoek aan de tuchtschool een bevredigende indruk meegenomen, ’t Leek er echt wel op, dat die kleine Rat weer tegen de dijk zou opkrabbelen. En nu stond ik met tante Jans voor de deur om hem af te halen. ‘Mens hou je toch kalm!’ moest ik tegen haar razen.’Wil je die jongen nou met alle geweld overstuur maken? Pas op, of ik ga alleen naar binnen!’

Als een kind probeerde zij haar aandoening weg te slikken. Maar toen we in de gang stonden en Cis zagen, kwam er geen snars van terecht. Ik moet eerlijk bekennen, dat ik mijn ontroering ook bijna niet baas kon. Cis liep aan het eind van de gang in zijn gewone jongensplunje. Hij was weer m’n ouwe Rat, m’n

vlugge, kwieke ventje, zo met zijn korte kniebroek en strakke, openstaande hesje. Het was of een boze droom vervluchtigd was. Vrijmoeth F. A. G. was weer Cissie de Rat geworden!

Zó dat hij ons zag, nam hij de rennerd, spankerde haast tegen een lange knul op en vloog naar tante Jans, die hij wild omarmde.

‘Dag… dag... dag...!!’ ‘Smoor d’r niet!’ schrok ik kwasie. Hij ging door met zijn omhelzing. Zo had ik hem alleen nog maar gezien, toen zijn vader hem onverwacht kwam afhalen na ons schoolreisje. Een breidelloze uitbarsting van vreugde en blijheid. Een overgelukkig kind. Tante Jans kon natuurlijk geen woord uitbrengen. Met haar grove werkhanden streelde zij hem heel zachtjes op de rug. Haar in-goede, betraande gezicht hield zij tegen zijn wang. Eindelijk kon zij zeggen:

‘Nou Cis, nou m’n jongetje, laat me nou effe los, m’n schat. D’r zijn nog meer mensen...’ Toen kwam ik pas aan de beurt. Hij strengelde zijn armen om mijn middel en drukte zijn kop tegen m’n buik. Het drong niet tot hem door, dat dit een vreemde begroeting was. ’t Kon hem allemaal niks schelen. Hij kwam vrij, vrij, vrij…! De dode drie maanden behoorden nu tot het verleden. De lange, lange straftijd was verstreken. Het had alles een einde genomen...! ‘Strakkies mot ik me afpresenteren!’ zei hij gejaagd, maar toch met een air van gewichtigheid. ‘Strakkies bij de drikteur!’ ‘Pas maar op, dat hij je niet houdt!’ waarschuwde ik hem. ‘Je kan nooit weten.’ Cis maakte een gebaar van ‘Gut wat ben je leuk!’ en wees me, vol trots zijn armen uitstrekkend:

‘Kijk es, zó ben ik gegroeid in die tijd! Ik ken amper meer in m’n bloesie, ziet u wel?’ Tante Jans had zich alweer wat hersteld van de emoties, monsterde het bloesje en zei:

‘Da’s niks hoor! We maken er halve mouwtjes van. Dat dragen tegeswoordig zo’n hoop van die jonges.’ Ja, tante Jans had haar practische zin hervonden... Kapelaan De Goey wandelde naar ons toe. ‘Dat is Ciske z’n tweede moeder,’ stelde ik voor. ‘Dank u wel, meneer!’ zei tante Jans niet geheel ter zake. ‘Laten we efkens in de kamer gaan,’ nodigde de kapelaan uit. ‘De directeur is nog in het gebouw en we kunnen nog een momentje praten. Nee, blijft gij daar staan, kleine sloeber! Ge moeder en meneer Bruis krijgen een stoel. Wat verbeeldt ge uw eigen we!…?’ Door een niemand-weet-wat schept die gemoedelijke Limburger dadelijk een sfeer, waarin de meest uiteenlopende mensen zich op hun gemak voelen. Missionaris zou hij óók wel kunnen worden. Geen Papoea zou hem kunnen weerstaan! ‘Nu moet ge eens goed naar me luisteren, manneke,’ ging de priester nu ernstig voort, terwijl hij Ciske’s hand in de zijne nam. ‘Over een half uurke staat ge op straat, weer als een gewone jongen. Dan is het leed geleden. Ge moet maar zo weinig mogelijk aan die nare tijd terugdenken, ’t Is voorbij — je

hebt je straf gehad. Maar — toch wil ik je een gedachtenis meegeven, ja, ge krijgt een cadeautje van me. Dat hadde met gedacht hè? Kijk manneke — ge hebt hier iemand leren kennen, die nooit een kwaad gezicht tegen je gezet heeft, die een en al goedheid en vriendelijkheid voor je is geweest. Weet ge, wie ik bedoel…?'

'Ja!' riep Cis onmiddellijk. 'U...!'

De priester verloor zijn ernst. Ik zag zijn donkere ogen leutige vonkjes schieten.

'Nee gekke sloeber dat ge zijt! Kan ik je mezelf dan als gedachtenis meegeven? Kijk eens hier… '

Van onder zijn soutane haalde hij een pakje en daarin lag, mild glimlachend, het Madonnabeeldje.

'Ay...!' deed Cis verrast. 'Mag ik... mag ik dat echt hebben...? Ay...!' Met zijn mond open staarde hij naar het fijne beeldje. Zachtjes zei de kapelaan: 'Ge moet 's avonds voor het slapen gaan Maria maar eens in 't gezicht zien en dan denken: 'Heb ik vandaag nu wel verdiend, dat ze zo lief tegen mij lacht?' Dat is bijna net zo goed als een gebed, Cis. En ge zult er heel, heel voorzichtig mee zijn, dat belooft ge me, nietwaar?'

Ciske knikte alleen maar. 'Nou, je mag meneer wel es beleefd bedanken,' vond tante Jans. Maar hij zei niets en keek verheerlijkt naar het blanke beeldje in zijn handen.

De directeur kwam binnen. 'Alle mensen wat een volksverzameling hier!' riep hij uit. Tante Jans rees snel op en probeerde iets als een buiging te maken.

'Ja, blijft u maar meteen staan, juffrouw,' verzocht de heer Reinders. 'Nou mag hij op die stoel tegenover me zitten. Jongens die zich hier goed hebben gedragen, hebben altijd recht op een ereplaats. Da's een gewoonte van het huis. Zitten, Vrijmoethje…!'

Cis voelde kennelijk de gewichtigheid van het ogenblik. Dit was nu het 'afpresenteren'. Naar die kleine plechtigheid had hij drie maanden verlangd. Het moment, dat eerst zo oneindig ver weg scheen, dat toen iedere dag dichterbij kwam, was nu eindelijk gekomen.

'Wat heb je daar?' vroeg de directeur.

'Van de kapelaan gekregen,' zei Cis met trotse vreugde en hij liet hem het beeldje zien.

'Da's erg prettig voor je, jongen,' zei de directeur hartelijk. 'En nou krijg je er van mij nog iets bij. O — 't heeft helemaal geen waarde, tenminste niet voor een ander. Maar voor jou is de waarde zoveel te groter. Weet je, Wat ik hier heb?'
'M'n banden!' fluisterde Cis.

'Juist, je twee roje bandjes. Kijk jongen, die heb je hier eerlijk verdiend en die

zijn van jou geworden. Makkelijk heb je ze niet gekregen, Vrijmoeth. Nee man, ’t was een razende toer, maar ’t is je gelukt. Je hebt je best gedaan, je hebt je tanden op elkaar gezet en tegen jezelf gezegd: ‘Verdikkeme nog toe, nou zal ik ze eens laten zien, dat ik een flinke kerel ben!’ Nou hang je thuis die banden op, zodat je ze altijd kan zien. Naast het Mariabeeldje, dat lijkt me een prachtplaats! En als er nou weer nare dingen zijn, dan kijk je daar maar eens naar en dan zeg je weer bij jezelf: ‘Wat…? Ik heb toch zeker die banden verdiend? Dat andere lukt óók wel!’ En dan win je het vast! En geef me nou een fikse hand, Vrijmoeth. Je bent een flinke jongen geweest. Straf had je verdiend, maar je hebt die straf weten te dragen als een ferme vent. Ik heb pleizier van je beleefd, jongen...’

Zo was het afscheid. Kort, niet-sentimenteel — typisch Reinders.

Cis mocht met tante Jans, die gedurende de kernachtige toespraak natuurlijk weer tekenen van aangedaanheid had verraden, zijn bullen gaan halen en we bleven even met ons drieën. ‘Die jongen is hier steviger geworden,’ vond de directeur. ‘Niet zo’n stadsschriebeltje meer. Forser in zijn schouders en een voller gezicht. Waarachtig, als ik hem hier nog een half jaartje had gehad, zou je es wat gezien hebben. En u was nogal bang, dat hij hier gebroken vandaan zou komen!’ ‘In ’t begin had het er ook veel van weg,’ merkte ik op. ‘Larie meneer!’ zei hij met een afwerend gebaar. ‘Een flinke jongen kan wel tegen een stootje. De straf is hier kort maar krachtig!’

‘Ik kan drie maanden geen korte, krachtige straf vinden,’ bracht ik hier tegenin. ‘Ik geef toe, dat het me meegevallen is, maar ik moet toch nog afwachten, hoe hij zich houdt, als hij in zijn gewone doen is.’

‘’t Zal wel lukken,’ meende de heer Reinders. ‘Hij begon zich hier al thuis te voelen, ja echt waar. Die kleine aap was zo’n beetje het *enfant chéri* van de tuchtschool. Wilt u wel geloven, dat hij hier al ondeugende streken begon te vertonen? Je lachte je soms tranen om dat jog. Hij trok nogal vaak op met een imbeciel, die we hier hebben en zoals hij die slungel tuk nam, nee meneer, dat was kostelijk. En zo iets doet geen jongen met een minderwaardigheidscomplex, van mij op een briefje! Alle jongens konden hier goed met hem opschieten. Die voelden onbewust, dat die kleine kiendop een ferm ventje is. Daarbij komt nog, dat ze altijd een zwak hebben voor de jongste. Maar er was er één, die hem treiterde, een vervelend achterbaks en jaloers type. Nou, als de beambte er niet bij gekomen was, zou die kleine Vrijmoeth die pestkop zijn aangevlogen. Dat kunnen we hier natuurlijk niet hebben en voor de vorm heeft hij dan ook een strafje gehad. Maar ik accepteerde het toch als een verheugend bewijs, dat ie pit in z’n body heeft. U zal meer moeite hebben om hem te temperen dan om hem aan te wakkeren. Dat kleine loedertje heeft een aardig portie temperament overgehouden!’ ‘’t Doet me haast verdriet, dat hij ons gaat verlaten,’ zei de

kapelaan met een wat triest gezicht. ‘Als u gelegenheid hebt, moet u me nog eens wat van hem laten horen. Die jongen interesseert me. Dat temperament kan zijn verderf worden en een zegen zijn. We moeten ’t maar afwachten.’

Hij keek nog even stil voor zich uit. Hoewel hij nooit enige aanduiding in die richting gegeven had, was ik er zeker van, dat deze zuivere vrome ziel vaak het gebed had uitgesproken, dat Ciske niet over de lippen wilde komen.

‘Gisteravond hebben we eigenlijk afscheid van elkaar genomen, zei de kapelaan nog. ‘Een half uurke hebben we samen gepraat en dat is de eerste keer, dat hij zijn ziel een beetje op een kiertje zette. Verdrietig was hij nu niet, maar wel ernstig en onder de indruk, ’k Geloof toch, dat er meer in dat manneke omgaat dan we kunnen denken. Hij heeft een zekere beduchtheid om zich bloot te geven. Misschien is hij er ook te trots voor… Maar gisteren, ja, toen kon ik heel even naar binnen gluren. Ik sprak heel rustig over wat hij gedaan heeft, zonder verwijten natuurlijk, want dat heeft geen zin. Ik geloof, dat Ciske er wel degelijk iets van beseft. Hij vroeg bijvoorbeeld: ‘Ben ik er nou af…?’ ‘Natuurlijk!’ zei ik, ‘morgen ga je immers naar huis?’ ‘Nee,’ zei hij, ‘dat bedoel ik niet, maar...’ En toen begon hij te hakkelen en hij wist niet, hoe hij ’t zeggen moest. ‘Heb ik nu nog schuld?’ bedoelde hij te vragen. Ik heb hem toen uitgelegd, dat hij voor de mensen zijn schuld had geboet, maar dat hij ’t met Onzelieveheer nog in ’t reine moest brengen en dat kon alleen door biecht en gebed. Toen keek hij me zo hulpeloos aan. Net een klein aapje, dat zijn moeder zoekt. En ik wist niet, hoe ik hem verder moest helpen. Als het bidden geen hartsbehoefte voor hem is, kan ik er toch ook niets aan doen. In ’t bestwil van de jongen heb ik gedaan, wat ik kon. Misschien zal het later tot resultaat leiden. We moeten dat aan God overlaten. Maar als ik hem nu zo flink en robuust zie rondstappen, dan moet ik meneer Bruis gelijk geven: Afwachten hoe zich dat ontwikkelt, als de uiterlijke rust hersteld is....’

Ciske kwam terug, zijn jas over de arm, een rieten koffertje in de hand, — reisvaardig. Nu had hij ineens vreselijke haast om weg te komen. De laatste banden met de tuchtschool waren verbroken. De Rat voelde zich weer een gewone jongen — en daarbuiten lonkte de goddelijke vrijheid! ‘Dag meneer — en wel bedankt,’ zei hij tegen de heer Reinders, die er met een geamuseerd: ‘Tot je dienst, Vrijmoeth en het beste’ op reageerde.

‘Dag meneer de kapelaan...’ zei Cis bedremmeld.

Hij keek hem met grote ogen aan.

Kapelaan De Goey nam zijn hoofd in beide handen, streelde hem over de haren. Even bleef een hand op zijn kruin rusten en bijna onmerkbaar maakten zijn lippen een prevelend beweginkje. ‘Tot… tot ziens,’ zei Cis met een heel klein stemmetje.

Goedig klonk het terug: ‘Maar dan niet hier, hè manneke...?’

De vrouw, die ons drie maanden geleden had binnengelaten, ontsloot de deur. Glimlachend nu.

De lente hield de bevrijde Ciske een bloeiende boom toe, zó dat hij in de voortuin trad.

‘Als we doorstappen, kunnen we de tram nog halen,’ zei ik.

‘Ziezo,’ zei tante Jans in de trein. ‘Nou zijn we weer onderons.’ Dat was maar betrekkelijk waar, want er zat nog een vreemde dame in de coupé.

Grappig, zoals die tante Jans de leiding overnam. Zij was er zichzelf nauwelijks van bewust en ik vond het allang best zo. Over een dag of veertien, als Vrijmoeth van zee terug was, zou ze de wettige moeder van Cis zijn en ik de welwillende pottenkijker.

Eerst hing ze me een beetje te veel de fatsoenlijke juffrouw uit, die weet hoe ’t hoort. Zo van: ‘Kom Cissie, zit nou stil’ en ‘Nee jongenlief, nou niet an ’t raampie morrelen, da’s veel te gevaarlijk.’ Maar de Rat had nu eenmaal geen rust en kón niet stilzitten en móest aan het raampje morrelen. Zijn vrijheidsgeluk zocht een expansie. Waarop tante Jans, die er tureluurs van werd, heel haar netheid en milde weekhartigheid al gauw vergat en hartig uitviel: ‘En as je nóu niet met je fikke van dat raampie afblijft, dan krijg je een soes op je wang! Da’s verdikkie om het lendewater van te krijgen, jij met je eeuwige gerij en geros!’

Zo, dat klonk al beter. Maar die pittige reprimande maakte op Cis even weinig indruk als het beheerste gewaarschuw van straks. Hij had nu eenmaal geen zit in z’n gat en hij lachte tante Jans zo schaterend uit, dat ze van de weeromstuit moest meelachen. Overmoedig vloog de Rat ineens op haar af, pakte haar met beide armen om de hals en schudde het zware hoofd heen en weer, zodat het hoedje op halfzeven stond. ‘Hajewiet, die tante Jans!’ schalde zijn stem. ‘Kind schei uit, ’t is zonde!’ verweerde zij zich zwakjes.

Hij tjompte weer in zijn hoekje en begon te vragen: ‘Waar zullen we ’t beeldje zetten, tante Jans? Bij m’n bed hè? Waar slaap ik eigenlijk? Op zolder zeker. Fijn in dat hoekie onder de pannen, lekker pal onder de regen en toch droog. Jofel! Mag ik begonia’s voor m’n raampie zetten? Die hadden we dáár ook. Zal ik ze zelf helemaal verzorgen...’

Eigenmachtig sloeg hij mijn manchet terug om op mijn horloge te kunnen kijken.

‘Hoe laat is ’t? Kwart voor drie. Nou zitten ze al zowat een uur in de klas. Tot vijf uur. Zullie liever as ik. Owah...! Meneer, waar kom ik nou op school? En meneer, weten Betje en Dorus, dat ik vandaag thuis kom? Ik zal ze vandaag wel niet meer zien hè? Zou ’k morgen al naar school moeten? Nee hè? Zaterdag — voor die ene ochtend. Maandag ga ’k er heen. Meneer, mag ik Zondag nou uw

kindje komen kijken? ’k Heb wat voor ’m gemaakt, ’k Zeg lekker toch niet wat…!’ Hij ratelde door, druk, grillig, met onnatuurlijk schitterende ogen.

Wat had ik me die thuiskomst heel anders voorgesteld. Ik zag me zitten naast een versuft, schrikachtig en overspannen kind, een schim van Ciske de Rat. En nu zat hier een jongen honderduit te praten. Hij maakte toekomstplannen, deed leutig en opschepperig. Wat kan je van een kind zeggen? Wat weet je ervan…?

Ik luisterde maar stil naar zijn geklets. Behoefte aan een wederwoord had hij waarachtig niet. Aan één stuk praatte hij door, opgewonden, druk.

Tè druk. Nee vrind — dacht ik — daar lopen we toch niet in. Al zuig je nou nog zo sappig op de zuurtjes van tante Jans en al doe je zo tierig als een losgelaten kalf — er komt vast een inzinking als die eerste vrijheidsroes voorbij is en dan zullen we eens zien, wat er werkelijk van je overgebleven is. ‘De Rijn...!’ riep Cis bij Arnhem. ‘Komt bij Lobith in ons land en splitst zich bij Pannerden in IJsel en Waal…’ ‘Je kletst!’ kon ik niet nalaten te zeggen. ‘O nee!’ verbeterde hij haastig. ‘Bij Westervoort!’ ‘Je opoe!’ hoonde ik hem. ‘Splitst de Rijn zich in IJsel en Waal? En waar blijft de Rijn zelf dan? Ezelskomijnekaaskop!’ Dat was een sierlijk scheldwoord van de klas, als er eens eentje heel stom was geweest. De Rat grinnikte. ‘Bij… ’s kijken... o ja, bij Pannerden in Rijn en Waal en bij Westervoort krijgen we de IJsel pas. En ten westen van Arnhem legt Oosterbeek en ten oosten van Arnhem legt Westervoort. Weet u nog wel, meneer? Zo heb u het ons geleerd!’ ‘Hè, hè, de boot is an,’ zuchtte ik. ‘Als je me op je nieuwe school nou maar niet voor schandaal zet, zeg!’

‘Hij komt zeker van een gezondheidskolonie,’ zei de dame, die al van Nijmegen af naar Ciske’s geratel had zitten luisteren. De Rat keek me eens aan en trok een beetje verlegen grimas. Was die er effetjes naast?

‘En wil je van mij óók eens snoepen?’ bood de vriendelijke reisgenote aan.

Wel verdomd nog toe! Daar ging me die beroerde Rat ineens in de houding staan! In de tuchtschoolhouding! Ik had hem wel op zijn bank terug willen slingeren.

Maar de dame keek hem met welgevallen aan en zei: ‘Goed zo ventje, jij staat tenminste behoorlijk op je benen. Ja ja, ze kunnen praten wat ze willen, maar ik mag dat wel zien...’ Ook dát nog...!

In Arnhem stapte zij uit en groette Cis met een waarderend knipoogje. Zodra we alleen waren, grauwde ik hem nijdig toe: ‘Nou moeten we één ding eens en voorgoed afspreken, kameraad! Als je nog één keer in de houding gaat staan, kan je het goed bij me hebben! Die janklaassen is nou afgelopen hè? Ze zouden je in Amsterdam uitlachen, als je daar met die poespas doorging. Dus goed gesnapt hè? Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg!’

De Rat kreeg een kleur en verdedigde zich verlegen: ‘Nou ja — dat ben ik zo gewend…’ ‘Afwennen en gauw!’ zei ik. ‘We doen weer gewoon op z’n Janboerefluitjes!’

En ik pakte hem in z’n nek, drukte hem dubbel op de bank tot hij benauwd kermde en als een bezetene spartelde.

Er kwamen mensen in de coupé. Vanwege de feestelijkheid kocht ik op het perron gevulde koeken en prikkeltjeslimonade. We moesten er nou maar een dag van maken. Er was nu te veel dak op het huis van onderons-lolletjes. Stil zat Cis uit het raampje te turen, genietend van zijn koek. Als ik eens wat tegen hem zei, antwoordde hij met een mat lachje.

‘’t Is bij hem ook hollen of stilstaan,’ vond tante Jans. ‘’n Raar kind ben je toch!’ Hij boog zich naar me toe en fluisterde: ‘Wanneer zou Dorus komen?’ ‘Verlang je zo naar hem?’ vroeg ik. ‘Nou…!’

Wat een geluk, dat ik indertijd een paar verstandige woorden tegen Keulemans heb gesproken, toen Dorus me diens bezwaren tegen verdere omgang met de Rat had verteld. De man was niet onredelijk gebleken. Hij voelde wel, dat je kinderen zo weinig mogelijk moet dwarsbomen in hun vriendschappen en wilde zelfs wel geloven, dat er wat goeds ook in die Ciske stak. Nee, zo’n slecht jongetje had hij hem nooit gevonden. Reed hij Dorus niet elke dag naar school in dat ouwe wagentje? En dat Cis op het idee was gekomen om Dorus mee met het schoolreisje te nemen, was hij ook niet vergeten. Maar geestdriftig was Keulemans toch niet, al wilde hij ’t wel eens aanzien, als ik er bepaald op stond... Alleen Dorus, Sip en Betje wisten van Ciske’s thuiskomst, tenzij Betje het nieuwtje door de klas had uitgekakeld. Ik was toch wel benieuwd, of zij eigenerbeweging iets van zich zouden laten merken.

Maar heel kort werd mijn nieuwsgierigheid op de proef gesteld. Want toen wij in de straat van tante Jans kwamen, zag ik in de verte een blond meisjeshoofd met dansende krulletjes aankomen. Betje van Gemert, het trouwe, spontane vrouwtjeskind, holde op ons toe. Wie weet, hoe lang zij daar al op wacht had gestaan!

Cis, die in de tram en op straat stilletjes was geweest, net of de stadsdrukte hem wat duizelig maakte, kreeg een kleur op zijn betrokken gezicht, toen hij zijn ouwe vriendin daar zag staan.

Kinderen kennen geen begroetingsceremonieel. Zij geven elkaar haast nooit een hand. Da’s aanstellerij! Betje wiebelde houdingloos op haar stevige beentjes en keek Cis alleen lachend aan. Zij groette hem met de ogen en pas toen ze hem nauwkeurig had opgenomen, zei ze met haar hoge stem: ‘Dag!’

En een beetje schor zei Cis nu ook: ‘Dag...’

Betje zei het verder met zuurtjes. ‘Kijk es — mag jij hebben!’ ‘O!’ riep de

Rat.

Hij zette zijn koffertje op de keien en keek meteen in het zakje. ‘Ken je niet zeggen ‘dank je’?’ zei tante Jans. ‘Nee, wachten tot je thuis bent. Je hebt al genoeg gesnoeid vandaag. Ga je mee naar boven, Betje?’

‘Da’s nou één en al liefheid wat er an is,’ zei tante Jans zacht, toen de twee kinderen voor ons uitliepen.

Vol rumoer was het stille woninkje van tante Jans. Rumoer van drukke stappen en luide stemmen van kinderen, die door het dolle heen waren. Ciske had zijn inzinking geheel overwonnen, nu hij door Betje’s aanwezigheid in de sfeer van tante Jans’ propere huisje zijn vroegere ik weer begon te bespeuren. Met kleurtjes van opwinding stapte hij rond, van de kamer naar het keukentje, de gang in, naar het zijkamertje en zelfs naar de zolder. ‘Ha die poes!’ riep hij schallend en hij pakte de suffige cyperse speels beet. ‘Geef me es een handje, ouwe jongen! Zal ik je weer es domineetje laten spelen?’ Betje schaterde schel en keek vol bewondering naar haar vrindje, dat zo mannelijk de brani uithing. In de keuken was tante Jans al aan ’t kokkerellen. Ik moest met alle geweld nog even blijven. Zonder kopje thee kwam ik de deur niet uit, wa’s dit nou!

De Rat snuffelde rond, gretig, met brandende ogen, alles bespiedend.

‘Ay — een nieuw kussen op de stoel! Tante Jans, hoe komt u an dat bordje met.. Eben Ha-hazer er op? Wat betekent dat meneer? Is dat Frans? O moet je zien, daar loopt die manke mellekboer weer. Ha die boertje! Tante Jans, er zit een heel gat in het zeil bij het raam…!’

De inspectietocht ging voort. Hij kon het niet op. Aan al die vertrouwde dingen wilde hij bewust en hevig constateren, dat hij nu heuselijk en waarachtig helemaal vrij was. Intens wilde hij er van genieten. En of tante Jans, die de stilte thuis gewoon was, nu al uit het keukentje riep van: ‘Jongen je maakt me stapel, hou effe je waffel en ga daar op die stoof zitten!’ het gaf niets— de Rat moest zijn tweede vrijheidsroes van die dag uitvieren. Had Betje gedacht, dat zij een berouwvol thuiskerende verloren zoon met zachte woordjes zou moeten bemoederen? Zij keek hem in verbazing aan, dat drukke jog dat haar met zijn bazig vertoon imponeerde.

In zijn drang om iets zeer bijzonders te verrichten, maakte de Rat in de gang waarachtig een nummertje handenlopen! Maar toen werd het tante Jans toch te bar! Om zó uit een tuchtschool de circusclown te gaan spelen, dat gaf geen pas, daar kwam haar sterk ontwikkeld gevoel van betamelijkheid tegenin opstand.

‘As ’t nou maar uit is!’ grauwde ze en zij plakte hem zonder meer met een stevige dreun op de stoof. ‘En daar kom je niet meer af voor ik het je zeg, begrepen!’

‘Vin je ’t fijn, dat je weer thuis bent?’ vroeg Betje, toen Cis een beetje groggy

op zijn stoof zat. Hij stak met een mal gezicht z’n tong uit. Zo’n meid toch met d’r gekke vragen. Zodra ik het verplichte kopje thee op had, maakte ik aanstalten om weg te gaan.

‘Loop je mee zover?’ vroeg ik aan Betje. ‘’t Wordt etenstijd.’ ‘Mag ik morgenmiddag met Dorus komen, tante Jans?’ vroeg Betje.

‘Ik vind ’t best,’ zei tante Jans, ‘als jullie er maar niet zo’n dollemansbende van maken tenminste.’ ‘Dorus is er toch bij?’ stelde Betje haar gerust. De Rat zat nu wat kleintjes op de stoof, in elkaar gezakt en moe. Zijn bleek gezicht was met een vochtig waasje overtogen. ‘Nou tabeh!’ zei ik zonder een handje te geven dit keer. ‘Morgenmiddag kom ik nog eens kijken, hoe ’t er mee gaat.’ Hij knikte alleen maar.

‘Is dat nou een manier?!’ kwam tante Jans kwaad. ‘Zeg meneer es fatsoenlijk goeiedag en je mag meneer wel es duizend keer bedanken voor alles wat ie voor je gedaan heeft!’ ‘Dank u wel,’ zei Cis. Ziezo, dat was vast één keer van de duizend. In de gang hield zij mij nog even staande. ‘Die is aardig z’n trameltanen kwijt,’ luidde haar diagnose. ‘’t Zal mijn niet verwonderen, als die dadelijk een potje gaat grienen, nou ie wat is uitgeraasd, ’t Is je ook wat voor zo’n schaap...’ Verstandig wijf die tante Jans! Wat had ze het onnatuurlijke en opgeschroefde van die vrolijkheid precies door. Een zegen, dat Cis onder haar hoede komt. Stevig en goedig zal haar leiding zijn. Voor haarzelf is het ook een uitkomst. Dit dorre ouwere-juffrouwenleven zal worden gevuld. Het krijgt zin en doel. Een ontwricht kind zal zij weer zijn evenwicht geven. Dat tante Jans daar de goede toon voor vindt, staat voor mij vast. Een stuntelig jonkie voel ik mij bij haar vergeleken...

Suus vond het overdreven, dat ik de volgende dag alweer naar de Rat zou gaan.

‘Je moet ze nu wat aan hunzelf overlaten,’ zei ze. ‘Heus, je kan het die tante Jans toevertrouwen. Richt het nou zo in, dat je Cissie elke Woensdagmiddag hier laat komen, als hij niets bijzonders te doen heeft. Dan kan je wat andere kinderen erbij halen.’ Tot dat laatste zijn we besloten. Zo houd ik regelmatig contact. Toen ik die Zaterdagmiddag terugkwam, heerste er vrede in het huis. De benedendeur stond open en ik liep zonder meer de trap op. In de keuken hoorde ik gerinkel van vaatwerk en daar bovenuit klonk de slepende stem van tante Jans, die met eerbiedige uithaaltjes een lied van het Leger des Heils zong: ‘Drukken zorgen u terneder, kwelt u droefenis of leed, brengt het biddend tot den Heiland, die de Zijnen nooit vergeet.’

De Rat bromde er op z’n onwelluidendst tegenin. Het deed me goed. Cis zoemt alleen als hij zich lekker voelt, ’t Ging dus wel best zo met die twee.

Tante Jans onderrichtte hem: ‘Pas op, vouw dat koppie niet dubbel! En je mot

zingen van: ‘Vlucht in Zijne liefde-armen, waar gij troost en ruste vindt.’ Wat jij d’r van maakt, lijkt nergens op!’ Maar de Rat gromde naar eigen believen verder, ’t Ging niet om het mooie en het stichtelijke, ’t was alleen om de gezelligheid te doen.

Ik bleef in het gangetje luisteren. ‘As je ’t niet beter kan, hou dan maar op!’ berispte tante Jans hem. ‘’t Is zonde voor het liedje!’

En Ciske, om haar es leuk te judassen, sprong plotseling dartel uit de gewijde sfeer met een uiterst profaan: ‘En een omnibusknol heb haar op z’n hol, trara, trara, trara…!’ ‘Stuk schandaal, ’t zal je d’r na vergaan!’ schrok tante Jans, maar ze moest toch lachen.

‘Ik stoor de zangles toch niet?’ vroeg ik bij ’t binnenkomen. ‘Kan u begrijpen, ’k ben blij dat u komt! Die jongen zou je de melk zuur zingen!’ zei mijn gastvrouw. ‘Als u effe geduld heb, krijg u een vers koppie thee.’

Tante Jans en thee — da’s één! ‘En heb je lekker geslapen?’ vroeg ik Cis. Hij liet een knorrend geluid van innig welbehagen horen. ‘Eerst was ’t wat gek,’ zei hij. ‘Dat bed was zo zacht. Maar toen ’k er an gewend was, nou…!’

‘Vannacht slaap je maar op een strijkplank, die is zo mollig als wat!’ bood tante Jans aan. Er werd gebeld.

‘Dorus en Betje...!’ schreeuwde de Rat en hij holde wild naar de deur.

Ik haalde Dorus naar boven en plantte hem op een stoel, vlak tegenover Ciske. Dorus gaf hem een hand en dat vond Cis zo raar, dat hij hem met overdreven gebaar schudde om zijn verlegenheid te maskeren. Dorus glimlachte, zoals men tegen een grappig kind zou doen. Dorus is toch wel een beetje oud-mannetje.

‘Hoe maak je ’t?’ vroeg hij. ‘Je ziet er goed uit, zeg!’

‘Tuurlijk!’ deed de Rat onverschillig. Zij keken elkaar aan met die houdingloosheid van kinderen, die niet weten, hoe zij ’t contact moeten leggen. ‘Kijk es,’ zei Cis en hij liet een litteken op zijn hand zien. “k Heb me eigen een jaap met een mes gegeven, ’t bloeide as ik weet niet wat.’

‘Mot je ook maar niet met een mes spelen,’ betuttelde Betje. ‘Jij bent ook altijd zo wild!’

‘Mot je haar horen!’ schokschouderde de Rat. ‘Spuit ellef geeft óók een straaltje modder!’ Betje stak haar tong uit. ‘Gaan jullie maar in het zijkamertje,’ stelde tante Jans voor. ‘Daar zijn jullie van de vloer.’ Dorus scharrelde met zijn insectachtige bewegingen weg en ik bleef alleen in de kamer. Tante Jans veegde haar grote handen af aan haar boezelaar en zei aarzelend:

‘Als u ’t me niet kwalijk neemt, meneer, ik mot eigenlijk hoognodig de deur uit naar een neef van m’n man zal ’k maar zeggen. Die heb papieren voor die trouwerij in orde gemaakt en...’ ‘Ga rustig uw gang, dan zal ik wel op de

kinderen passen,’ bood ik aan.

En zo bleef ik met de spinnende poes in ’t raamkozijn achter. Door de open deur hoorde ik de kinderen. ‘Wacht effe!’ riep de Rat. ‘’k Zal jullie es wat laten zien!’ En hij holde naar de zolder om even later terug te komen. ‘Kijk es…’

‘Oooo!’ riep Betje. ‘Een heiligenbeeldje! Die hebben ze bij ons op de hoek in die roomse winkel ook. Ben jij dan rooms, Cis?’ ‘Ikke niet…’

‘Wat doe je dan met zo’n ding? Da’s toch alleen maar voor de papen?’

‘Van de kaplaan gekregen,’ zei Cis gewichtig. ‘Om te houwen?’ ‘Tuurlijk meid!’

‘Nou ’k mag toch zeker wel vragen? Bij onze buurvrouw hangt het vol van die beelden. Veel fijner as ditte. Eentje met een schapie op z’n arm en dan een heilige Maria en die wijst op d’r borst en daar zit d’r hart en daar is een vlammetje op geschilderd. En dan nog eentje met het kind op d’r arm en d’r hangt een lampie van koper en dat brandt de hele tijd omdat er eentje van hun dood is. Die zijn wat erg rooms daar.’ ‘Zijn jouw ouders niet rooms geweest, Cis?’ vroeg Dorus. ‘Weet ik niet,’ gromde de Rat ongemakkelijk, ‘’t Stond zeker op het briefie van ome Muysken. Ik kreeg zonder het te vragen dat beeldje en een wijwaterbakkie in m’n cel.’

‘In je cel…?!’ Er was pijnlijke verbazing in Dorus’ stem. ‘Heb je dan in een cel gezeten…?’ ‘Niet de hele tijd. Vijftien dagen, toen ik er pas in kwam.’ ‘Was... was dat niet erg?’ ‘Nou man…’ ’t Was even stil.

‘Nou man, reken maar! Je mot er niet met de andere jongens over praten hoor. Gaat ze niks an. Alleen jullie tweeën weten het — en de meester natuurlijk.’

Weer zwegen ze. Toen zei Dorus verontwaardigd: ‘De meester heb gezegd, dat het alleen maar een strenge school was. Wat vals om je in een cel te zetten! Vond je ’t niet heel erg? Moest je er ’s nachts ook in?’ ‘Tuurlijk!’

‘Waren... waren er ratten?’ ‘Ratten…?!’

‘Ik heb es een boek gelezen over een gevangenis en daar waren ratten en ander ongedierte.’

‘Wat is dat — ongedierte?’ vroeg Betje.

‘Weet je dat geeneens? Muizen en spinnen…’

‘Ajasses! Waren die daar…?’

‘Ach ga weg! Ik zat helemaal alleen!’

‘En mocht je er nooit uit?’

‘Tuurlijk wel! Twee keer per dag marcheren op de binnenplaats. Most je je eigen gek pezen, zeg! Allemaal zúkke grote jongens, nou en die kon ik amper bijhouwen. Maar ’s avonds en ’s nachts kwam er natuurlijk nooit eentje bij me. Nou man . .’ Er kwam een echte verteltoon in Ciske’s stem. Het deed hem kennelijk goed om dit nu eens allemaal aan zijn vrindjes te kunnen zeggen.

‘Weet je wat ik wel es dee, as ik niet slapen kon? Dan ging ik aardrijkskunde leggen doen. Allemaal rijtjes opzeggen. Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen, Maassluis, Hoek van Holland. En Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland, Schiermonnikoog, Rottum. En as ik dan één fout had gemaakt, dan gaf ik m’n eigen straf en dan most ik het drie keer overdoen en as er dan wéér een fout in was, vijf keer. Allemaal hardop. En man, d’r lag een jongen naast me in de andere cel en die kon dan niet slapen en ineens bonkte ie tegen de muur en toen riep ie: ‘Hou Godverdomme je smoel een beetje!’ Ik schrok me een rotje, kan je denken hè? Ik dacht dat ik dood ging, ja echt! Ik voelde m’n hart helemaal hiero kloppen en toen sprong ik er uit. Nou man — toen kon ’k helemaal niemeer slapen hè?’ ‘Wat eng!’ fluisterde Betje meewarig.

Cis ging door met z’n relaas. Zijn stem trilde een beetje, ging monotoon door het stille huis.

‘Nou— ik most haast elke nacht zo bezopen dromen, man! Dan stond ik weer in brand en dan viel ik weer uit ’t raam, weet ik wat nog meer. En tijgers en slangen kwamen er soms bij. En dan werd ik soms wakker van m’n eigen schreeuwen. En zweten dat ik dee, man! Reusachtig rottig! Dan ging ik op m’n buik leggen met m’n gezicht op m’n kussen en dan ging ik expres in m’n eigen zingen van ‘Veel voor anderen te wezen’, weet je wel? Dat hielp wat erg! Soms lag ik bij ‘Liefde alleen’ alweer te slapen. Ik heb de kaplaan verteld, dat ik zo naar droomde en toe moest ik elke avond voor ’t na bed gaan m’n borst en m’n rug wassen en met m’n kop in de kom met water duiken. Zo koud as de pest, man! Maar dan ging je fijn pitten!’ ‘Die kaplaan is er toch eentje van de roomsen hè?’ vroeg Betje. ‘Tuurlijk meid! Wat een aardige man. Ik was helemaal niet bang van ’m. ’t Was maar niet aardig van ’m, dat ie me dat beeldje cadeau heeft gegeven!’

‘Wat heb je dáár nou an!’ zei Betje geringschattend. ‘Da’s alleen maar wat voor die roomsen. As je niet rooms ben, kan je ’t nog geeneens gebruiken.’

‘Mot je háár horen!’ smaalde de Rat verontwaardigd. ‘Wat weet jij d’r nou van! As je d’r goed naar kijkt, lacht ze tegen je en dat doen die andere beelden geen van alle. Kijk er maar es een hele tijd naar. Jij ook, Dorus!’ Een tijdje was het stil. Toen begon Betje te proesten. ‘Zo’n ding kan toch niet lachen! Laat je niks wijs maken, Dorus!’ ‘Het lacht altijd,’ zei Dorus heel bedaard. ‘Bij d’r mondhoeken, kijk maar goed. Als je ’t niet ziet, ben je stekeblind.’ ‘O — waar blijf je nou met je kouwe kak!’ triompheerde de Rat. ‘Zie je nou wel? Dorus zegt het zelf. Dorus — op wie vind jij dat het lijkt…?’

‘’k Weet niet,’ zei Dorus nadenkend. ‘Op niemand.’ ‘Wel waar — op Betje zelf!’ Betje gierde van het lachen.

‘Mot je hèm horen...! Op mijn...! Op je ouwe opoe zal je zeker bedoelen. Ik

heb toch zeker heel ander haar en zij heb toch niet zo’n mager gezicht as ikke?’

‘Een mager gezicht! Mager noemt ze dat. Ha…! Mot je zo’n bollewangehapsnoet zien!’ Ze kregen vliegende ruzie. Betje schold Cis uit voor ‘magere piezewiet’ en Cis vond haar een ‘volgestopte worst’ en toen werd Betje zo kwaad, dat ze ‘beddepisser!’ tegen hem riep. Ze hadden mijn aanwezigheid volkomen vergeten, dachten misschien, dat ik met tante Jans de deur uit gegaan was.

Dorus vond het nodig om te bemiddelen en zei: ‘Dat beeldje heeft de mond van Betje, maar de ogen zijn heel anders.’

Met dat compromis konden beide partijen accoord gaan en diplomaat Dorus gaf het gesprek een andere wending. ‘Wat dee je nou die hele dag in je cel?’ vroeg hij. ‘Werken natuurlijk. Sommetjes maken en taal en aardrijkskunde en schrijven. Ik heb er wat een boel geleerd. Hebben jullie al kwadraatsommen gehad? Ikke wel. Moeilijk as de pest, man! En gelezen heb ik er! Ay Dorus — heb je Winnetoe bij je...?!’ ‘Volgende keer,’ beloofde Dorus. ‘Zeg, wat dee je nou ’s Zondags?’

‘Lezen en ik mocht naar de mis.’ ‘Wat is dat?’ moest Betje weer weten. ‘Da’s de kerk van de roomsen.’ ‘Zie je nou wel, dat je rooms ben?’

‘Ach meid, je bent belazerd! Je zussie op een stokkie is rooms! Ik dee het toch zeker alleen maar voor de jen? Ik snapte geeneens wat ze allemaal zeien. Maar toch was het jofel. Nou — en as ik niet naar de mis was gegaan, dan was de kaplaan toch zeker niet bij me gekomen, suffie! Op een Zondag heb ie wel es bijna een uur bij me gezeten. Net of ik ziek was. En toen vertelde ie van toen ie zelf een jongen was. Toen heb ie appelen gegapt en een boer heb ’m gegrepen en toen heb ie een pak ros gehad en later heb ie alles gebiecht.’

‘Wa’s dat nou weer!’ riep Betje.

‘Dat weet ik niet precies. Weet jij het Dorus?’

‘Ik ook niet, da’s ook wat van de roomsen, geloof ik.’

‘Hij zee, dat ik ook es most proberen te biechten, ’t Is zo iets, dat je d’r spijt van heb en dat je ’t nooit meer zal doen en dan vraagt de kaplaan an Onzelieveheer of het zo goed is. ’k Weet niet precies.’

‘Hèb je dan gebiecht?’

‘Nee, maar ’k heb wel gezegd, dat ik er spijt van heb.’

Betje vatte het theologisch debat weer op: ‘Bij ons op Zondagsschool zegt de juffrouw, dat je zelf alles an Onzelieveheer kan vertellen, wat je wil. Als je maar bidt. Dan kan je vergeving vragen, zegt ze.’

‘Dat zegt tante Jans ook. Ik mot nou elke avond voor ’t na bed gaan bidden van d’r. Maar ik kon alleen maar van Vader, Zoon, Heilige Geest, Amen en da’s niks, zegt tante Jans. Dat zeggen alleen maar de roomsen. En nou heb ze me een

versie geleerd. Eentje voor de ochtend en eentje voor de avond. Dat ene is: ‘O lieve Heer, Gij hebt mij weer deez nacht behoed. Geef lieve Heer, dat ik nu weer mijn ouders eer, met blijdschap leer en ’t goede doet, amen.’ ‘’t Goede doe,’ verbeterde Dorus. ‘Dat rijmt niet,’ verdedigde Ciske zich. Dorus stapte van de religie af. Zijn romantische fantasie was nog bij lange na niet bevredigd.

‘Wat waren er nou nog meer voor jongens op die tuchtschool?’ vroeg hij nieuwsgierig.

‘Nou, een hele keet natuurlijk. Allemaal grote. Ik was de jongste.’

‘En wat hadden die nou gedaan?’

‘O van alles man! Gestolen en ingebroken en gesmokkeld. Maar ze mochten er nooit over kletsen. Dan kregen ze straf. Maar ze deeën het toch stiekem. Ikke niet. Ja, ’k zal gek wezen! En weetje… eentje was er bij, die… mot je horen, Dorus... Nee, in je oor...!’

‘Doe niet zo flauw!’ protesteerde Betje. “k Zal het toch zeker niet oververtellen?’

‘Ach ga weg meid, je hoeft toch zeker niet van alles te weten? ’t Gaat je niks an...!’

‘Dan ga ik weg, puh…!’ riep Betje gepikeerd en ze liep het kamertje uit.

Gauw nam ik een boekje uit m’n zak en ik deed net, of ik vol aandacht aan het lezen was.

‘Ay — de meester!’ schrok Betje. ‘Ik… we... was u niet met tante Jans weg…?!’

‘Ik geloof het niet,’ deed ik onnozel. ‘Als ik het goed heb, zit ik hier te lezen.’

De twee jongens kwamen nu ook en ze lachten zo’n beetje onwezenlijk, alsof ze zich ergens op betrapt voelden. ‘Vertel es, hoe gaat het tegenwoordig op school?’ vroeg ik Betje en Dorus.

‘O goed,’ antwoordde Dorus. ‘Ik doe alleen apart werk. Nog maar een paar wekies en dan ga ik er al af.’ ‘En jij Bet, kan je nogal met meneer Oostra opschieten?’ Ikke wel, maar de jongens zijn wat ondeugend. Piet en Co en Jantje. Nou, die krijgen er van langs! Meneer Oostra slaat ze wat erg! Jantje z’n moeder is van de week an de deur geweest om ruzie te maken. En weet u, wat meneer Oostra toen zei…? Jij was er zelf bij, Dorus!’

‘Ach meid, dat moet je niet zeggen!’ deed Dorus gechoqueerd. ‘Waarom niet…? Meneer Oostra zei het toch zelf? Hij zei…: ‘Je kan me de maat nemen en met je grote mond heb ik niks te maken!’ Ja, echt waar meneer! Jantje z’n moeder werd wat erg kwaad en meneer Maatsuyker moest erbij komen. Nou...!’ Dorus keek haar misprijzend aan. Die meiden toch! Alles kletsten ze over!

Tante Jans kwam thuis met trouwpapieren en janhagel. Voor bij de thee...

ZO naar ’t uiterlijk te oordelen marcheert alles best. Alleen is Dorus ziek geworden. Wat verhoging en hoofdpijn. Bij een ander zou het gewoon griep heten; bij Dorus ben je altijd bang, dat hij is ingestort. Er heerst bezorgdheid bij de Keulemansen. ’t Is nu zo’n tijd goed gegaan en we vragen ons allemaal af, of er nu weer een periode komt van angst om dit broze leventje. Ik zal blij zijn, als hij goed en wel op die H.B.S. zit. Afschuwelijk zou het zijn, als hij net voor het beloofde land moest stranden. Niet aan denken...

Cis toont zich een trouw kameraad. Iedere dag houdt hij zijn vriendje gezelschap. Merkwaardig dat hij er niet uit zichzelf is heengegaan. Eerst móest er een uitnodiging van Dorus komen. Nee, de Rat heeft zijn houding nog niet gevonden. Hij leeft een beetje naast zichzelf en is alleen onderons de Rat van vroeger. Buiten zijn nest doet hij schuw en eenzelvig. Cis is nu al een poosje op zijn nieuwe school. Hij zegt, dat het er hem goed bevalt en vindt de kinderen daar stom. De meester…? Och, heel geschikt, maar niet veel an. Die Dirkzwager, waar hij nu bij in de klas zit, is daar wel goed mee getypeerd. Een rustige doodgewone schoolmeester, die niet van buitenissigheden houdt en met een gelijkmatig humeur zijn werk doet. Zo een van ‘We zijn op school om te leren en niet om grapjes te maken, da’s maar gekheid’. Toen ik hem omtrent de Rat inlichtte, zei hij, ‘Ja, Onzelieveheer heeft rare kostgangers, dat merk je nou weer.’ Hij noemde Cis een ‘stille in den lande’ en voegde erbij, dat ‘stille waters vaak diepe gronden hebben’. Enfin, hij zou hem wel in de gaten houden en toonde zich erkentelijk voor mijn explicatie want *‘tout savoir c’est tout comprendre’*, zoals de Fransman zei. Er is wel nooit een Fransman geweest, die zulk een wijsheid heeft saamgevat, maar dat doet er niet toe. Dirkzwager is een goed schoolmeester, die in spreekwoorden denkt. Er zullen in zijn klas nooit ongelukken gebeuren en geen van zijn oudleerlingen zal later met een zekere trots zeggen: ‘Ik heb nog bij meester Dirkzwager in de klas gezeten.’

Ik moet het nu maar overgeven en me bepalen tot de rol van toeziend gezinsvoogd, die een afwachtende houding aanneemt. Niet te actief zijn, eerst de zaken maar eens laten betijen. Trouwens, er zijn andere dingen, die mijn aandacht vragen. Jan Willem natuurlijk in de eerste plaats. Die groeit en lacht. Wat wil je meer? Ik kan al wat ongestoorder van hem genieten, minder gespannen en zonder dat ik bij ieder groeiertje de neiging heb om de dokter op te bellen.

De Rat is kostelijk met hem! Het begon er mee, dat Cis op de tuchtschool een duikelaartje voor hem had gefiguurzaagd, een knalrood ding, waar ik me voortreffelijk mee amuseer, maar dat voor een zuigeling van een maand of wat wel wat wijs was. Om Cis niet teleur te stellen, mocht Jan Willem het even in zijn handjes houden — lees: in zijn mondje steken — en toen zat Jan Willem

onder de rode verfvlekken, waarvan Suus zei, dat het wel eens vergiftig kon zijn. De Rat stond er verheerlijkt bij en keek pas beledigd, toen we de zuigeling ijlings ontduikelaarden. Jan Willem begon woedend te blerren, wat niet te verwonderen was, als je maar één stukje speelgoed hebt, dat prachtige verfvlekken op je handen en je lakentje geeft en dat ze je nu ijskoud afnemen! Wij slaagden er niet in om dat paars opgezwollen bundeltje verontwaardiging te kalmeren. Al het als afleiding bedoelde tonggeklak en vingergeknip irriteerde Jan Willem maar. Toen boog de Rat zich over het wiegje en begon met zijn tong allerlei rare evoluties rond zijn neuspunt te maken. Een oud succesnummer van hem! Jan Willem was al gauw één bonk belangstelling en vergat te huilen. En toen hij er nog als toegift een serie diepe knorgeluiden bij produceerde, schaterde Jan Willem het uit. Dat was nog eens een jongen om mee uit vissen te gaan! Daar kon zelfs die afgevende duikelaar niet tegenop.

Men zegge mij niet, dat een zuigeling een louter physiek, dierlijk leventje leidt. Hoe zou het anders te verklaren zijn, dat Jan Willem een en al ijzigheid wordt, als zijn grootmoeder zich staat uit te sloven boven zijn wieg, zo van ‘Dikkedij neknollebol trararietje-trara!’, door rare rhythmiek der handen en hemelse glimlachjes begeleid, terwijl de Rat zijn kop maar om de hoek hoeft te steken, of Jan Willem begint vreugdevol te spartelen en hem toe te kraaien: ‘Ja joh, kom hier, dan maken we weer keet!’ En als Cis dan twee rammelaars in zijn mond steekt en het schrikwekkende tronie trekt van een Batakse duivelbezweerder, dan schokt de wieg van de uitbundige leut. En daar is die Rat dan verguld mee!

Iedere Woensdagmiddag komt Cis bij ons, soms met Betje en eens met Sip. Dan laat ik ze aan henzelf over en beluister zo terloops hun gepraat. En dat is dan doodgewone kinderklets, zo van ‘Toe meid, laat me nou die plaatjes inplakken, jij met je geklier!’ en ‘En toch mag ik lekker Tonia helpen met afwassen, daar ben jij te stom voor!’ Het gebruikelijke conversatietoontje van kinderen, die niets verdienstelijkers te doen hebben.

Daarom is het zo vreemd, dat tante Jans soms een ernstig gezicht kan zetten, als ik vraag, hoe het nou met de Rat gaat. ‘’k Weet het niet, maar ’k ben er niet erg gerust op,’ zegt ze dan. ‘Die jongen is z’n eigen nog niet. Als ik met hem alleen ben, is er soms geen leven in te krijgen. Dan heb ie geen aardigheid in niks en hij zit maar te soezen. En ’s nachts staat ie soms ineens voor m’n bed met zulke akelige ogen en kletsnat van het zweet en je ken er geen touw an vastknopen wat ie dan allemaal praat. En hardop dromen soms! Om er doodeng van te worden als z’n stem door het huis gaat. Dan ga ’k maar naar ’m toe en sus ’m wat en ’k laat ’m water drinken en dan is het — ja hoe zal ’k het zeggen? — net of ie ineens met een schokkie uit z’n eigen kruipt. ‘Wat is er?’ vraagt ie dan.

‘Hoe laat is ’t…?’ En dan gaat ie met zo’n mal kreuntje weer leggen en de andere ochtend weet ie van niks meer. Nee, de ouwe is ie nog niet. ’t Zal z’n tijd moeten hebben.’

Tante Jans en Vrijmoeth zijn nu voor de wet getrouwd. Toen de zeeman thuiskwam, is zij hem met Cis van de Handelskade gaan halen.

‘Die man is ook een eigenaardige, meneer!’ vertelde zij met een lachje. ‘Voor ie wegging, was ie onder een hoedje te vangen, maar toen ie an wal stapte, was ie zo vrolijk als een kind, net of er niks gebeurd was. Tegen Cis zei ie: ‘Zo kleine stinkerd, daar zijn we weer es’ en hij pakte ’m of ie ’m fijn moest drukken. En tegen mij kwam ie: ‘Nou maar meteen naar het stadhuis, dan hebben we dat alwéér gehad!’ Van zo’n hartje-treur-niet heb je niet terug. Lachen deed ie als een bruigommetje van twintig!’

Vrijmoeth kwam me verzoeken, of ik getuige bij het huwelijk wilde zijn. Daar kan je geen nee op zeggen, als je zelf een hand in die trouwerij hebt gehad. En dus toog ik op de ‘goedkope dag’ ’s morgens naar de Burgwal, waar Vrijmoeth in een blauw pak en met bruine schoenen al naar een vroeg biertje stond te rieken. De Rat zag eruit als een heertje van C. en A., afschuwelijk vermomd. En tante Jans was waarachtig zenuwachtig en wreef zich met een zakdoektoetje overbodig de mond schoon. Het tweede getuigenis zou worden afgelegd door de neef van de trouwpapieren, die mij een grote slappe hand bood en zijn bolhoedje op het hoofd hield, toen hij ‘Aangenaam kennis te maken’ zei.

Twaalf echtparen tegelijk zouden er in den houwelycken staet worden verheven. De ambtenaar van de burgerlijke stand hield een toespraak, als stonden vier en twintig onverdorven mensenkinderen blozend te popelen op de drempel der gelukzaligheid, in schuchtere aarzeling voor het geheimzinnige onbekende. Dat drie der bruiden er rond voor uitkwamen, reeds een succesvolle verkenningstocht in het schemerige gebied van de echt te hebben ondernomen en dat ook een Vrijmoeth met zijn twaalfjarige zoon wel tot de behoorlijk ingelichten gerekend mocht worden, zag de brave speecher over het hoofd. De Rat liet een hoog lachje horen, toen zijn vader tante Jans de rechterhand moest reiken en tante Jans, die toch wel in een gewijde stemming was, keek hem giftig aan. ’t Ging toch zeker allemaal keurig netjes toe en dan had zo’n snotneus z’n fatsoen te houden. Ze kon het ook niet uitstaan, dat Vrijmoeth de papieren-neef aan het lachen probeerde te maken.

Helaas werd de plechtigheid even in gevaar gebracht, toen één uit het dozijn bruidegoms op het laatste ogenblik bezwaar maakte om zijn handtekening te zetten. ‘Nee, ’k verdom het!’ sprak hij resoluut met de penhouder reeds in de hand. ‘’t Wordt toch niks!’ De bruid verbleekte en de schoonfamilie werd rood. ‘Ben je nou een haartje bedonderd, Henderik?’ informeerde een man met een

stijf boordje om een nek, die de vrijheid gewend was. ‘Je hebt a gezegd en nou mot je ook b zeggen as j’ een kerel ben!’ ‘Waarom?’ vroeg de balsturige Henderik, die de noodzakelijkheid van een tweede letter blijkbaar niet inzag, ‘’t Wordt immers toch niks?’ De wederzijdse familieleden waren in een geanimeerde discussie gewikkeld en Cis, tuk op een rel, ging eerste rij stalles zitten. Hij kreeg ten volle zijn portie. De ambtenaar, die de massale plechtigheid leidde, drong tot de onwillige bruidegom door en trachtte hem duidelijk te maken, dat zijn optreden niet alleen onbehoorlijk was, doch ook wettelijk alle zin miste. ‘U is al getrouwd,’ betoogde hij. ‘Ik heb immers gezegd: ‘En hiermede verklaar ik u in de echt verenigd’ en toen liet ik de hamer vallen. Dan is voor de wet het huwelijk gesloten. U kan niet meer terug!’

‘En me handtekening dan?’ hield de weigerachtige vol. ‘Die kan ik desnoods zetten,’ sprak de man van de wet. ‘Dat doe je dan maar, maar ik verdom het, aju!’ groette luchtigjes de vrijheidslievende en hij wilde vertrekken, zonder een oog te werpen op zijn bruid, die trachtte te bezwijmen en verongelijkte gilletjes slaakte.

Edoch, de wettige schoonvader wilde er toch zijn vreugde van hebben en sprong de huwelijksdienstweigeraar in zijn nek en de twee mannen knokten onstuimig door tot er dienders kwamen om hen te scheiden. Wild klemde de bruid zich nu aan haar man-voor-de-wet vast en die scheen daar toch wel door getroffen, want met het ene oog, dat niet dichtgeslagen was, keek hij haar met een zekere waardering aan. En waarachtig, zij vertrokken getweeën, de familieleden in driftige na-praat achterlatend. Zou het toch nog wat worden…?

‘’t Is ’n schande!’ vond tante Jans. ‘Die mensen moesten zich toch schamen!’

’t Was net, of zij zich tegenover mij excuseerde. Maar de Rat was een en al geestdrift en riep zijn vader toe: ‘Zag u hoe die dikke ’m een kink op z’n ogen gaf? En moet u die dikke z’n boordje zien! ’t Zit helemaal andersom!’ De neef van de papieren stelde de ambtenaar in ’t gelijk en wilde zijn standpunt theoretisch verdedigen. Hij was een man, die verstand van die dingen had. Maar we gingen gauw naar Heek om een kopje koffie te drinken.

De Rat zat zalig te genieten van een schuimtaartje, waarmee hij natuurlijk op zijn nieuwe pakje kliederde. En omdat het al zo laat in de ochtend was, moest ik van Vrijmoeth deze dag der dagen bezegelen met een ouwe klare, zodat de schoolconcierge bevreemd snoof, toen hij om elf uur de deur voor mij opende. Maar tante Jans is nu in ’t nette gehuwd en mag dus onbelemmerd het moederschap over de Rat uitoefenen. En daar gaat het ten slotte om.

Cis vertelde ons de Woensdag daarop, dat het wèt leuk was geweest, meneer! De buren waren op visite geweest en zijn vader had feestneuzen met belletjes rondgedeeld — de zijne had ie voor Betje bewaard — en ze hadden gezongen op

de wijs van ‘iofat’ van ‘Aan bruidegom en bruidje zij een vreugdezang gewijd’ en een nicht van tante Jans had gedacht, dat het op de wijs van ‘Wien Neerlands bloed’ moest en dat klonk zo vals meneer! Ze hadden zich slap gelachen. Nou en dat cadeau van mij hadden ze allen maal zo prachtig gevonden, dat oud-Hollandse stoeltje — was dat nou echt oud meneer? — en de poes was gaan spugen van alle scharrekoppen, die ie gevreten had en Cis was pas om twaalf uur naar bed gegaan, maar hij mocht uitslapen van de meester. Tante Jans vond het echt jammer, dat ik er niet bij geweest was...

‘Hoor je nooit eens wat van je twee broertjes?’ viel me plotseling in.

Volmaakt onverschillig antwoordde hij:

‘Nee, die zijn bij me ome in Deventer. Ze zijn weggegaan, toen ik daar was. O weet u wel, die tante Chris? Die ben ik van de week tegengekomen. Ze wou naar me toe, maar ik ben weggehold.’

Alles wat om en bij zijn moeder leefde, schijnt te zijn afgestorven. Volmaakt verleden tijd geworden.

Zonder overgang vertelde hij verder: ‘Meneer, als Dorus helemaal beter is, maggen we van m’n vader met z’n vieren naar Carré! Ikke en Dorus en Betje natuurlijk en Sip ook. Morgen ga ik naar Betje d’r school om het te zeggen.

Als ik hard pees, haal ik het best. Onze klas, nou ja, van Sip en Betje, gaat altijd het laatste weg. Fijn hè meneer, dat Carré...?’

Ik was zo echt in m’n sas, dat ik me niet meer zo druk met de Rat hoefde te bemoeien, ’t Was nu immers allemaal geregeld? Tante Jans getrouwd, Cis op een rustige school bij Dirkzwager, die me dadelijk een seintje zou geven, als er wat haperde. Heerlijk om zonder problemen te leven! Nou ja, die onrustigheid ’s nachts en die buien van apathie. Dat moest z’n tijd hebben. Tante Jans had gelijk. En bovendien, ik ben tenslotte geen psychiater. Wat kon ik er aan doen? M’n nieuwe school stelt haar eisen, ’t Mogen dan kleine klasjes bij ons wezen, toch is het niet zo, dat je van de hele zaak af bent, als je de deur achter je dichttrekt. Eens in de week schoolvergadering en nogal wat soesah met ouders, die over hun kinderen komen praten. Onze vaders en moeders houden zich vrij levendig met de opleiding van hun kinderen bezig en verlangen geduldige aandacht voor allerlei zaken, die ik vroeger met een vloek en een zucht moest afdoen, omdat er eenvoudig geen tijd voor was en omdat de ouders het als regel helemaal aan je overlieten. Maar bij ons op school ontketent bijvoorbeeld ieder nieuw rapport een serie besprekingen met ouders, die willen weten waarom Annètje een drie in plaats van een drie plus voor Frans heeft en hoe het nu komt, dat Freek een punt minder vlijtig is geworden. Je voelt je hier veel directer aan de ouders verantwoordelijk en goed beschouwd is dit volkomen in de haak. Als Jan Willem naar school gaat, zal het mij immers ook wel interesseren, wat ze in de uren, die

ik hem in bruikleen afsta, met hem uitspoken.

Nee, ’t is een veeleisend schooltje en bovendien ben ik weer aan ’t studeren geslagen. M.O. Frans! ’t Komt niet alleen uit *Streberei* voort, al geef ik grif toe, dat ik me graag boven het salarispeil van de onderwijzersstand uit wil werken. Toch is Rabelais de eigenlijke schuldige. Ik voelde mijn uitzicht in de ruige reuzen-wereld van Gargantua belemmerd. Het Frans der late middeleeuwen, dat de bronzen kleur heeft van oud goud, baarde me moeilijkheden en ik besloot spontaan om me wegwijs te laten maken in dit oneindige gebied van wijze schoonheid. Ja, mijn hemel, het leven is toch nog wat ruimer dan de vier wanden van je klas! Misschien ben ik niet zo ‘met hart en ziel’ schoolmeester, het zij zo. Ik kan eerlijk gezegd wel eens huiveren bij de gedachte, dat ik over twintig, dertig jaar nog voor de klas moet staan. Weer een hoogste leerjaar afleveren en wéér in het derde beginnen met: ‘Nee kind, hoe vaak moet ik nu nog zeggen, dat je twee tellen bij een komma moet wachten en drie bij een punt?’ en ‘Maar meisje, weet je nu nog niet, dat 7x9 geen 49 is? Je moet je tafels kunnen dromen, anders leer je nooit vermenigvuldigen en delen!’ Het is allemaal goed en noodzakelijk en ik kan het nu nog wel met de nodige ambitie doen, maar ik ben zo beducht voor de op den duur onvermijdelijke routine-sleur, voor het werken met een geeuw achter in je hersens en een zucht in je hart. Soms zie ik mijn leven voor me als een koortsthermometer. Streepje voor streepje afwerken en de enige spanning is, waar het kwikkolommetje zal ophouden. Ik merk zelfs nu al, dat die verandering van school verfrissend op mij werkt. Even andere lucht, andere gezichten, andere moeilijkheidjes!

In mijn nieuwe klas ben ik al ingeburgerd. Stuk voor stuk heb ik ze voldoende door om er vlot mee te kunnen omspringen. Pas als je van een klas houdt, ben je er thuis. En werkelijk, ik houd van mijn twintig leerlingen! De herinnering aan mijn ouwe klas begint al te vervagen. Ik merkte het, toen ik Wanda Bregman en Fransientje Klaver laatst tegenkwam. Eerst wilden ze met een verlegen knikje doorlopen, maar ik hield de meisjes toch even staande. Vroeger zouden ze aan mijn armen zijn gaan hangen, maar nu antwoordde Wanda op mijn vraag: ‘En — zing je nog zo mooi?’ met een gichelend: ‘’k Weet niet, meneer!’ En tegen Fransientje wist ik helemaal niets aardigs te zeggen. ‘Nou, doen jullie de groeten aan allemaal?’ vroeg ik en toen gingen we maar ons weegs. Over een half jaartje zal ik Wanda en Fransientje tegenkomen en ze zullen in de klas zeggen: ‘O ja zeg, we hebben meneer Bruis nog gezien, hij knikte ons goeie dag.’ Met Jantje Verkerk is het precies gegaan als ik verwachtte. Die zag ik achter een vrachtauto, hij keek me aan en groette niet. Ik had de smoor in, dat ik onwillekeurig geknikt had. Naar jongetje…

ZO is het leven doorgegaan. Een periode is afgesloten. Een paar kindervriendschappen heb ik er uit overgehouden. Niet zo'n slechte oogst, als je goed nagaat.

Maar als je vriendje met de Rat bent, dan schijnt dit niet zonder schokkende voorvallen te kunnen gaan. Betje kwam het me heet van de naald vertellen: 'Meneer — Cis was vanmiddag aan school geweest, aan de overkant bij dat boekenwinkeltje, wist ik nog wel? Nou en toen waren ze meteen naar 'm toegegaan, Cootje en Piet en Sip en zij en later Drikus nog en toen kwam Jantje Verkerk er ook nog bij. En meneer Meerstra was langs gekomen en meneer Oostra liep naast 'm. Meneer Meerstra was wat aardig tegen Cis en meneer Oostra had gezegd: 'Ha, die handenloper! Kom je weer es bij ons kijken?'

'Nou meneer, moet u horen, toen vroeg Cis, of ik mee ging naar Carré als Dorus beter was. Dat mocht, omdat z'n vader getrouwd is. En toen zei Jantje Verkerk: 'Héé, hij gaat met z'n meissie naar Carré!' En toen zei Cis, dat ie gek was en dat Dorus ook mee mocht en Sip ook. Nou en toen dee die gekke Verkerk zo vervelend, meneer. Ging ie ineens op z'n boers praten en toen werd Sip kwaad en gaf 'm een kink in z'n gezicht. Een tand door z'n lip, meneer! Het bloeide. En hij gaf Verkerk een slinger, dat ie nog es met z'n kop tegen een lantaren viel. Z'n hele broek vol modder, meneer! Nou en toen kwam net juffrouw Tedema uit school en die heeft ze van mekaar afgehaald en toen is Verkerk er vandoor gegaan. Hij huilde net als een klein kindje. Nou en toen zijn ikke en Sip en Cis met Cootje en Piet weggegaan en toen kwamen we in de Prinsenstraat en toen zagen we Verkerk met z'n móeder in de stoep van die groentewinkel staan. Ze stond z'n broek af te wrijven met een saddoek en toen zag ze ons en ze kwam meteen naar ons toe. En Sip ging meteen achter Cis staan en Verkerk z'n moe begon hem uit te schelden en ze wou 'm beetpakken. O meneer, we hebben ons half dood gelachen! Toen gaf Sip Cis ineens een zet tegen Verkerk z'n moe en toen gaf ze 'm een klap. Reuze gemeen, want Cis dee niks! Hij kon toch zeker niet helpen, dat Sip 'm een zet gegeven had? Dat hoefde ie toch zeker niet te nemen? Nou en toen heeft ie er een schop tegen d'r schenen gegeven en toen zei ze, dat ze naar meneer Maatsuyker zou gaan en toen zei Cis: 'Doe maar wat je niet laten kan!' En Piet schreeuwde: 'Hééé — hij is allang van school af!' En toen riep Cootje: 'Laat je niet kisten, Cissie!' En ineens zei Verkerk z'n moe: 'O, ben jij die mooie jongen? 'k Zou er maar een mes bij nemen, as ik jou was, dat ben je gewend hè?' Cis zei niks terug, maar hij kreeg wat een erge kleur, meneer! En Verkerk stond naast z'n moe er om te lachen. En toen vloog Cis meteen op 'm af en hij gaf 'm een neusiebloed! Net goed! En Verkerk z'n moe wou 'm grijpen, maar Cis is er vandoor gegaan met Sip. Nou en toen kwam meneer Maatsuyker er net langs en die vroeg, wat er an de hand was

en toen zei Verkerk z’n moe, dat Sip en Cis Jantje hadden afgetuigd en dat Cis haar een schop had gegeven, dat ze d’r helemaal mank van liep. Dat jokte ze meneer. Verkerk is begonnen en Cis had er niks mee te maken en zij is over dat mes begonnen...!’

Vol zedelijke verontwaardiging had Betje haar verhaal gedaan. Ik had de overtuiging, dat ze het incident waarheidsgetrouw had weergegeven, ’k Zag het geval zó voor me. O ellendige Jantje Verkerk met je nóg afschuwelijker moe! Weerzinwekkend voorbeeld van achterbaks-venijnig fatsoen! Wat had dat canaille een gemene toespeling te maken op Ciske’s grote zonde? Voor het eerst was de Rat weer in zijn oude omgeving en bij de jongens was geen spoor van vijandschap geweest. Wat zijn kinderen toch vaak veel groter dan ‘grote’ mensen! Het lachende Jantje had het met een ‘neusiebloed’ moeten bekopen. Eerst een tand door z’n lip van Sip en toen een bloedneus van de Rat. Die had een fortuinlijke middag achter de rug! Diezelfde avond kwam Maatsuyker eens aanwippen. Zo heel gewoontjes. Eerst baby zien, een praatje met Suus, die het vreselijk aardig van hem vond, een vriendelijke informatie, hoe ’t op mijn nieuwe school ging en wat laatste nieuwtjes van ‘de gang’ — maar ik had hem allang in de gaten en zat met een ironisch snoet te wachten tot de baas zijn masker van belangstellend bezoeker zou afleggen. Ja — daar kwam ie! Met een lachje zei hij: ‘A propos zeg, ik moet je toch ook nog even hebben in je kwaliteit van gezinsvoogd. Schrik niet, maar de Rat heeft zich weer eens geroerd...’ ‘Nee toch!’ schrok ik toch.

‘Ja, ik kwam er vanmiddag net op in. Dat mens van Verkerk heeft hij een schop tegen haar scheen gegeven en haar zoontje, die er levensgroot bij stond, kreeg *en passant* een dreun op z’n neus, dat het één bloed á1 bloed was. Die Rat is nou eenmaal een tegenstander van halve maatregelen. Ik heb niet bepaald de indruk, dat de tuchtschool het agressieve temperament van je lieve pupilletje onderdrukt heeft, zeg!’ ‘Gelukkig niet!’ deed ik pleizierig. Maatsuyker keek me over zijn kopje thee eens aan. ‘Allemaal tot je dienst,’ merkte hij op. ‘Ik verlang heus niet, dat die Rat ineens een engel van zachtheid wordt. Maar als je dat gehavende snoet van die Verkerk had gezien, dan zou je ’t toch ook met me eens zijn, dat het hier een ernstig feit betreft, amice!’ Ha — die goeie Maatsuyker met zijn ‘ernstig feit’! De boot was weer an! ’t Was of ik hem zó in ‘de gang’ hoorde. Ik kon het niet helpen, maar ik moest ineens erg lachen. Suus werd oprecht kwaad en Maatsuyker keek bijna beledigd. ‘Neem me niet kwalijk!’ proestte ik nog wat na, eigenlijk zelf een beetje gegeneerd, want ’t was inderdaad geen manier, ‘’t Is ook zo vermakelijk. Je moet weten, dat ik al van a tot z van de hele historie op de hoogte ben. Om kwart voor vijf al!’ ‘Toe nou!’ deed de baas ongelovig. ‘En om halfvijf stond ik nog bij die tante Verkerkt’

‘Je ziet, dat mijn geheime inlichtingendienst prima werkt!’ spotte ik en ik vertelde hem haarfijn, hoe de zaak mij was voorgedragen. Maatsuyker knikte bedachtzaam met zijn dikke hoofd. ‘En ik ben zo verdomd blij, dat die Rat zich verweerd heeft!’ besloot ik. ‘In de eerste plaats, omdat hij zich niet door die furie laat aftuigen, terwijl hij niets gedaan heeft. Maar vooral, omdat ie die meneer Verkerk een directe op z’n neus verkocht heefït. Had de Rat dat niet gedaan, dan zou ik het vrij hopeloos hebben ingezien. Dan was ie een jog zonder pit, zonder merg in z’n knoken geworden, inderdaad zonder ‘agressief temperament’. Dit conflict verwondert me niet. Toen die goeie Betje van Gemert het me vertelde, had ik m’n slinger. We zullen nog wel es meer van die akkefietjes krijgen en ik mag lijen, dat de Rat iedereen, die hem die moedermoord verwijt, op z’n snuit timmert, hard en raak!’ ‘Ik ook!’ zei Suus spontaan.

Maar de baas was nog niet overtuigd. Hij had nu natuurlijk wel een andere kijk op de zaak gekregen en hij zou dat mens de mantel uitvegen, daar kon ik van op aan. Maar tegen volwassenen moest die Rat leren om z’n knuisten thuis te houden. Daar hadden we nou al genoeg trammelant mee beleefd, ’t Ging toch zeker niet aan om zo’n vrouw tegen haar benen te schoppen...? ‘En als zo’n mens nou honderd procent ongelijk heeft?’ wierp Suus daar tegenin.

‘Dan moet zo’n kleine kriebel nog leren, de minste te zijn!’ vond Maatsuyker. ‘Dat ie die jongen een drijver op z’n neus heeft verkocht, laat ik voor wat het is. Dat zijn jongens onder elkaar.’ ‘Nou!’ beloofde ik hem. ‘Ik zal hem over het schoppen van die juffrouw Verkerk onder handen nemen. Maar laten we redelijk zijn: Wat deed jij als jongen, als je onrechtvaardig een pak op je ziel kreeg?’

‘Ik béét altijd,’ bekende Maatsuyker lachend. ‘Maar ik vind het achteraf volstrekt geen wandaad als ik dan een extra-pak op m’n falie kreeg...’

Maatsuyker nam afscheid.

En laat nou een half uur later pa Verkerk bij me aan de deur komen! ’t Was weer ouwerwets. Ciske de Rat bewoog zich weer tussen de mensen...

Die meneer Verkerk was nogal een gewichtig man, die wist hoe ’t hoorde. Met een handelsreizigersradheid, alsof hij me een gros overhemden moest aansmeren, deelde hij me mee, wat er aan de hand was. Ja, hij moest me lastigvallen over die jongen Vrijmoeth, waar ik vanwege het gerecht toezicht op hield, zoals hem verteld was. Ik wist natuurlijk wel, dat die jongen zijn Jantje al eens met een mes had gestoken en ook nu weer had hij hem tot bloedens toe mishandeld en ook zijn vrouw gevoelig tegen het been geschopt. Voor hij er politiezaken van ging maken, wilde hij eerst eens met mij spreken.

‘Heel verstandig,’ prees ik hem. ‘Te meer waar de schuld èn bij uw vrouw èn bij uw zoontje ligt.’ Hij wilde protesteren, maar ik snoerde hem meteen de mond, vertelde hem wat er was voorgevallen en zonder de Rat te ontzien, gaf ik de

volle mep aan zijn vrouw, die Cis in zijn teerste punt had geraakt, opzettelijk en vals.

‘Uw zoontje heeft een bloedneus opgelopen, die eigenlijk voor uw vrouw bedoeld was,’ betoogde ik. ‘Als die Ciske Vrijmoeth naar de ingeving van zijn hart had gehandeld, dan zou hij uw vrouw naar de keel zijn gevlogen. Het optreden van uw vrouw is laf en gemeen. Zo iets doet men niet, meneer! En gaat u nu naar huis en vertel, dat niemand zich met die jongen moet bemoeien, anders komen er voor beide partijen alleen maar ongelukken van!’ Ziezo, meneer Verkerk ging dun af…

De Rat heb ik bij me ontboden. Ik verheugde me al in het onderhoud. Natuurlijk zou hij denken, dat hij flink onder uit de zak zou krijgen, die kleine smiecht! Ik keek hem onderzoekend aan, toen hij mijn kamer binnenkwam. Meteen begon hij zich al te verdedigen. Ook een verschil met vroeger, toen er geen woord over zijn lippen kwam en hij je liet kletsen tot je buiten adem was!

‘Nou, ik kan het toch zeker niet helpen?’ hakkelde hij voor ik een woord had gesproken. ‘Sip gaf me een zet en toen gaf zij me een klap, nou dat hoef ik toch zeker niet te nemen? ’k Had niks gedaan, echt helemaal niks! Nou en toen, toen...

Rauw klonk zijn stem, onzeker en bibberig. Een diep rood overtoog zijn gezicht. Nou moest hij het zeggen van dat mes, verdomme nog toe, dat mes, waar hij nooit meer over wilde praten… In zijn ogen brandde weer die vervaarlijke gloed, maar die ogen keken rechtuit, zonder vrees, alleen met beledigde trots en woede. ‘Toen heeft die juffrouw Verkerk iets van een mes gezegd,’ maakte ik het hem makkelijk. ‘En toen heb jij Jantje Verkerk een lel op z’n neus gegeven. Is ’t zo niet?’ ‘Ja!’

De Rat richtte moedig zijn hoofd op en zijn ogen blinkerden. Hij schreeuwde het er bijna uit. Ja, ja, ja! En doe me nou maar wat je wil! ’t Kan me niet schelen! Die rot-Jantje met z’n valse smoel hoefde niet te lachen! Dat neem ik niet, nou niet en nooit niet…!! Trillend van drift stond hij voor me. ‘Is het erg aangekomen?’ informeerde ik streng.

‘Ja, het bloeide!’

‘Mooi zo,’ knikte ik voldaan. ‘Ik was een beetje bang, dat het niet raak was geweest.’

Zijn mond zakte open van verbazing. Verrek nou, was ik niet kwaad? En ik dee d’r net zo ijzig. Nou moe, meende ik het nou of niet!

Lachen durfde hij nog niet, voor alle zekerheid. ‘Luister,’ zei ik met gefronste wenkbrauwen. ‘Dat je juffrouw Verkerk geschopt hebt, komt niet te pas. Dat doe je geen ouwere mensen, begrepen? Ja — ik weet wel, dat jij niks gedaan had en dat het Sip z’n schuld was. Maar dan had je ’m maar moeten smeren. Dus denk

er om, zulke gebbetjes haal je asjeblieft niet meer uit, gesnapt?

Maar dat je die Jantje een soes op z’n neus hebt gegeven, daar heb je groot gelijk an. Je hoeft je niet op je kop te laten zitten, door niemand. Als een groot mens iets van die ouwe geschiedenis zegt, dan doe je niks en komt het mij onmiddellijk vertellen. Dan zal ik wel uitmaken, of er wat gebeuren moet. Maar als een jongen je er mee treitert, dan treed je voor jezelf op. Daar ben je mans genoeg voor. Volwassenen tegen volwassenen en jongens tegen jongens — dat zijn gelijke partijen!’

‘En een meid…?’ vroeg hij nog om voor alle eventualiteiten gedekt te zijn.

‘’n Meid? Zeg, doe me een lol! Met meiden vecht je niet, daar haal je je schouders over op.’ Nu lachte de Rat. Opgelucht, bevrijd. Ziezo, dat zat er op!

O afschuwelijke ‘grote’ mensen met jullie kleine haatdragendheid, kille bedilzucht en niets ontziende vervolgingswoede als jullie akelige ijdelheidje gekwetst is! De kinderen, die door geboorte of lot veroordeeld zijn om in de omgeving van deze zielenbedervers te leven, worden, als er enige natuurlijke aanleg in hun hart sluimert, getrouwe kopieën van dergelijke gevaarlijke misbaksels. En de wet, die angstvallig waakt tegen besmetting met typhus of roodvonk, kan niets doen om zo’n kind uit de geestelijke pesthaard van het ouderlijk huis te sleuren.

O gifgroene, tanige, hysterische kleppermolen van ’n juffrouw Verkerk! Je zal wel zindelijk zijn op je kastrandjes en een steek door je slecht geventileerde hart krijgen, als er stof ligt op het prullaria-étagèretje van je volgepropte pronkkamer. Natuurlijk kan je van de vloer eten en je zal je wel de hitsigheid uit je magere lijf jachten door elke dag overbodig een kamer overhoop te halen.

O, ik haat die wijven, die altijd zo erg bezig moeten zijn en zo klaaglijk kunnen mauwen, dat het vannacht weer één uur geworden is voor ze klaar waren. Een vrouw met degelijkheid in d’r lijf zal nooit ’s nachts bij een petroleumlampje de trap liggen doen; die heeft haar spulletjes in orde en altijd nog even tijd voor man en kinderen.

Maar het vermaledijde genre-Verkerk verroddelt de helft van haar tijd en verbroddelt de andere helft. Die hebben óók nog altijd even tijd. Om onrust, haat en tweedracht te zaaien... Deze kleine boutade moest me even van het hart. Gun mij het plezier. Het lucht mij even op. Ja — ik dacht, dat het ‘neusiebloed’ van Jantje Verkerk een nietig en spoedig vergeten incidentje zou zijn. Maar ik kende nóg de boosaardigheid van de menselijke ziel niet. Betje, mijn trouwe boodschapster, had mij verteld, dat juffrouw Verkerk op school in het kamertje was geweest en toen ze er uit kwam, was ze wit zenuwachtig geweest, meneer! Om je dood te lachen! Allemaal roje vlekken in d’r hals, meneer...! Ik knorde tevreden. De baas had haar dus voor vier duiten gegeven. Dergelijke

afstraffingen waren hem toevertrouwd.

Ook Sip had op zijn falie gehad, omdat hij een andere jongen in zijn zaak had betrokken, ’t Was geen manier geweest om de Rat, die niets te maken had met die ruzie met juffrouw en Jantje Verkerk een zet te geven teneinde zelf hard te kunnen weghollen. En voor deze ongeoorloofde krijgslist had Sip een redelijk portie strafwerk moeten opknappen.

Ten slotte had Jantje Verkerk er aan moeten geloven, omdat hij Sip had nageaapt en Cis op een gemene manier had uitgelachen.

Enfin, Maatsuyker had de zaak methodisch afgewerkt.

Van mijn kant had ik de Rat naar mijn beste inzicht getracteerd en die meneer Verkerk was heel wat kleiner verdwenen dan hij was gekomen. Het geval was dus als afgedaan te beschouwen. Dossier gesloten...

‘Nee..heeft toen de energieke en ondernemende juffrouw Verkerk gezegd. ‘Met mijn zijn ze nog niet klaar! Dat muisie zal een staartje hebben...’

Vermoedelijk heeft ze haar man vriendelijk terechtgewezen, omdat hij zich door mij in een hoekje heeft laten drukken. Je kon ommers niks an die kerels overlaten? Overal moest je zelf op af…

En ze is er op af gegaan. O, niet naar mij of naar de Kinderrechter of naar Maatsuyker. Naar de moeder van Betje is zij getogen.

Betje bracht natuurlijk verslag uit: ‘Ja meneer, moet u horen! Gistermiddag is juffrouw Verkerk m’n moe tegengekomen op straat. En toen heeft ze gezegd, dat ik niet meer met Cis moest omgaan, omdat het een slechte jongen was. M’n moe heeft het me zelf gezegd. En toen zei m’n moe, dat ze eigenlijk wel gelijk heeft. Een meisie moet met meisies omgaan, zei ze, en niet met jongens. Nou, ’k vind het wat een onzin! ’t Komt er toch zeker niks op an? Als je maar vrindje ben...!’

O verdoemelijke juffrouw Verkerk…! ‘Nou — en die Jantje Verkerk,’ ging Betje verontwaardigd voort, ‘die doet ook al zo vervelend tegen me. Zit ie stiekem tegen Bram Verloop te lachen, dat ik met Cis ga. Ja meneer, Wanda en Fransientje zeggen het ook, die naarlingen!’

Verontwaardigd en met prachtige onbevangenheid vertelde Betje dat allemaal. Betje weet niet eens wat ‘gaan’ is, al vermoedt ze wel, dat er iets onzindelijks mee wordt bedoeld. Je hoeft haar maar in haar heldere ogen te kijken, haar zuivere, open lach en haar kinderlijke gebabbel te horen, om te weten, dat Betje zo kuis is als een brok bergkristal. In Betje leeft de enige kinderlijke kuisheid: zij weet niet, wat ónkuis is. Zodra een kind zich braaf en zedig en netjes en rein voelt, is het al een troebel huichelaartje. Menige ‘jongensmeid’ zou verbijsterd opkijken, als ze hoorde wat haar preutse vriendinnetjes al zo op haar te roddelen hadden.

Betje kan soms haar arm om Ciske’s hals slaan en zo met hem de straat op

lopen, ’t Is dan grappig om te zien, hoe dat de Rat geneert. Betje, die doedel, voelt daar niets van. En dit stuk goud heeft de vunze juffrouw Verkerk uitgekozen om te bezwadderen.

Middelerwijl zit haar zoontje op school niet stil. Die zint op wraak. Onder jongens is een ‘neusiebloed’ altijd het smadelijkste bewijs van een nederlaag. Als je dan bovendien nog van de bovenmeester op je ziel hebt gekregen en je hoort thuis geen al te vriendelijke dingen over je tegenstanders, dan zou zelfs een minder haatdragende natuur als Jantje Verkerk zich gesterkt voelen in zijn zucht tot revanche. Hij zal er zich wel voor wachten om met Sip te gaan vechten, want dat stevige boertje maakt gehakt van hem. En om de Rat openlijk aan te vallen, dat’s ook nogal riskant. Alle jongens weten, dat Ciske een niet te onderschatten vijand is. Zijn opstoppers zijn weloverwogen en meestal raak. Dus wordt er ondergronds gewroet.

Wat moet ik nu doen? Was ik maar niet van die ouwe school weggelopen. Dan zou ik er direct op zitten, zelf kunnen waarnemen, onmiddellijk kunnen ingrijpen, als ’t nodig was. Nu moet ik afgaan op de beschrijvingen van Betje van Gemert. Als het een fout van me was, dan wreekt het zich wel. Maar misschien wreekt het zich op de Rat…

‘Vraag eens, of je moeder even bij me aanloopt,’ zei ik zo langs m’n neus weg tegen Betje. ‘Dan zal ik haar wel vertellen, dat je gerust vriendinnetje met Cis kan blijven.’

‘Fijn meneer!’ riep ze uitgelaten, in het vaste vertrouwen, dat het nu wel in orde kwam.

Betje is een van die kinderen, wier geloof in je almacht je soms verlegen kan maken.

Moe van Gemert, zwaarlijvige vrouw met goeiige koeienogen in een blozend gezicht, kwam de volgende dag al en toen zij was uitgehijgd van de trap, vroeg ik haar, wat zij van die vraag van juffrouw Verkerk dacht.

‘Ach,’ zei ze, ‘dat weet ik eigenlijk zo niet. Dat mens praatte zo veel. Van dat ik Betje niet met die jongen moest laten spelen en dat er al allerlei praatjes in de klas rondgingen en ik dacht al, mens, waar bemoei je je nou mee, laat die kinderen toch, ze zullen in geen zeven sloten tegelijk lopen. Maar toen zei ze, dat die jongen z’n moeder toch maar had vermoord en dat dat geen gezelschap voor een net meisie was en daar had ze wel gelijk in, vond ik. Maar m’n dochtertje begon meteen tranen met tuiten te huilen en op de grond te stampen en dat doet ze anders nooit, want ’t is een goed gezeggelijk kind.’

‘Ja, die twee mogen elkaar erg graag,’ viel ik in. ‘En dat moeten we ook zo laten. Daarom heb ik u gevraagd om even bij me te komen.’

Ik had er mij op voorbereid om een lange uitleg te geven en uiteen te zetten,

dat een jongen, die zijn moeder heeft vermoord, toch wel een behoorlijk kind kan zijn en dat we niet het recht hebben om hem van al zijn vriendjes te beroven.

Maar ’t hoefde lang zo ver niet te komen.

‘Als u dat vindt, dan vind ik het al lang best,’ zei juffrouw Van Gemert gemakkelijk. ‘U heb per slot óók uw verstand, zeg ik maar. En voor de rest moeten die kinderen het zelf maar uitzoeken. Hoe minder je je er mee bemoeit, des te beter het is. Anders heb je wel dagwerk.’

Ik kreeg een kussen-achtige hand en ze zei bij het afscheid: ‘Nou meneer, we laten ’t dus maar zoals ’t was.’

Ik wenste wel, dat alle ouders zo’n simpel, maar eigenlijk zo’n juist standpunt innamen!

Die slag hebben we dus gewonnen. Betje straalde van vreugde en zij heeft haar overwinningsroes misschien niet al te tactisch uitgeleefd, want ze vertelde mij:

‘Nou meneer, ik heb tegen Jantje Verkerk gezegd, dat z’n moe wel op ’t dak kan gaan zitten met een bos uien om stekeltjes te vangen! Toch lekker een strop gehaald! En Jantje Verkerk zei, dat het ’m niks kon schelen, maar hij heeft wat erg de — hij is wit kwaad, meneer. En nou is ie an ’t stoken. Die gekke Bram Verloop is nou vrindje met ’m en hij probeert Cootje en Piet ook naar z’n eigen toe te krijgen, maar dat zit ’m niet glad. Die blijven bij Sip. En dan zitten ze stiekem achter m’n rug te treiteren: ‘Betje loopt met de Rat! Betje loopt met de Rat…!’

De hemel beware je ervoor, dat er zo’n vete in je klas broeit. Machteloos sta je tegen dat ondergrondse gekuip, ’t Is net een veenbrand. Uiterlijk is er niets bijzonders te zien, maar je weet, dat het geniepige vuurtje onder de oppervlakte zich voortvreet. En plotseling staat er iets in lichterlaaie.

Ik weet haast zeker, dat Bart Oostra niets in de gaten heeft. Merkt hij het eindelijk, dan zal hij ze even hun vet geven en verder zijn schouders ophalen over die malle kinderkuren, waar je je als verstandig mens maar beter niet mee moet bemoeien. Maar intussen is de geest in zijn klas verpest, vormen zich twee kampen met overlopers aan weerszijden en is de eenheid hopeloos zoek. Zo’n verdeelde ruzieklas is een verschrikking. Er wordt slecht gewerkt, niet meer vrolijk gelachen en een zenuwachtige, prikkelbare geest vermoordt alle opgeruimdheid. Meestal komt het kwaad van één of twee kinderen. Krijg je die te pakken, dan kan je zulke raddraaiers het beste voor het front der troepen voor schandaal zetten, zodat de meelopers er zelf lol in krijgen. Ik wou, dat ik er één ochtend weer even voor stond. Dan zou ik die firma Verkerk en Verloop een genoeglijk ogenblik bezorgen…

Waar voert dit alles heen? Ik heb maar één verantwoordelijkheid in deze

affaire: de Rat. En het dwaze is, dat Ciske vermoedelijk van de hele zaak geen weet heeft. Die leeft in het prettige besef, dat een wolkenloze hemel zich boven zijn hoofd welft. Die knokpartij met Verkerk heeft geen narigheid teweeggebracht. Dat neusiebloed heeft zelfs mijn hoge instemming weggedragen. Die schop tegen de schenen van dat wijf — nou ja, dat mocht dan blijkbaar niet. Hoor es hier, volmaakt is er niks, maar als geheel kon het er redelijk mee door.

Ik ontmoette hem dan ook in de beste stemming bij Dorus. De twee jongens hadden net vliegende ruzie. Ze waren bezig geweest met een legpuzzle en toen Dorus secuur naar een figuurtje aan het zoeken was, had de Rat er ‘de zenuwen’ van gekregen en het hele geval tegen het plafond geschopt, zodat het peuterwerk van vele uren door de kamer verspreid lag. Dorus had zijn vriendje toen raak een liniaal naar zijn kop gegooid en de Rat stikte van het lachen. Op dat moment kwam ik binnen. Ik kreeg een verontwaardigd verhaal van Dorus en zag een schuldbewuste huichelaarstronie van Ciske, waarvan de oprechtheid wel zeer werd gelogenstraft door de pretglimmertjes van zijn ogen. Met groot vertoon gaf ik hem een pak slaag midden in de kamer. Van zijn ruststoel uit moedigde Dorus mij geestdriftig aan en de Rat gilde huizenhoog, kroop aalglad tussen mijn benen door en sprong me als een wezel in mijn nek. Wat kan dat kleine loeder prima vechten! Om mij van hem te bevrijden, liet ik me languit op de grond vallen en meteen zat hij boven op mijn borst. ‘Ik heb ’m gelegd!’ triomfeerde hij. ‘Ik heb de meester gelegd. Nou moet u genade vragen...!!’

Zijn ogen schitterden van pure jongensleut. ‘Juffrouw — dat heb ik gedaan!’ riep hij uit, toen juffrouw Keulemans met een gezicht van ‘’t is toch zonde’ eens kwam kijken, wat er aan de hand was.

‘Genade!’ kermde ik angstig en grootmoedig rees de Rat van mijn borst op. En ik liet er meteen op volgen: ‘En nou als de weerlicht alle stukjes van de puzzle opzoeken, schandebrok dat je bent!’

De Rat protesteerde: ‘Da’s gemeen! Ik had eerlijk gewonnen en nou moet ik slavenwerk doen! Da’s vals!’

‘Zou je misschien willen, dat ik je vuile rommel opruimde?’ raasde ik en toen ging hij met een kwasie verongelijkt gezicht de puzzlestukjes een voor een oprapen.

Ja, die Rat… Je zou er een eed op doen, dat alles in orde is. Je moest je zelfs verwonderen, dat een jongen, die dit op zijn geweten heeft, zo ongedwongen kan ravotten en precies als andere kinderen doet. Wie hem op mijn borst had zien zitten, zou toch niet de indruk hebben gekregen, dat een ventje met een bezwaard geweten en een door doodzonde belast gemoed aan het stoeien was. Ik zelf, die beter weet, die de Rat nu toch wel zo’n beetje kent, ik zelf zit hem soms

in lichte verbazing aan te staren. En ik denk aan Breero: ‘Al siet men de luyd, men kent se niet.’ Goed goed — we weten, dat grote mensen een masker dragen en hun zielsgeheimen niet vooraan in de etalage leggen. Maar kinderen wier denken en voelen toch veel meer aan de oppervlakte van het bewuste zieleleven grenst, kinderen zijn nog moeilijker raadsels dan de volgroeide mens.

Daar had je moeder Keulemans, die in de gang tegen me zei: ‘’t Is je toch niet te begrijpen, hoe weinig zo’n jongen onder de indruk is. Je staat er gelukkig niet altijd bij stil, maar ’t blijft toch een griezelig iets, dat zo’n kind z’n eigen moeder... Alhoewel ik eerlijk moet zeggen, dat ie z’n eigen keurig netjes gedraagt.’ Eigenlijk vindt zo’n juffrouw Keulemans het wel wat astrantig van de Rat om gewoon te lachen en te dollen, net als een kind, dat niet zonde-belast rondloopt. Zij neemt hem zijn buien van blijheid kwalijk. Niet zo as ’t hoort. In een hoekje moest die jongen zitten en alleen wat zeggen, als hem iets gevraagd wordt! En nou is juffrouw Keulemans nog lang de kwaadste niet. ‘De wereld’ oordeelt minder mild... En tante Jans...?

Die ziet de stille Rat, het kind thuis, zonder de afleidende aanraking van het leven, die als een injectie op een ziek gemoed werkt, echter zonder genezing te brengen. Zodra dit gefnuikte jog zich in de eenzaamheid ontmoet, wordt hij schuw en angstig. Hij schrikt van zichzelf. Opzettelijk herrie gaat hij maken om die vreeswekkende stilte maar niet te horen. Hij doet druk, lacht overdreven om de gewoonste dingen. Of ook — hij schrompelt ineen, futloos en moe. Zo moe van zichzelf… ‘Vooral zo tegen ’t donker kan hij het te kwaad krijgen,’ vertelt tante Jans. ‘Ik mag nog wel es graag een kwartiertje schemeren, maar ik heb gemerkt, dat ’m dat doodakelig maakt. Daarom steek ik de lamp maar wat vroeger op. En dan kan ie zo’n tijd voor zich uit zitten te kijken en dan komt er soms een vraag, waar je niet van terug hebt. ‘Tante, mag je de hel weer uit ook?’ vroeg ie laatst. ‘Als je over-over-overgrootvader nou es iets ergs gedaan heeft, dan weet Onzelieveheer dat nog hè? En laat ie ’m dan al die tijd in de hel zitten? Meer as honderd jaar?’ Ja, wat mot je daar nou op antwoorden! ‘Dat zal wel,’ zei ik zo. En toen begon ie ineens op zo’n malle manier te lachen, net als ie ’s nachts in z’n slaap wel es doet. Daar wor je koud van. Als u het mij vraagt, dan is dat allemaal angst. Die moord zit ’m dwars. Hij kan niet tegen de allenigheid...’

ALS tante Jans zulke verhalen doet, dan zitten we voor ons uit te staren en zeggen niet veel. Je kan alleen maar zuchten. Ik voel dan zo duidelijk, dat het me boven mijn macht groeit. Ik verwens mijn hulpeloosheid, ’t Is net, als hoorde ik diep in de aarde een vaag gerommel, wetend, dat er een vulcanische uitbarsting zal komen en suf blijf neerzitten om te wachten, te wachten…

Zelfs die brave Dirkzwager heeft opgemerkt, dat de uiterlijke schijn veelal

bedriegt en dat het niet alles goud is, wat er blinkt. ‘Let maar eens op,’ tipte hij mij welwillend, ‘hoe die jongen buien van ijver en luiheid heeft. Hij kent niet de gulden middenweg. En dan die geslotenheid! Toen ik eens over die tuchtschool wilde informeren, kwam er boe noch bah uit. Wat ik je al meer gezegd heb: Stille waters hebben diepe gronden. Wat je nou noemt een aangenaam kind is hij stellig niet…’ Dirkzwager komt spreekwoorden te kort om zijn nieuwe leerling te typeren! En ik sla dat wonderlijk tegenstrijdige allegaartje, dat Ciske de Rat heet, maar met meewarige belangstelling gade. Niet veel bijzonders voor een opvoeder en gezinsvoogd, dat geef ik grif toe. Nerveus druk zijn bij zeer intiemen, gesloten tegen de buitenwacht, strijdvaardig tegenover zijn belagers, apathisch als hij zich voor niemand hoeft op te houden en een angstig joggie ‘s nachts. Ga je met zo’n kind naar een dokter, dan krijgt het druppeltjes tegen de zenuwen. Zou er ooit evenwicht in die geschokte ziel komen?

In mijn behoefte om wat te doen en niet slomerig maar af te wachten, bekruipt mij soms de lust om eens een ernstig woordje met die juffrouw Verkerk te gaan praten. Misschien zou ik mijn tegenzin moeten overwinnen en haar duidelijk maken, dat ze moet ophouden met haar gestook en haar zoontje moet beletten om Ciske te tarten. Maar ’t zou toch niets worden. Ik zie dat vijandige gezicht al voor me en ik voel, dat het me nooit zou lukken om dit kwaadaardige verzet te breken, om begrip te brengen achter dat lage, harde voorhoofd, enig meegevoel in die stekende, onrustige ogen. Misschien zou een kapelaan De Goey hier iets vermogen. Ik niet. Ik zou me kwaad maken en de zaak nog grondiger bederven. En ik stel me maar gerust met de hoop, dat zo’n mens toch niet zo kinderachtig zal zijn om zich uit pure vervolgingszucht nog langer met dat kleine jog in te laten...

Gelukkig heeft Cis zijn vriendjes Dorus, Betje en Sip. Dorus is weer vrij snel opgeknapt, zodat het bezoek aan Carré kon doorgaan. Vrijmoeth zelf heeft de vier kinderen begeleid en Dorus kwiek naar de engelenbak gedragen.

‘En meneer, ’t was wat jofel! Ranja hebben we gehad en zuurtjes en er waren koorddansers meneert Eentje dee het zo stom as ie maar kon. Je dacht elke keer, dat ie dood zou vallen...!’ ‘Maar die kon het het beste van allemaal, meneer...!’ ‘En weet je nog, dat meisie met die korte rokken, die d’r eigen ijskoud an d’r tanden liet ophijsen…?’

‘O ja jong! En die clown met allemaal van die lichtende dingetjes op z’n lijft Helemaal donker werd het in de zaal en dan zag je de lichies tot an de zolder toe...’

‘Nou en dan speelde ie d’r bij op een klein harmonicaatje — net zilver klonk het. ’t Leek wel Kerstfeest…!’ ‘En zeg — die ene, die twaalf mannen op z’n schouders droeg! Bovenop een kleine jongen met de Hollandse vlag en hoep...!

homperdebomp stonden ze allemaal weer op de grond. En schreeuwen meneertje…!’

‘Arabieren waren dat. Helemaal bruin en met witte pakkies. Is dat nou een truc meneer om al die mannen te dragen…?’ ‘Ik vond die twee negers het lolligste. Meneer, die hadden van die klepperhoutjes an hun zolen en dan gingen ze dansen, dat het ratelde...!’

‘En jullie ratelen met je tong!’ stuitte ik de woordenvloed.

Grappig, zoals Betje het meest onder de indruk was gekomen van de schittering, Ciske van de kracht en Dorus van de poëzie. Voor die kleine kamergeleerde zijn alle aanrakingen met het gewone leven even zo vele emoties. Hij kent de wereld hoofdzakelijk van horen zeggen en van het zeer bescheiden stukje, dat hij op school, thuis en in het ziekenhuis heeft kunnen aanschouwen. Maar dat heeft hij dan ook erg serieus geobserveerd. En toch kan die ernstige, vroeg-oude jongen zo volkomen kinderlijk opgewonden en geestdriftig zijn.

Zijn moeder tobt zwaar over zijn toekomst. Hoe het nou wel moet gaan, als zij en haar man eens een oog komen dicht te doen. Dan staat zo’n stumperd helemaal alleen met zijn zwakke gezondheid en zijn half verlamde lichaam. Tot een trouwdag komt hij natuurlijk nooit…

Misschien komt het, omdat het mijn eigen kind niet is, maar ik kan me niet zo’n zorg over Dorus maken. Ik zie immers duidelijk, dat Dorus gezegend is met iets, dat bijna alle andere kinderen missen. En die kwaliteiten, nu in kiem aanwezig, zullen hem later over veel van zijn lichamelijke tekortkomingen heen helpen.

Wat was het eerste, dat mij zo in hem verraste? Dat hij ‘De kleine Johannes’ las. De gewone jongenslectuur was aan Dorus nooit besteed. Al die Dik Trommen en Wilde Bobben, of hoe die caricaturen van ‘Hollandse jongens’ verder mogen heten, interesseerden hem maar matig. Jules Verne vond in hem nog een bewonderaar, hij genoot van Shackleton’s Zuidpooltocht en van Hedin’s reisavonturen. Indianenboeken hadden een tijd lang zijn vurige liefde, maar de laatste tijd zie ik hem met grote aandacht de natuurverhalen van William Long lezen en van een bloemlezing vond hij ‘Kindergedachten’ van Adama van Scheltema het fijnst. Zo’n jongen heeft toch de mogelijkheden in zich, die de kans op een hoger geluk bieden. Ja — hij zal diepe smarten moeten verwerken. Als dit romantische hart eens verliefd raakt op wat hem het ideaal der vrouwen toeschijnt, zal er een donker verdriet over hem komen. Het harde levensvonnis ontzegt hem veel menselijke vreugden. En toch heb ik hoop, dat die kleine Dorus berekend zal zijn op de tragische strijd, die hem wacht. In ieder geval is hij toegerust met tegenwaarden om vele ontberingen te kunnen dragen.

Een eigenaardig geestelijk egoïsme merk ik in hem op. Dorus kan zich

opsluiten en heeft niet veel behoefte aan omgang met andere kinderen. Zelfs met Cis is ’t niet meer zo in. Misschien zou hun vriendschap al danig aan het slabakken zijn, als de Rat niet zo’n machtig interessant verleden had en ridder Dorus zich niet verplicht achtte om zijn handen niet van deze verdrukte broeder af te trekken.

Dorus leeft zijn eigen leventje. De wetten van de kindergemeenschap zijn niet voor hem geschreven. Ik heb vroeger eens opgemerkt, hoe Cootje Verstaveren hem een zo goed als nieuw schrift aftroggelde onder voorwendsel, dat hij een paar blaadjes voor strafwerk nodig had. Als door ieder ontzien kind mist Dorus natuurlijk de gehaaidheid, die andere kinderen zich in de strijd om zich te handhaven hebben verworven. Domme Betje is veel pienterder dan knappe Dorus. Die afzetterij van Cootje deed haar snuiven van verontwaardiging. Niet tegen Cootje, maar tegen Dorus richtte zich haar woede. ‘Slome’ en zelfs ‘doje dief’ schold zij hem. Maar Dorus liet het orkaantje met een vergoelijkend lachje over zich heen gaan zonder zich met iets anders te verweren dan met een: ‘Laat hem maar — als hij daar nou zo mee in z’n schik is. Maak toch niet zo’n kouwe drukte om dat schrift!’

En met dat glimlachje aanvaardt hij alle ongemakken des levens, ook zijn ziekte en gebrek. Toen ik voor het eerst bij zijn laatste ongesteldheid bij hem aanwipte, toonde hij zich zeer verwonderd. Zo van: ‘Hee, vindt u dat nou zo de moeite waard?’ ‘Fijn dat het niets om het lijf had,’ zei ik, toen hij weer op de been was.’Ik dacht: o jee, als hij nou maar naar de H.B.S. kan. Vind je ’t nog altijd prettig, dat je daarheen gaat?’

‘Nou!’ riep hij met klem. ‘Meneer Oostra heeft me een hele zooi meetkundesommetjes opgegeven om vast wat te wennen.’ Bart Oostra schijnt hem met alle geweld als wonderkind te willen afleveren!

‘’t Is niks moeilijk,’ praatte Dorus verder. ‘Als je ’t effe weet, kan je ’t zó. Algebra is veel lastiger. Ik doe met Cis al sommen van a quadraat b quadraat. Cis zegt, dat ie dat later moet kennen om stuurman te worden. Hij is er wat goed in. Soms kan ik ’m amper bijhouwen.’

‘Vind je ’t leuk, dat Cis weer bij je kan komen?’ wilde ik toch eens weten.

‘Natuurlijk!’ verzekerde hij me. ‘Cis is toch zeker m’n beste vrindje? Hij doet erg z’n best.’ ‘Met algebra…?’

‘Ach nee — om goed op te passen natuurlijk!’ ‘En hoe weet je dat, ouwe heer?’ ‘’k Weet niet, maar dat merk je toch?’ ‘En dat neusiebloed van Jantje Verkerk dan?’ Verontwaardigd keek hij me aan.

‘Nou, daar had ie toch zeker groot gelijk an?’ riep hij met overslaande stem. ‘Dat is altijd een rotjongen geweest, een echte treiter. Z’n moeder is óók gemeen. Ja! Die heb ’m geslagen zonder dat Cis wat deed. Nou en toen heb ie d’r een

schop gegeven. Ijskoud! Zou ik ook gedaan hebben!' Och arme...

Toen ik hem glimlachend aankeek, kreeg Dorus een kleur, maar herstelde zich snel.

'Betje heeft Verkerk een mep met d'r tas gegeven. Fijn!' vertelde hij voldaan. 'We kwamen samen bij school en toen begon ie ineens als een halve gek om d'r heen te springen. Ja, hij schreeuwde maar: 'Van Gemert loopt met de Rat! Hee…! Van Gemert loopt met de Rat!' Nou — en toen gaf ze 'm er eentje boven op z'n kop. Betje is wit sterk in d'r armen! En toen gingen Verkerk en Verloop mij uitschelden, omdat ze weten, dat ik ze niks terug kan doen. Maar dat zat ze niet glad. Cootje en Piet hebben ze half lam geslagen en toen vroeg meneer Oostra op school, wat er an de hand was geweest en toen heb ik het verteld. Dat was toch geen verrajen, hè meneer? Anders zouwen ze straf gekregen hebben en nou hebben Verkerk en Verloop er van meneer van langs gehad. 'Ik sla jullie met de koppen tegen mekaar, als ik nog es zoiets hoor!' zei meneer. En toen moesten ze zeggen, dat ze er spijt van hadden en dat ze 't nooit meer zouwen doen.'

Waar de heren Dorus voor hadden uitgescholden, vertelde hij niet. Toen ik Betje eens uithoorde, zei ze, dat het 'slingerpoot' was.

Ik kreeg dit verhaal vóór Carré. De dag na Carré boodschapte Betje: 'Meneer — om je dood te lachen! Jantje Verkerk mag van z'n moeder drie vriendjes meenemen naar het circus. Na-aperij van ons!'

'En wie zijn de uitverkorenen?' informeerde ik. 'Verloop natuurlijk en hij heeft Cootje gevraagd, maar die ging er met z'n vader en moeder heen en hij mag Piet meenemen. En Gerard Jonkers mag mee en die hoort niet eens bij hun. En de vierde is misschien Drikus. Nogal wat an, met zo'n doje dief…!'

'HIJ moet er eens uit!'

Dat had ik al zo half en half besloten. En toen tante Jans weer met tranen in de ogen vertelde, dat Cissie die nacht z'n tramei-tanen weer helemaal was kwijtgeraakt, toen nam ik het definitieve besluit: Met de vacantie moet die Rat eens in een heel andere omgeving worden geplant. Kinderen, die hun vier vrije weken thuis moeten uitzitten, zijn al zo te beklagen. Maar om Cis al die tijd aan zichzelf over te laten, dat kón eenvoudig niet. Verdraaid nog toe, hij moest er uit, basta! Daar kwam nog bij, dat Betje naar een tante in Venlo ging, Sip natuurlijk naar het heitelan en Dorus veertien dagen met zijn ouders naar goeie kennissen bij Baarn. Eenzaam en van al zijn vrienden verlaten, zou de Rat achterblijven.

Tante Jans voelde het ook wel. Ze had er zelfs al over gedacht om Cis te laten uitnodigen door dat familielid in Deventer, waar ook zijn twee broertjes zijn ondergebracht, maar Cissie bedankte verachtelijk voor de eer.

''k Zal es een keer met de boot naar Zaandam met 'm gaan,' zuchtte tante

Jans. ‘Misschien ook es een keer naar Artis, maar méér kan een mens toch al niet doen. Naar de vacantieschool is ie met geen stok heen te jagen. Dat wordt dus rondhangen en z’n eigen vervelen. Wie die vacanties heeft uitgevonden, most gekielhaald worden...’ Riemens, mijn nieuwe hoofd, is geen man om met diplomatieke slinksheden te bewerken, als je wat gedaan wilt hebben. Kan het, dan zegt hij ‘ja’; kan het niet, dan is het even beslist ‘nee’ en kan het moeilijk, dan pleegt hij eerlijk overleg, ’t Is een patente baas. Plompverloren klampte ik hem aan:

‘Die eerste vacantieweek ga ik met een stel van onze jongens kamperen. Volgens afspraak. Kan ik een vrindje van me meenemen?’ ‘Natuurlijk!’ zei hij. ‘Wie?’ ‘De Rat…’

‘O, dat is die jongen... Ik vind het prima.’

De volgende dag kwam Cis bij me en ik vertelde hem het nieuws al. ’t Is altijd aangenaam om een tijdje tegen iets pleizierigs aan te kijken. Vóórpret is óók pret. Maar zijn reactie viel me niet mee. ‘Kamperen…?’ vroeg hij bedachtzaam. ‘Met allemaal vreemde jongens…?’

‘Ben je bang, dat ze je zullen opvreten?’

Hij lachte witjes. ‘Nee… maar... maar...’

‘Wat nou maar! Zal ik je es wat zeggen? Jij bent bang, dat je bij al die deftige jongeheertjes niet op je plaats bent. Jongens van de ’kale-netenschool’ hè?’

Cis knikte zo’n beetje. ‘Nou — laat ik je nou vertellen, dat die jongens bij ons op school net zulke schuimspanen zijn als alle andere jongens. Niks geen kouwe drukte en poeha. Ze hebben allemaal een velletje over hun neus. En zeg nou maar gauw ‘ja’, want het wordt reusachtig!’

Hij kwam er een beetje in en begon van allerlei te vragen. Of we ons eten op een vuurtje moesten koken en of er stro in zo’n tent lag en wat je an moest en of je daar kon zwemmen. Ja, ’t kon toch wel jofel worden…

De kampeerjongens van onze school waren vol van het komende avontuur. Er zijn er bij, die thuis net zo lang hebben gezanikt, tot de vacantiereis met vader en moeder een week werd uitgesteld. Voor geen maand Zwitserland zouden ze die week in het Gooi hebben gemist. Nee — blasé zijn die knapen niet!

Als ik ze zo observeer, dan merk ik grinnikend het ‘eeuwig jongensachtige’ in ze op. Als ze bijvoorbeeld een winterwortel zo even langs hun broek schoonstrijken en er dan in happen, dat het knalt tussen hun tanden. Moe zou de griezels krijgen van de bacteriënvrees, maar zij genieten er even volop van als van de chipolatapudding op pa’s verjaardag.

’t Is een gezond stelletje en de kampeerders vormen natuurlijk de *fine fleure* van de troep. Wim Norden en Freddie Hylkema zijn van mijn klas de leidende figuren, twee keiharde knapen die je altijd pal in je ogen kijken, ook als ze een

uitbrander krijgen. Thuis worden ze niet ontzien, met boerenkool en bruine bonen grootgebracht, en ze zien er dan ook uit om rauw in te bijten. Hun kordaatheid ontaardt nooit in baldadige plaagzucht. Opvoeding en milieu hebben hen behoed voor ruwheid. Juwelen van het genre Sipke zijn ze!

Ik kan me werkelijk verkneuteren, hoe die keurige kinderen zullen reageren op de Rat, dat rauwe bonkje volksbuurt! Beducht ben ik er helemaal niet voor. Natuurlijk is de maatschappelijke welstand van de ouders wel degelijk van invloed op hun vorming. Maar ik ben toch nooit geneigd om de milieutheorie te overdrijven. Wij hebben bijvoorbeeld op school een tweeling, wat toch altijd een mensenpaar blijft, bij wie die ‘milieu-theorie’ het meest consequent is doorgevoerd. Van de vruchtzetting af hebben ze in dezelfde omgeving geleefd. Maar Bennie Workum is een pienter, innemend jog en zijn broertje Hans een uitgesproken ezel en een onbehouwen driftkop. Iets wat we zó maar van moedertje Natuur hebben meegekregen, schijnt toch óók nog wel een bescheiden rolletje te spelen. De Rat met zijn twee schaapachtige, indolente broertjes kan er van meepraten...

Op de laatste dag voor de vacantie hebben we na schooltijd een samenkomst van de kampeerclub gehad. Ik had Cissie ook ge-inviteerd.

‘Da’s m’n particuliere secretaris!’ stelde ik hem aan zijn kampgenoten voor. ‘Die gaat mee, als jullie het goed vinden en als jullie het niet goed vinden, ga ’k met hem alleen.’

Ze grijnsden en namen hem eens op. De eerste indruk zal wel niet overweldigend zijn geweest, want de Rat stond vrij beteuterd in die vreemde, prachtige school en tegenover al die jongens, die hij als ’kale neten’ had leren minachten. Hij was kennelijk aan het worstelen met zijn klasse-gevoelens, maar ik was er van overtuigd, dat zijn scherpe ogen nauwkeurig rondspeurden. Opzettelijk pootte ik hem tussen Freddie en Wim en achter Siets van der Kooy, het natuurwonder van de hoogste klas, die al zestien inheemse paddenstoelen en tachtig vogelsoorten in zijn kladboekje heeft staan. Hij weet er meer van dan ik!
‘Nou woudlopers!’ begon ik het nummertje theorie. ‘We moeten nog even de puntjes op de i zetten.’

Ik zette uiteen, dat kamperen nog iets meer is dan lol maken en ingewaaid zand in je havermout eten, hoewel het noch aan de lol noch aan het zand zou ontbreken.

‘Kamperen is: mèt elkaar in de natuur zijn, een wereldje vormen van goeie vrienden, die niet in de eerste plaats aan zichzelf denken. Er hoeft maar één mispunt bij te zijn en de geest in het kamp is bedorven. Dus: Wie van plan is om dat mispunt te worden, moet maar even zijn vinger opsteken, dan weten we ’t.’

Prompt stak Freddie zijn vinger op en hij keek onnozel rond. Ze lachten

allemaal en ook de Rat vond het blijkbaar een goeie mop, want hij sloeg zijn buurman met een waarderend gezicht gade.

‘Mooi,’ zei ik, ‘da’s genoteerd. Freddie mag morgen beginnen met water pompen. Niks beter dan hard werken voor zulke onaangename kereltjes!’

In deze trant gingen we door. ’t Werd een knus uurtje. Ik heb opgemerkt, dat als kinderen gezellig zijn, ze zo veel aardiger kunnen wezen dan volwassenen.

Alle technische afspraken werden gemaakt. Om zeven uur de andere ochtend bij school aantreden met de fiets.

Ik zag het verschrikte gezicht van de Rat… Verburgerlijkte ezel, die ik was! Ik ging maar zonder meer van de veronderstelling uit, dat alle jongens een fiets hadden! Snel wenkte ik hem: ‘Koest maar, ’t komt wel in orde!’ Al zou ik een fiets van de drempel van de hel moeten wegstelen — hij zoú er de andere ochtend een hebben!

Samen liep ik met hem op. ‘Je hebt geen fiets hè?’

‘Nee, maar m’n vader wel en die is op zee. Als er blokken an de pedalen worden gemaakt, kan het best,’ antwoordde hij. ‘M’n vader fietst toch haast nooit.’ Om zes uur — ik stond me nog te scheren — belde de Rat in de stille straat. Allemachtig, was ie dol geworden? Ik keek naar beneden en wees veelbetekenend op m’n voorhoofd. Van zijn kant wees hij op een paar heiblokken, die aan zijn trappers zaten. Was ie effe jofel…? Om halfzeven was ik op straat. ‘Kon je niet wat eerder komen?’ spotte ik. ‘En waarom ben je niet meteen naar school gegaan?’ Hij haalde zijn schouders op. Dat wilde zeggen: ‘Toe nou — niet alles tegelijk asjeblieft!’

De Rat droeg een geïmproviseerde rugzak, door tante Jans van een stuk grijs karpet gemaakt. Met veel touw vastgebonden zaten op zijn bagagedrager twee dekens en een regenjas. Ziezo, de spullen waren dus dik in orde! Tersluiks keek hij eens naar mijn blote knieën. Die droegen zijn goedkeuring weg. Vooruit dan maar! Als een gedresseerd aapje wiegelde Cis op de nog te hoge fiets. Dat zou een lieve trap worden tot Laren toe!

Onderweg kwamen we Henk Fabié uit de zesde tegen en even later voegde Siets van der Kooy zich bij ons. ‘Je zit veel te hoog,’ zei hij tegen de Rat. ‘Dat hou je niet uit, man! Ik zal straks je zadel wat lager maken, ’t Kan nog een heel end.’

‘We hadden geen Engelse sleutel thuis!’ hijgde Cis terug. ‘Hij wel!’ deelde Henk mee. ‘Z’n vader is een bekend inbreker, zie je!’

En meteen spurtte hij vlug weg om aan Siets’ grijpende vingers te ontkomen.

‘Dat liegt ie toch, hè meneer?’ zei de Rat. Bij school stonden ze allemaal, druk, rumoerig. Ze monsterden elkaars uitrusting, oefenden scherpe critiek uit op zo’n ‘sof-rugzak’, die je in je lenden schrijnde, maar niemand zei iets van het

karpet van de Rat, hoewel ze het duvels goed in de gaten hadden. Siets was al bezig om het zadel te verlagen en Henk hielp mee. ‘We zullen er effe een piekfijn fietsie van maken, jong!’ zei hij vaderlijk. Freddie kwam er met Uppie van Laer bij staan. ‘Is die fiets van je grote broer?’ vroeg hij. ‘Nee, van m’n vader,’ antwoordde Cis. ‘Ik heb m’n vader z’n fiets in de soep gereden,’ vertelde Freddie. ‘Op m’n duvel gehad man! Niet zo’n heel klein beetje. Wat doet jouw vader?’ ‘Die is op zee.’ ‘Hoor je dat Uppie? Zijn vader is ook op zee!’ ‘Mijne ook,’ zei Uppie. ‘Bij de Nederland. En de jouwe?’ ‘Bij de K.N.S.M.’ ‘Wat een snertmaatschappij!’

Dat liet de Rat zich niet zeggen. Hij keek Uppie vernietigend aan. ‘Een snertmaatschappij...? De K.N.S.M. heeft veel meer lijnen dan de Nederland. Da’s maar zo’n rot pontje op Indië!’

Freddie, de uitbundige, liet zich op de grond rollen van ’t lachen en ook de anderen schaterden. Maar Uppie, die altijd begint te stotteren als hij kwaad wordt, protesteerde: ‘Een p-p-pontje op Indië...? M-m-mot je dat horen...!’ ‘Dat horen we ook, Uppie,’ zei Siets bedaard. ‘Eén-nul voor Cis. Hij at, joggie!’

Ik vond het allang best, dat het geval op de rug der maatschappijen werd uitgevochten en dan nog met een overwinning van de Rat. Want Uppie’s vader is gezagvoerder op een van de nieuwste mailboten en Ciske’s vader staat op de stookplaat van een wilde vrachtboot.

We stapten op. Siets had ik tot mijn adjudant benoemd. Hij commandeerde de achterhoede en had speciale opdracht om Freddie en Cis in de gaten te houden. Wim, die een diploma van Veilig Verkeer heeft, mocht met mij de stoet openen. Hij reed zó model, dat ik er bijna mijn nek over brak.

Voortreffelijk was die kampeerderij geregeld. Een van de school-commissarissen had een stukje Larense hei afgestaan met een dennenbosje er op en een klein boerderijtje er bij. Daar woonden mensen, die voor het warme maal zorgden. Je kan tegenwoordig alleen maar van de natuur genieten, als je bijzonder wordt aanbevolen…

Het ging allemaal zo glad en vrolijk! Wat kan je toch met deze jongens veel meer doen dan met jongens van… ja hoe moet ik het zeggen? ‘De mindere stand’ en ‘het volk’ is allebei fout.

‘Van m’n vorige klas’ bedoel ik eigenlijk. Zijn deze jongens nu beter? Ach, wel nee, ze zijn alleen beter behandeld. Van thuis hebben ze iets van burgerdeugd en beschaving mee gekregen. Als zo’n Freddie in een bedstee in de Tuindwarsstraat geboren was, dan zou zijn vindingrijke, woelige natuur minder geapprecieerd zijn, want in een kamer-keukenwoning komt een jongen met fantasie en ondernemingsgeest wegens gebrek aan levensruimte spoedig in botsing met zijn omgeving; zijn moeder trapt hem de deur uit en hij gaat fikkies

maken in brievenbussen, appelen gappen op de markt; hij komt in aanraking met pierementdalvers, in verleidelijke snoepwinkeltjes, later in katte-kroegjes en andere couveuses voor de beginnende misdaad. Dan zou zo'n Freddie een lieve kans maken om te verdrinken, eer hij water gezien had. Het zijn juist vaak de persoonlijkheidjes van de achterbuurt, die voor de bijl gaan. Nu maken Freddie's ouders van zijn onstuimigheid een deugd en van hun zoontje een flink, levendig jog. Hij speelt met zijn vriendjes in een tuin, waar geen dronken olifant iets kan beschadigen. Zijn apenstreken kan hij uithalen aan het strand, zijn fantasie uitleven met een prachtige poppenkast in een ruime kinderkamer. Loopt het eens de spuigaten uit, dan krijgt hij een gezond pak op z'n ziel, maar hij ziet toch al gauw weer begrijpende, glimlachende gezichten om zich heen van mensen, die van hem houden en hem wel een roerig, maar toch een aardig ventje vinden.

Hij had zich al zo'n beetje aangesloten bij de Rat. Voelt hij een soort zielsverwantschap…? Wim Norden en Uppie van Laer vormen met die twee de junioresafdeling. Van Henk Fabié hadden ze al een pittige uitbrander gekregen, omdat ze de tent zo stom hadden opgezet. Nu waren ze onder leiding van Siets aan het broodsnijden. 'Eerst jullie rioolfikken wassen!' gelastte Siets.

Ik liet ze maar scharrelen, 't Komt best op z'n pootjes terecht. Na een uur stonden de drie tenten, lag er stro onder het grondzeil en zaten we rond een berg boterhammen, die nog eens aangevuld moest worden, omdat de jongens er steeds weer als uitgehongerde wolven op aanvielen.

De Rat zat tussen Henk en Freddie in. Hij keek me af en toe eens aan en gaf me een blik van: 'Jofel gaat ie!' Henk is allemachtig aardig voor hem. Hij voelt natuurlijk wel, dat hij met een buitenbeentje te doen heeft, die wat beschermd moet worden. Een jongen met een rugzak van een stuk karpet en zulke gestopte kousen — daar haperde natuurlijk iets aan. Anders zou ik hem immers niet hebben meegenomen? Aan zo'n speciaal geval moest Henk wat doen, vond hij zeker. En hij deed er zo echt jongensachtig wat aan! Henk pakte de Rat nu en dan eens in z'n nek, gaf een klap tegen een boterham met jam, die hij juist in zijn mond wilde steken, en met al zulke attenties stelde hij dat schuwe, schichtige kereltje zo lekker op z'n gemak. 'Hoe gaat het met Cissie?' vroeg ik na de maaltijd. 'O, best!' zei Henk. 'Je lacht je dood, wat er allemaal uitkomt, 't Is een reuze lollig jog. Wel wat zenuwachtig, vindt u niet? Maar hij vermaakt zich toch wel!'

Dat had Henk niet slecht gezien. De Rat paste zich wel uitstekend aan, stond vrolijk met de anderen te dringen om water te mogen halen of zich met aardappelen schillen te kunnen onderscheiden, maar toch was het niet de Rat van ons schoolreisje, niet de vrije jongen, die zich tussen zijn kornuiten volkomen op zijn gemak voelde. Dat kwam niet door de nieuwigheid of omdat hij zich tussen

onze jongens niet thuis voelde. Nee, want vooral met Wim, Freddie en Uppie was hij zo eigen als ’t maar kon. ’t Zat dieper...

Het was, omdat Cissie eindelijk weer eens in een gezelschap was, waar men niets van zijn verleden wist, waar iedereen vriendelijk en onbevangen tegen hem deed. Dat maakte die Rat duizelig van een vreemd geluk en het bracht hem uit zijn vorm. Als een jong koebeest was hij, dat na een lange winter stal weer in de wei komt en met dwaze sprongen zijn vreugde uit over de herwonnen vrijheid, waaraan het nog een vage herinnering bewaarde. Ciske kon het geluk niet op, wist niet wat hij er mee doen moest, liep rond met koortsige ogen en hetz ou me niet hebben verwonderd, als zijn schelle lach, die ik boven de natuurlijk-vrolijke stemmen der anderen hoorde, plotseling in een nerveuze snik zou zijn overgeslagen. Arme Rat…

Onder leiding van Siets van der Kooy wandelden we in de namiddag de omgeving wat rond. Siets gaf openlucht-college, wees ons op vogels, raapte eens een zwerfkei op en gaf wat geologie weg, en de Rat, hem als een schaduw volgend, luisterde, met open mond, gretig, werd nijdig als Wim Norden er doorheen kletste en keek bewonderend op naar de verteller. Cissie genoot zo hevig van de zon, de zomer, het licht, alsof hij er voor het eerst in zijn troebele leventje de zegening van onderging.

Bij het avondmaal, door de boerin bereid, was hij stil. Hij had geen deel aan de opgeruimde gesprekken en zong niet mee, als de anderen dwaze kampliedjes galmden als ‘Een krab die op de trap zat, gaf zijn mama een trap’. En hij voelde zich kleintjes en eenzaam, toen ze zongen van *‘Gentille batelière laisse li ton bateau’*. Dat jongens samen een Frans liedje konden zingen, vond hij zo onwaarschijnlijk.

Henk voelde blijkbaar zijn eenzaamheid, die goeierd. Met een gebaar, waarvan hij zelf niet kon vermoeden hoé lief en hartelijk het was, legde hij zijn arm om Ciske heen en toen zag ik even door dat verstilde gezicht een krampachtig trekje gaan, als worstelde dat geschokte kind met zijn tranen, die hij als flinke jongen natuurlijk moest beheersen.

Opzettelijk liet ik Cis aan de jongens over. Zij moesten niet het gevoel krijgen, dat hij mijn speciale beschermeling was. Kinderen moeten zoveel mogelijk voor kinderen zorgen.

Maar toen we onder de wol gingen en de Rat een beetje beduusd bij de tentingang stond te kijken naar die chaos van dekens, slaapzakken en rumoerende jongens, toen trok ik hem toch even stiekem naar me toe.

‘Hoe heb je ’t hier…?’ vroeg ik zachtjes.

‘O fijn meneer!’ fluisterde hij. ‘Ik leg tussen Freddie en Henk in. Reuze! Maar ik ben nog zo wakker — ik kan vast niet slapen!’ Toen alles stil was,

maakte ik nog even een rondgang langs de tenten, die als kleine pagoden in de blanke manenacht schemerden. In iedere tent was vredig geadem van gezond slapende jongens. Het lichtcirkeltje van mijn zaklantaren ging rond over de hoofden. Ook de Rat sliep.

Henk Fabié had zijn arm over hem héén. Freddie sliep met zijn hoofd op de borst van Ciske. Het hoofd gleed van hem af, toen Cis plotseling diep ademde en zich op zijn kant draaide. Ik knipte mijn lantaren uit, bang om hem wakker te maken. En ik staarde nog wat naar die slapende jongens, die nauw zichtbaar waren in het melkachtige licht van de maan. Donker schemerig kwam Ciske’s hoofd boven de deken uit. Als een gebed ging het door mij heen:

‘Ik hoop zo, dat deze week wat vrede in je hart mag brengen, arme bliksem.’

MAAR het was net, of de Rat tegen de Vreugde zei: ‘Ja — ik weet het: dit is het nou! Maar ik... ik kan je niet grijpen! En ik heb er zo eeuwig naar verlangd om weer eens van voren af aan te beginnen, om me net te voelen als toen, weet je wel? Vóór dat erge... Net als bij ons in de klas, toen we allemaal lol onder mekaar hadden en ik elke morgen dacht: ‘Laat ze maar stikken — ik ga fijn naar de jongens toe!’ Verdorie nog toe, wat is dat al lang geleden! En nou — nou ben ik hier lekker buiten met een stel jofele jongens en ik vind het hier zo reuze — en als ik aan Zaterdag denk — dan moeten we weer naar huis, zie je? — ga ik gauw water pompen of koppetje duikelen om dat rottige idee maar kwijt te raken, ’s Avonds leg ik wel es stiekem te grienen, zonder dat Freddie en Henk het merken. Als ze van die Franse liedjes zingen, dan voel ik me zo melig, ’k weet zelf niet waarom. En een enkele keer ’s nachts droom ik weer zo bezopen, net als toen in Nijmegen...

De meester heeft het gisteren wel gemerkt. Toen stond ik allenig bij de vulliskuil om ’m wat groter te graven. En toen bleef ik met de schep in m’n handen staan en ik voelde me zo raar, net of ik janken moest. De meester zei alleen: ‘Zo is ie best Cis, laten we maar weer naar de anderen gaan.’ En ik slikte gauw dat rare weg.

Toe nou…! Laat me nou net zo zijn als Wim en Uppie en Freddie, net zoals vroeger. Ik wor d’r zo moei van...!’

Ja — zo is Cissie. Het woelt en het gist in hem, het spookt in het donker van zijn hart, de onrust waart er rond. O, hij is leuk genoeg, daar niet van! Cissie hangt de pias uit, geeft zo nu en dan eens een nummertje handenlopen op verzoek en laat ze allemaal lachen door zijn rake, kantige straatjongensgezegden, die voor onze jongens nog alle charme van het oorspronkelijke hebben, zo van: ‘Alles kits! Kachel in bed, kinderen in de kolenbak!’ Cis speelt de clown in geïmproviseerde vertoningen — je reinste commedia dell’arte! — en ze vinden

hem allemaal een aanwinst voor het kamp. ‘Reuzeleuk dat u hem meegenomen hebt, je lacht je soms tranen om die knul!’ zeggen Henk en Siets met grotejongensachtige waardering. Maar ik mis de tevredenheid op zijn gezicht, die zo grappig was, als hij vroeger de boel weer eens op stelten had gezet. Ik weet, dat hij zijn oude ik imiteert, dat hij buiten zichzelf treedt.

Want als zo’n bui voorbij is, zakt hij in. Dan moet Henk hem een zetje geven en dan kan hij zo flets lachen. Even later doet hij weer druk en ’s avonds is hij doodmoe. Hij ligt te staren in het kampvuur. Zijn brommerig gezang heb ik nog niet gehoord.

Soms heb ik het gevoel, of hij mij ontwijkt. Zijn blikken kruisen de mijne, blijven heel even rusten en dwalen weer weg. Dat gebeurt zo midden in de vrolijkheid of terwijl we luisteren naar ons ‘orkest’ van drie blokfluiten en een viool. Dan krijgen die ogen iets beschaamds, of ze zeggen willen: ‘Ach ja — jij weet wel beter…’

Ik laat hem maar betijen. Veel betere opvoeders dan ik hebben mijn taak overgenomen: jongens, vrolijke, goedhartige jongens!

Wat is het, dat de Rat zo knauwt…? Is het nog de nawerking van die tuchtschoolstraf? Nee! Ik geloof nog steeds niet, dat die drie maanden heilzaam voor hem zijn geweest, maar dat kan hem toch niet meer zo dwars zitten. Wèl misschien het duistere geheim: Ik heb in de tuchtschool gezeten — ik ben getekend.

Of zit het nóg dieper? Gaat misschien de voorspelling van kapelaan De Goey al in vervulling? Wordt Cis zich wellicht meer en meer bewust van de verschrikkelijke waarheid, dat hij een mens heeft vermoord, dat er iemand in het graf ligt, onder de aarde — God weet, hoe realistisch zo’n kind zich dat voorstelt! — en dat die mens bovendien nog zijn moeder was? Gaat het geweten spreken? Dringt het in ieder stil ogenblik tot hem door, dat hij eigenlijk een moordenaar is? Spreekt minder luid in zijn binnenste de stem, die de daad vergoelijkt, die hem voorhoudt, dat zijn moeder een ‘rotwijf’ was, dat hem van school wilde halen en het mooie boek van Dorus heeft verscheurd…?

Wij, volwassenen, hebben het verwerkt. Wij zien geen schuld meer, vooral niet na de volbrachte boete. Nee, wij zien geen schuld meer. Ik niet, zijn vader niet, tante Jans niet. Op onze manier houden we allemaal van die kleine Rat en we gunnen hem zo zielsgraag zijn rust. Dat kittige kereltje van vroeger willen we weer terug hebben en daarom vergeven we zo gemakkelijk. Wij verklaren zijn daad en zien in de Rat veel meer slachtoffer dan schuldige.

Maar hoe denkt Ciske daar zelf over...?

Ik weet het niet, ik weet het niet! Het is mij niet gegeven om zó diep in dit innerlijk te blikken, dat ik de wezenlijke oorzaak van Ciske’s gejaagdheid kan

begrijpen. En ik kan de schroom niet overwinnen om er met hem over te praten. Ik durf het niet aanroeren. Ik belijd mijn onmacht.

Tegen de ruwheden van de buitenwereld wilde ik hem beschermen. Ik deed hem op een nieuwe school, stelde hem onder de hoede van tante Jans, de enige, die hem moederlijke heul kon bieden. Ik zorgde er voor, dat zijn beste vriendjes om hem bleven en ik schenk hem zelf alle hartelijkheid, die ik kan opbrengen.

Meer kan ik niet doen!

Maar steeds klaarder rijpt het besef, dat dit alles ontoereikend is. Het raakt de kern niet. De kwaal wordt niet weggenomen.

Ik kan nu eenmaal zijn verleden niet ongedaan maken! En ik kan hem niet de troost van de algehele vergiffenis bieden.

Kapelaan De Goey acht dit Gods taak.

Ik weet het niet, ik weet het niet…!

Als ik wakker lig in mijn tent, rondom mij de slapende jongens, dan pieker ik over de Rat. Hoe hij die dag is geweest, wat hij allemaal gezegd en gedaan heeft. En ik lig weer eens pittig met mijzelf te debatteren. Wat is het niet prachtig, dat zo’n volkskind hier geen standsverschil voelt, dat hij niet op weerstand stuit bij die zoveel meer bevoorrechte jongens. Uppie’s vader zou Ciske’s vader niet bezien, gezagvoerder en stoker! Maar Uppie loopt met zijn arm om Ciske’s schouder. Puike kameraadjes! Wat wil ik toch! ’t Gaat toch reusachtig? Iedereen zou er toch van genieten? Ja — er zouden er zijn, die in de omgang tussen Cis en de anderen een bewijs van de gezondheid van ons volk zien…

’t Is allemaal waar.

Maar dat gespannen snoet van de Rat laat me niet los.

Ik zie het vóór me, dat naar geluk hunkerende, God zo diep tragische gezicht van die kleine, arme Rat…

DE jongens hebben gezongen: ‘We gaan weer naar de kille, de kille, de kille. Wij gaan weer naar de kille, de kille maatschappij!’, zo’n half-studentikoos afscheidslied. Voor de meesten bestaat die ’kilte’ van de wachtende maatschappij uit nog een maandje Noordwijk, een autotocht langs de Rijn en zelfs een cruise naar Noorwegen. ‘Waar ga jij eigenlijk heen?’ vroeg Uppie aan Cis. ‘Naar huis,’ zei die. ‘Nou ja, maar waar gaan jullie héén!’ ‘Nergens.’ ‘O.’

Uppie keek hem wat bevreemd aan en was zo kies om niet te vertellen, dat hij met zijn vader twee weken op de Waddenzee ging zeilen en daarna nog een afzakkertje in de Ardennen kreeg. Wat voor de jongens een leuke inleiding is, vormt voor de Rat de hele vacantiepret.

De kampeerweek zit er op. Bruingebrand en verzadigd van zon, zijn we naar Amsterdam teruggefietst. Ik had verwacht, dat Ciske stil en triest zou zijn, maar

hij snaterde onderweg honderduit en was bij het baldadige af. Toen er een Larens boertje op wit geschuurde klompen en met bakkebaardjes van een negentiende-eeuws grootvader-portret langs kwam, riep de Rat, of hij een goede vriend van jaren-her eindelijk weer eens ontmoette: ‘Hééé — Da’s óók toevallig!’ Het boertje deed eveneens verrast en keek Cis aan, of hij hem al zo’n beetje herkende. Maar de Rat wendde zich doodgewoon tot Freddie met een: ‘Gunst, wat hebben we de wind lekker in ons rug hè?’ Hij keek niet naar het boertje om, dat verbouwereerd zijn hoofd stond te schudden. Ze lachten allemaal. Vooral de junioresafdeling gierde. Die vindt Cis eigenlijk het ideaal, waartoe een jongen maar kan stijgen.

Ik moest hem wat remmen, wilde het niet tot bedenkelijke uitbundigheden komen. Door naast hem te rijden kon ik hem nog net binnen de perken der maatschappelijke welvoeglijkheid houden.

Voor de school namen we afscheid. De jongens gaven me allemaal een hand, wensten me een prettige vacantie en bedankten in velerlei toonaarden voor de fijne week. Elkaar groetten ze met een vlot gebaar, maar voor Ciske maakten ze een uitzondering. Siets ging met veel vertoon op hem toe, drukte hem met overdreven hoffelijkheid de hand en riep: ‘Jongens, we moeten van onze gast apart afscheid nemen!’

Toen drongen ze met hun allen op hem toe en ze namen hem op de schouders, hosten rond en zongen: ‘Lang zal ie leven!’ waarbij de Rat zelf de maat sloeg, ’t Was waarachtig een hele ovatie!

Met ons tweeën fietsten we naar mijn huis. Cis was nu heel wat bedaarder. Bij de deur zei hij: ‘Wel bedankt meneer!’, een plichtpleging, die hij meestal straal vergeet.

Toen hij door de zonnige straat wegpeddelde op zijn grote-mansfiets, vond ik hem weer zo kleintjes. Daar ging ie nou. Tante Jans zou hem wel bruin vinden. Wat ging hij nou doen? Overmorgen, volgende week? Enfin, Dorus kwam gauw terug en Betje misschien ook...

Even bekroop mij een bijgelovige vrees. Op ons schoolreisje was de Rat óók de held van de dag geweest. En hoe gauw was die ontzettende débâcle niet gevolgd? Zouden we nu weer zo iets beleven…? Ach — onzin natuurlijk! Wat was er nou voor verband tussen? Nee, die kampeerderij was goed geweest. Dat kon niemand de Rat meer afnemen. Voor zijn lichamelijke gezondheid alleen al was die week intieme aanraking met de natuur heilzaam. En wat hadden ze niet allemaal aardig tegen hem gedaan. Niet één had hem zijn mindere ‘stand’ laten voelen. Ze hadden hem een grappig jog, een leuk accent in het kampleven gevonden en na de vacantie mocht hij bij Freddie komen om in de roverstuin en met de poppenkast te spelen. In Godsnaam nou geen muizenissen en geen

onberedeneerd gepieker over wat komen kon—!

Boven hoorde ik Jan Willem al kraaien. Nog nooit was ik zo lang van hem weg geweest. Suus ontving mij in verbaasde verrukking, omdat ik er zo ontoonbaar gezond uitzag. Ik hief Jan Willem hoog op en hij schaterde van pret en hij kwijlde me met een lange sliert over mijn haar. Zelfs dat is een genot, als je zo'n jongen weer in je handen voelt!

Koffers stonden gepakt. Allemachtig, wat ongezellig thuis! In mijn kamer en overal was naphthaline gestrooid tegen het ongedierte. Doorgaans gedijen de vlooien er bij, terwijl de mens van benauwdheid stikt. Ik verlangde terug naar de frisheid van de tent en ik kon me met de beste wil niet opschroeven tot geestdrift voor het wachtende pension-plezier...

DE drie weken Veluwe zijn voorbij gesukkeld als het drabbige water van een trage stadsgracht, waarin nog wat stroming is. In het begin heb ik me nogal onbehouwen gedragen te midden van die afgepaste knussigheid van: tot negen uur ontbijt met een klein potje boter, een nóg kleiner potje jam, vier uitgerekte rookvleesvliesjes, drie witte en twee bruine boterhammen en een flintertje rogge; één uur lunchen met warme hap (proeve van economische restverwerking), koud gehakt of transparante rosbief en een wetenschappelijk verantwoord aantal calorieën vers brood, dat het embryonale deegstadium nog niet ontwassen is; diner (klap op de gong!): opgewekt klotsende slootsoep, verpieterd carbonaadje-grof-van-bot, veel aardappelen (vanwege de eigen teelt), weinig groente (vanwege de slechte communicatie) en een duizelig puddinkje van ‘Bibber maar niet zo, ik vreet je toch niet op’. En dan zegt de jarenlange stamgast, meneer Van Gendt, belastingcommies-in-hevige-mate: ‘Nou, nou, een mens zou z'n eigen hier verwennen.’ Het pension was ons dan ook aanbevolen als zijnde ‘reuzegoed van eten en drinken’.

O — die regendagen! Als je gezellig met elkaar opgesloten zit in de ‘conversatiekamer’ en op het krakende oud-Hollands zit te babbelen over de barometer, jaeger ondergoed, aam- en aardbeien en de verkeersongevallen! De angsten, die je uitstaat om de nu al naarstig kruipende Jan Willem, die het tafelkleedje met het vaasje goudsbloemen-uit-eigen-tuin al eens op de grond gesjord en mevrouw Brouwer's blauwe satijntje al eens blank geplast heeft. Jan Willem werd door iedereen geknuffeld en gilde uit protest de kalk van het plafond, ‘'n Eenkennig, nerveus kindje,’ oordeelde juffrouw Peters, die bij het Montessori-onderwijs is. En die stomme Suus trok het zich nog aan ook! O gruwelijke, landziekige, armetierige vreemdelingenbedrijfjes op de Veluwe en elders, verzamelplaatsen van verveelde burgerlijkheid, naargeestige vacantiegevangenisjes, waar je voor veel geld een herinnering aan veel narigheid

koopt!

Enfin, we zijn er heelhuids doorgekomen. Genoten heb ik van de laatste vacantieweek thuis. Heerlijk luieren, uitslapen, spelen met mijn zoon, die zijn verwende kuren al gauw afleerde. Wat een ideaal pension! Je voelde je er zo thuis, tussen je boeken en bij een staartje Bols, je eigen merk sigaren en een vrouw, die vrolijk in de keuken zingt, omdat ze Jan Willem weer in het gareel heeft en niet meer bang hoeft te zijn voor mijn zure onhebbelijkheden jegens nette medegasten…!

De Rat kwam me opzoeken en stond verbaasd over de uitbundigheid, waarmee ik hem verwelkomde. Het deed me goed om mijn pupil weer te zien en hij van zijn kant toonde zich ook wel voldaan, nu alles weer bij ’t ouwe was. ‘Hoe heb je ’t gehad, kleine rover?’ informeerde ik. ‘Geen politiebureau’s in brand gestoken en geen trams in de gracht gedouwd?’

Hij gniffelde eens naar Suus met een gezicht van: ‘Gut, wat is ie weer leuk!’

Toen deelde hij me met een zekere trots mee: ‘’k Ben ook nog bij ome Muysken geweest!’ ‘Toch niks uitgespookt?’ schrok ik even. Hij haalde de schouders op en sprak geringschattend: ‘Wel nee, zó maar. Op visite! Ik mocht de kooien mee helpen schoonmaken. As ie es niet zo’n hele erge goeie kanarie heb, dan krijg ik ’m, heb ie gezegd. Twee eerste prijzen heb ie van ’t voorjaar gewonnen. Ome Muysken is er wat knap in!’ ‘In ’t zingen?’ begreep ik verkeerd. Hij begon te lachen. ‘Hoe kreeg je dat ineens in je hoofd om naar ome Muysken toe te gaan?’ vroeg ik nieuwsgierig.

“k Weet niet, ’k had ’m in zo’n eeuwige tijd niet gezien.’ ‘Eigen schuld!’

‘Waaróm? ’k Heb toch niks gedaan?’

‘Dat is ’t ’m juist. Je bent de laatste tijd zó’n oppassende jongen, dat je nooit meer met de politie in aanraking komt.’ De mop sloeg niet bijster in. Cis vond me kennelijk ‘melig’. Wat is ie toch hyper gevoelig, als z’n verleden wordt aangeroerd! Een tot aanzien en tot diaken opgeklommen schuinsmarcheerder kan het niet hinderlijker vinden om aan zijn wilde haren te worden herinnerd. Eigenlijk was Cis, toen hij nog echt ‘de Rat’ was, veel pittiger dan nu hij aan allerlei braafheidsbeloften vastzit en steeds bezield schijnt van het edelaardige voornemen om niet meer in zijn oude zonden te vervallen.

En wat zijn die ‘oude zonden’? Wat weet een kind van zijn eigen karakter, van zijn deugden en tekortkomingen? Is hem dat niet veel meer voorgehouden en ingeprent? Kinderen, die zo erg hun eigen moraliteitsaccountant moeten zijn, worden er niet leutiger op. En toch doen wij, opvoeders, niet veel anders dan de kinderen tot vroegrijpe bewustheid aanzetten. Gelukkig hebben de meesten er glad maling aan. Maar de Rat heeft zó vaak gehoord, dat hij zijn kwade opwellingen dient te beheersen, een andere jongen moet worden en de braafheid

heeft na te streven, dat hij naast zichzelf is gaan lopen als toeziend voogd. Als hij niet nu en dan zijn betuttelaar ontsnapte en een vrolijk slippertje maakte, zou er weinig meer aan zijn.

Ciske stond zo’n beetje te draaien en knoeide wat met de franje van het tafelkleed. Zijn gezicht beviel me niet helemaal. Er was iets. Dat bezoek aan Muysken vertrouwde ik niet volkomen. Ik keek hem eens aan, maar hij liet zijn blik niet vangen. Dan maar eens vissen… Langs mijn neus weg vroeg ik:

‘En — hela je in de vacantie nog iets van die Jantje Verkerk gezien...?’ Ik zag zijn oren bewegen. ‘Nn — n — jja...’ kwam het er aarzelend uit. ‘En…?’

Ik wist op dat moment al zeker, dat ik raak geschoten had! ‘Hij stond met een hele keet jongens van z’n straat,’ zei Cis op een onzeker toontje. ‘En...?’

‘Nou — en toen begon ie te schelden en melig te doen...’ Zijn stem werd feller.

‘Hoé ‘melig’—?’

De Rat antwoordde niet onmiddellijk. Nerveus bleven zijn vingers in de franje wriemelen.

Ik schrok, toen ik dat veranderde gezicht zag. Steenhard was het weer. Zijn ogen gloeiden en een donkere blos vlamde over zijn wangen.

‘Wat heb ik je toch veel liever zó, dan wanneer je zo sloom zit te staren!’ ging het snel door me heen. ‘Wat een raspaardje…!’ Geknepen, de lippen nauwelijks openend, de ogen naar de franje gericht, perste hij er uit: ‘Moordenaar heb ie geschreeuwd...’ Goeie God!

Het was niet alleen dat scheldwoord, dat me ontstelde. Het was ook de stem van de Rat. Wat brandde het in die grote ogen! Kolkend en laaiend gingen drift, wraakzucht, schaamte door dat hart! Als een gesard diertje stond hij bij me. ‘Wat heb je gedaan?’ vroeg ik zacht, toén we wat hadden gezwegen. Klankloos vertelde de stem:

‘Eerst niks… ’k Ben gewoon doorgelopen... Toen kwamen ze met de hele zooi achter me an… Verkerk voorop… Hij wou me op m’n hakken trappen... Net as toen ik pas op school was…’ De Rat zweeg.

Weer kreeg ik als vroeger de neiging om dat rampzalige jog tegen me aan te drukken en hem op die manier te vertellen, dat ik hem zo goed begreep.

Plotseling barstte hij fel uit, bijna huilend van woede, hakkelend, sneller rennend met zijn gedachten dan de spraak het kon bijhouden:

‘Ik… ik… die rotzak!! Met z’n alle dorst ie...! Dat vuile sekreet! Alleen durft ie niks, dan krijgt ie op z’n flikker, dat wéét ie wel…! Ik... ik…’

‘Vertel nou maar rustig, wat er gebeurd is,’ onderbrak ik hem. Nog even zat hij op de divan te hijgen, haalde diep adem. De vervaarlijke gloed in zijn ogen was wat getemperd. Om zijn litteken-smalle mond vertoonde zich zelfs een

grimmig, triomfantelijk lachje.

‘’k Heb ’m een paar hengsten op z’n bakkes gegeven — nou! Kan ie dat tenminste weer an z’n ouwe moer vertellen. Nou — ’k heb ’m met z’n harses op de straat gesmeten en ’k lag boven op ’m. Die andere jongens zijn toen over mijn heen gevallen, ’k Stikte zowat, maar Verkerk helemaal. Eén heb ik er achteruit een trap tegen z’n buik gegeven. Die is tenminste jankend weggelopen...’

‘En heb je flink klop gehad…?’

‘Gaat nogal. Een buil op m’n kop en m’n hele bloes an rafels. D’r kwam een straatveger bij en die heb ze van me afgetrokken. Eén gaf ie een schop en een ander een klap om z’n harses, maar mijn dee ie niks. Da’s geen werk, zee ie, allemaal tegen ééntje. Nou — en toen ben ik naar huis gegaan. Tante Jans was eerst wat kwaad. Net of ik het helpen kon. Nou — en ’s middags ben ik naar ome Muysken gelopen.’

‘Ah…! Je dacht zeker, dat er wel es hommeles van kon komen!’ De Rat, opgelucht van het vertellen, grinnikte slim. ‘’k Weet niet. ’k Heb ome Muysken alles verteld.’ ‘En…?’

‘O, hij heb gelachen. Helemaal niet kwaad. Je turft er maar op, as ze je te na komen, zee ie. Maar ’k mot het met m’n blote handen doen!’

Zo, Muysken denkt er dus net als ik over. Dat gaf me toch een gerust gevoel, zo’n kinderrechercheur, die mijn standpunt deelt!

Suus kwam binnen om Jan Willem in de box te planten. Maar zodra die kleine aap de Rat zag, was hij niet meer te houden. Hij begon te trappen en stootte hunkerende geluiden uit. Suus was niet zo goed, of ze moest hem bij Cis op schoot zetten. Prompt draaide de Rat de nummers af, waarvan hij het succes verzekerd wist. Hij trok gezichten, die niets menselijks meer hadden, liet zijn raarste ondergrondse gebrom horen en kronkelde de punt van zijn tong om het tipje van de neus. Jan Willem werd er stil van. Er is een humor, zó hoog en louter, dat men er niet meer om lachen kan. Dat is het neuslikken voor Jan Willem.

Wat een stemmingsjongen is die Rat toch. Zo pas gloeide de moordlust nog in zijn ogen en nu zat hij lief te spelen met een baby van nog geen jaar. Nou ja — ik was niet kwaad geworden en ome Muysken ook niet en hij had weer eens stoom kunnen afblazen. Dat was genoeg om hem weer even over de narigheid heen te helpen.

Toen Jan Willem achter de tralies van de box zich een congestie protesteerde, omdat hij niet meer bij zijn favoriet mocht blijven, en eindelijk met een hevig verongelijkt gezicht zijn pluche hondje wat ging martelen, riep de Rat ineens uit: ‘O ja — kijk u es, wat ik gekregen heb...?!’

Hij haalde een prentbriefkaart onder zijn blouse vandaan met de Matterhorn

er op. Die reikte hij me vol trots over. ‘Van de kappelaan...!’

In een keurig gecalligrapheerd handschrift schreef kapelaan De Goey hem:

‘Beste Cis, hoe gaat het er mee, m’n jongen? Je merkt, dat je oude vriend je niet vergeten heeft. Als ik eens in Amsterdam kom, zal ik je vast bezoeken. Staat ‘het beeldje’ nog boven je bed? En lacht het nog zo vriendelijk? Ik ben met twaalf jongens op een voettocht door Zwitserland. Dat zou wat voor jou zijn, zeg! Een ferme handdruk van kapelaan De Goey.’ ‘Fijn zeg!’ zei ik verheugd. ‘Nou!’ vond ook de Rat.

En hij voegde er minzaam aan toe: ‘Wat een eeuwige hoge berg is dat hè? Net een jofel bergie om Verkerk es van af te keilen...!’

MET een gezicht, of ze al jarenlang een hok vol kinderen te haren laste had, zei tante Jans:

‘Een straf voor de moeders is die vacantie! ’k Dank God, dat het er op zit!’

Ja — die tante Jans begint zich al aardig in haar moederrol in te leven…

’t Was toch nogal meegevallen, zei ze. Behalve dan die ene keer, toen Cis helemaal voor schorem thuis was gekomen met een buil als een vuist op z’n kop en een tand door z’n lip en geen draad heel meer an z’n kleren. Meneer was effe an de gang geweest. Die jongens ook met d’rlui vechten. Net kwaje honden waren het soms.

En die eigenste nacht was het natuurlijk weer schreeuwen-geen-gebrek geweest. Als een halve daas z’n bed uit en trillen meneertje — nee, je kreeg er mee te doen. Juist ging het de laatste tijd wat beter met die janklaassen, ’t Zou goed zijn, als ie naar die ‘Pollux’ ging. Een gezond leven in de open lucht en de handen uit z’n mouwen steken, dan zou ie z’n eigen niet meer zo in de zenuwen leggen. Thuis werd het niks op die manier. Een zenuwachtig standje, hoe aardig ie ook wezen kon bijwijlen. Want het hart was goed, daar stak ze d’r hand voor in het vuur. Alleen die ongedurigheid... Zorg had een mens d’r van! ‘Gisteravond was ik even om een boodschap geweest,’ vertelde tante Jans. ‘En toen ik nog op de trap was, denk ik: Wie is d’r nou toch bij ’m! Ik ging es kijken en daar zat ie waarachtig op de rand van z’n bed met dat beeldje, dat ie van die kappelaan heeft gekregen, op z’n knieën. Hij sprak er tegen of ie het tegen een mens had. Helemaal niet bidden of zo, want dat zou ’k niet eens willen hebben. Z’n vader mag dan al zo’n beetje van ’t houtje zijn geweest — die heb er nooit meer wat an gedaan en die jongen weet van niks.

Meneer, ik zeg u de heilige waarheid: Met mijn of met u is die jongen nooit zo eigen geweest als met dat zelfde onnozele beeldje. Daar keerde ie z’n eigen binnenstebuiten voor. Ik heb het allemaal gehoord, maar ik weet niet, hoe ik u er een idee van mot geven. Laat ik maar zeggen: Die jongen heeft er méér weet van

dan we zouwen denken. Angsten staat ie uit! Op een gegeven moment hoor ik ’m soebatten:

‘Hoef ik nou niet naar de hel…? Toe, hoef ik nou assieblieft niet naar de hel…?! Ik doe toch immers m’n best en ik heb er toch spijt van? Toe nou — toe assieblief niet…!’ Ik had toch zo’n zielsmedelijden met dat schaap. Wat blijft er nou van z’n poeha over? Assie zo stil op de stoof bij me zit en hij streelt de poes, dan kan ie zo naar niks zitten te kijken, net of ie van de wereld af is. Vraag dan niet, wat er door zo’n kind heen gaat. Hij kan dan zo wakker schrikken, as je z’n naam noemt. En assie dan zo treurig kijkt, dan heb ik wel es tegen ’m gezegd: ‘Wat heb je toch, joggie! Toe, zeg het tante maar es!’ Maar dan zegt ie: ‘Ikke...? Niks!’ En effe later, dan is ie an ’t koper poetsen, of de boel an diggels mot. Of Betje komt en dan ben je bang, dat het dak naar beneden komt, zó gaan die twee dan te keer. Je zou zo graag es helemaal in die jongen kruipen om de boel daar binnen es schoon te maken. Maar tegen iedereen is ie zo gesloten als een bus. ’k Heb Betje wel es willen uithoren, of ie tegen haar wel es wat los laat, maar ik geloof het niet.

Een lieve doedel van ’n meid met een hartje van goud is die Betje. En Cis is op zijn manier dol op d’r. Maar toch kan ie — hoe zal ’k ’t zeggen...? toch kan ie z’n hart niet bij d’r luchten. Dat gaat alleen bij dat beeldje. Dat zegt geen stom woord terug hè? Daar hoeft ie z’n eigen niet voor te schamen.

Toen ik ’m zo bezig hoorde, was m’n hart goed genoeg om naar ’m toe te gaan en ’m op m’n schoot te nemen om — ja om ’m te zeggen: Wat je tegen dat stomme beeldje zegt, kan je toch ook je tante toevertrouwen! Toe jongen, waar zit je zo mee in de knoei…? Maar ik dorst niet. ’k Voelde me net als een kwaje meid, die stiekem an de deur heeft staan luisteren. Net als een klein kind ben ik zachies weer naar beneden geslopen en beneden heb ik de deur met een klap dichtgegooid. Hij zat heel gewoon met een boek in z’n hand en dat had ie zeker al drie keer gelezen. Dat beeldje stond boven z’n bed. ’k Had het ding wel stuk kunnen smijten, ’t Lachte zo van: ‘Ik weet het lekker en jij niet…!’ As ’t niet zo gek was, zou je d’r jaloers op worden…’

MUYSKENS, de rechercheur, kwam bij me. Niet als politieman, maar als kanarie-expert. Piet zat lelijk in de lappenmand. Hij deed amper een bek open en als er nog eens een geluidje op overschoot, dan kwam het zo treurig uit dat rampzalige kloentje warrige veertjes. Een kanarie, die zijn zwanezang zong. We hadden ons, ondanks de aanvankelijke tegenzin, aan Piet gewend. Dus haalden we er de vogeldokter bij.

Diens diagnose luidde kort en krachtig: ‘Pip — gaat dood, niks an te doen.’

En om Muysken niet beschaamd te zetten, is Piet een week later prompt aan

pip overleden. Jan Willem heeft het langst om hem getreurd.

‘U heb zeker ook al van dat laatste akkefietje van de Rat gehoord?’ zei Muysken behaaglijk. ‘Hij kwam bij me met een gehavend gezicht, een flinke stuiter op z’n hoofd en een dikke lip. ‘Heb je een wissewasje met een collega van me gehad?’ vroeg ik. Maar dat snapte hij niet. Ik vroeg maar niet verder, dat kómt wel, dacht ik. En ja hoor — na een poosje begon ie te spuien. Akelig ventje is dat, die meneer Verkerk. In de middeleeuwen mocht je zulke jongetjes verbranden en dan kreeg je nog geeneens straf. Afijn, die Rat slaat flink van zich af en daar heit ie gelijk an ook!’

‘Hoe vond u de Rat?’ vroeg ik.

Muysken keek bedachtzaam en zei op zijn kalme manier: ‘Goed — goed — goed... Maar als u ’t me zo op de man af vraagt — ’t is ons ouwe vrindje niet meer. ’k Had ’m in een tijd niet gezien, maar ’k kan nou niet bepaald zeggen, dat ik an ’m gewonnen heb. Hij is me te kittelig, net of ie een vuurtje in z’n gat heeft…’

Zo dacht Muysken er dus over.

En Dirkzwager, die ik toevallig tegen ’t lijf liep — ‘Bergen ontmoeten elkaar niet, maar mensen wel,’ zei hij — bleek ook al iets in de gaten te hebben.

Terwijl ik met hem opliep, kreeg ik te horen: ‘Wat ik je laatst al zei, Bruis — je moet eens op die Vrijmoeth letten. Niet dat ik denk, dat je de fiolen maar laat zorgen, maar ik zie die jongen meer dan jij en ik geloof niet, dat het helemaal pluis is daar binnen. Ik weet wel, dat het in andermans boeken moeilijk lezen is, maar ik dacht: Als ik Bruis weer zie, wil ik het er toch eens overhebben. Waar het hem aan schort, zou ik niet kunnen zeggen. Geen evenwicht, dit is het. Jantje lacht en Jantje huilt. Het ene ogenblik werken als een bezetene en vlak daarop met geen stok an de gang te krijgen. Enfin, een gewaarschuwd man geldt voor twee, is ’t niet zo...?’

Was het maar waar! Ik ben nu van drie kanten gewaarschuwd en ik voel me maar half. Wat kan ik doen…? ‘Geef het over!’ zou Meerstra zeggen.

Ik weet nog steeds niet, of in die drie woorden de hoogste wijsheid dan wel de diepste onmacht besloten ligt.

God — ik voel die onmacht zo. Denk ik in een stil ogenblik, zo tussen werken en leven door aan Ciske, dan voel ik me bedrukt en nerveus, net als toen ik met zekerheid wist, dat er een ongeluk boven de Rat hing, een ongeluk, dat ik niet kon afwenden, omdat Mr Van Loon niet tegen de moeder van de Rat kon optreden. Mijn voorgevoel heeft me toen niet bedrogen. Het duurde niet lang, of de Rat slingerde het mes naar zijn moeder.

En nu...? De dreiging is van gans andere aard. Zij komt voort uit Ciske zelf. ’t Is of we de crisis van een ziekte afwachten.

Want zó kan het niet doorgaan, dat staat voor mij vast. Het gewetensconflict, waarmee Cis worstelt, moet op de een of andere manier tot een oplossing komen. Of die oplossing ook een uitkomst zal zijn, kan ik onmogelijk bevroeden.

Kon ik hem maar de hand reiken!

Ik kan er zo moedeloos bij worden, dat er elke week een jongen bij me thuis komt, die iets loodzwaars in zich ronddraagt. Van die druk kan ik hem niet bevrijden.

Vriendelijk kan ik tegen hem zijn, hem nu en dan eens een verzetje geven.

Lapmiddelen!

Hoe bereik ik de haard van Ciske's onrust…?

Tante Jans is de enige, die het begrijpt.

En zelfs die staat met heel haar moederlijke liefde machteloos.

Ja Meerstra — ik geef het over...

Ditmaal was Sip de boodschapper.

Er lag een lichte glans in zijn ogen en zijn stem had iets verloren van het noordelijke flegma. Sipke was opgewonden voor zijn doen. Hij groette mij niet eens en begon meteen: 'D'r is een erg ongeluk met Cis gebeurd!' 'Wat dan...!' riep ik en ik sprong van m'n stoel op. 'Hij is in 't water gevall'n en half verdronk'n!' 'Hoe kwam dat en waar is ie nou! Waar is dat gebeurd? Hoe is ie er aan toe? Vooruit nou jongen, vertel op!'

Die arme Sipke keek nogal ongelukkig. Hij is al geen groot redenaar en als ze dan zo zenuwachtig doen en je tien dingen tegelijk vragen, dan loopt het je helemaal om... 'Bij de moutschuit'n is 't gebeurd,' antwoordde Sip beteuterd. 'Wat moutschuiten, waar moutschuiten...! Toe vooruit!' 'De moutschuit'n bij de brouwerij! Daar gaan we wel es na schooltijd spel'n en vanmiddag war'n we weer aan 't vèrspring'n over de eerste schuit heen in de tweede, ikke en Piet en Cootje en Gerard. Nou en toen kwam Verkerk met twee jongens uit z'n straat en die dee'n ook mee. En toen kwam Cis er langs. Die was allenig...'

'Niet zo veel omhaal, Sip, toe jongen maak een beetje voort,' drong ik, tamelijk stom, aan, want het maakte Sip overstuur. 'Nou ja en Verkerk had gezegd, dat niemand tot over de helft in de tweede schuit kon spring'n…' 'Ja, ja, toe nou maar…!'

Met een kleur van opwinding ging Sip verder: 'We vroeg'n, of Cis meedee, want hij kan reuz'n ver spring'n, 't verste van ons allemaal, omdat ie zo licht is. Maar hij zei, dat je naar huis most en toen zei Verkerk: 'Ja, flikker jij maar op, jou kunn'n we hier toch niet gebruik'n.' En toen zee Cootje, dat ie z'n mond most houd'n en dat ie 'm anders zou dicht timmer'n en toen zee ie teg'n Cis: 'Vooruit jong, laat ie de pest krijg'n' en ik zee: 'Cis, spring es tot dat stokkie,'

want ik had een stokkie in de tweede schuit gezet, over de helft, en Verkerk schreeuwde: ‘Dat kan ie toch niet!’

Nou, toen nam Cis een aanloop, niet eens zo ver, en hij haalde ’t met gemak, wel een voet voorbij het stokkie. Ik zee u al, dat ie het verst van ons allemaal kan spring’n...’ ‘Toe dan toch, Sip!’ riep ik, met het zweet in m’n handen. ‘Wat deed Verkerk toen?’ ‘Eerst niks, meneer…’

Plotseling was het laatste restje kalmte verdwenen. In spetterende verontwaardiging raffelde hij:

‘Die geniepige... lampepit! Die smerige sar...! ’t Is allemaal zijn schuld wat er met Cis gebeurd is! Die... schoft…!’ ’t Was bijna koddig om te horen hoe Sipke zocht naar scheldwoorden, die voor mijn oren geschikt waren en telkens een kruiige jongensuitdrukking moest onderdrukken. Maar ik zat te veel in spanning om de verhaaltrant te kunnen appreciëren. ‘Vertel nou maar bedaard, wat er gebeurd is, Sip,’ kalmeerde ik hem.

Diep haalde het mannetje adem. Hij vond het toch wel gewichtig om het nieuws te vertellen, waar ik zo gebrand op was. ‘Verkerk dee niks, daar is ie veel te gemeen voor. We speeld’n nog wat verder. Verkerk dee niet meer mee. Hij stond an de kant te kijk’n. Toen moest’n we ev’n ophoud’n, want de mann’n van de brouwerij legd’n nog een derde schuit vast. Toen zee Cootje: ‘Cis, kan jij in de derde schuit spring’n, over de twee eerste heen?’ ‘’k Weet niet,’ zee Cis, “k zal ’t es prober’n.’ Hij trok z’n schoen’n uit en op z’n kous’n nam ie een aanloop. Net wou ie afzett’n en toen stak die Verkerk z’n been vooruit en tekkelde ’m.

Toen is Cis gestruikeld en met z’n hoofd hard op de rand van de eerste schuit gevall’n en toen in ’t water terechtgekom’n...’ ‘God jongen!’ riep ik uit. ‘En toen…? Hij is toch niet verdronken...?!’

‘Nee,’ knikte Sip, ‘verdronk’n is ie niet, maar ’t scheelde maar een beetje. Verkerk smeerde ’m meteen — die krijg ik nog wel! Ik keek naar Cis en die bewoog z’n eig’n nog, net of ie wilde zwemm’n, maar ik zag ’m zink’n en toen ben ’k er gauw heengegaan. Piet kwam ook bij me en Gerard ook, we lag’n met ons drie’n plat op ons buik. Ik kon ’m nog net beetpakk’n en toen hebb’n we ’m met z’n all’n op de schuit getrokk’n...’

Ik keek Sipke hoofdschuddend aan en wist niet zo gauw wat ik zeggen moest.

Toen ging hij door: ‘Hij asemde amper. Zo bleek as een doje was ie. Ik ben toen naar de portier van de brouwerij gehold en die heb de geneeskundige dienst opgebeld en d’r kwam een man van de brouwerij bij de schuit, maar die dee niks an ’m, maar de portier kwam ook en die maaide zo met z’n arm’n en ben’n. ‘Hij leeft nog,’ zei die. Nou en toen is er een ziek’nauto gekom’n en ze hebb’n ’m weggehaald…’ ‘Naar ’t gasthuis?’

‘’k Geloof het wel, ’k weet niet, ’t zal wel meneer...’

Blootshoofds fietste ik naar tante Jans, hard en gejaagd. Net liet zij de dokter uit. Cissie lag dus thuis. ‘Hoe is ’t er mee?’ vroeg ik haastig.

‘Afwachten maar,’ zei de dokter kalmpjes. ‘Hij heeft nogal wat van dat gore grachtwater binnen gekregen en je weet nooit hoe dat uitpakt. Longontsteking is stellig niet denkbeeldig. Morgenochtend kom ik terug.’

Tante Jans kreeg het even te kwaad, toen we op het gangetje stonden, maar ze herstelde zich gauw.

‘Dat schaap...!’ klaagde ze met onzekere stem. ‘Die stakker! Asje’m zo ziet liggen, breekt je hart. Zo witjes en zo onrustig, ’t Is Cissie niet meer! Ik durf de nacht haast niet met ’m in...’

Op mijn tenen sloop ik naar zijn kamertje. Daar lag Cis, wasbleek, maar met een paar scherp afgetekende kleurtjes op zijn magere gezicht, de ogen gesloten, een felle buil op zijn slaap. Nu en dan liep er een siddering over het zielige smoeltje.

En boven hem op de plank de zoet glimlachende Madonna, links en rechts de twee rode bandjes van de tuchtschool in het behang met een punaise geprikt, schamele tropeeën, die hij zich in verbeten wil tot braafheid had veroverd.

Arme Rat..

Moest dit nu het resultaat van die worsteling zijn? Een mishandeld, murw gejakkerd ventje, ziek, kapot, overwonnen door zijn belagers...?

Ik durfde mij nauwelijks bewegen en stond zo bij het bedje, tot ik achter mij een zacht gekraak van de drempel hoorde en in het verstorven gezicht van Betje van Gemert keek. Angstig staarden de blauwe ogen naar haar vriendje. Haar mond stond half open. Een bange vraag pijnigde haar. Betje kon niet begrijpen, dat Cis daar nu zo kon liggen.

Ik wenkte haar zwijgend, dat ze weg moest gaan en ik verliet ook zelf het bed. In de huiskamer barstte Betje in een gesmoord snikken los. Tante Jans trok haar op schoot en huilde zelf ook zachtjes. Twee vrouwen, die door een eender verdriet getroffen en verbonden waren.

‘Stil maar, schatlief,’ neep tante Jans er moeilijk uit. ‘Hij zal het wel ophalen. Onzelieveheer kan toch zo wreed niet zijn. Toe nou maar, m’n schaap ….’

Tante Jans bleek de toedracht van de zaak nog niet te kennen. Ja, Cis was in ’t water gevallen en ze hadden hem op een brancard bovengebracht. Ze had gedacht, dat ze op de plek dood bleef van de schrik. Een van de broeders zei gelukkig, dat ie niet dood was. In een wijklokaal hadden ze ’m bijgebracht. Maar hij lee daar zo akelig, het kneep je hart bij mekaar van angst…

Ik vertelde haar, wat er was gebeurd. Hoofdschuddend hoorde zij het verhaal aan, te suf van verdriet om kwaad te kunnen worden op Jantje Verkerk. Maar

Betje griste me de woorden van de lippen. De tranen stonden nog in haar ogen, waar alle vriendelijkheid uit was verdwenen. Met een hysterisch schreeuwtje flapte ze eruit:

‘Nou heb ie z’n zin! Dat kreng...! Ik zal het ’m betaald zetten…!!’

En zo zaten we daar met ieder onze eigen zorgen: Betje hoe zij Verkerk z’n portie zou geven; tante Jans denkend aan de ziekte van Cis; ik, ja waar had ik nu zorg om...? Van begin af aan had ik het gevoel gehad, dat dit méér was dan een gewoon ongeluk, ’t Was net, of ik er op had gewacht, wekenlang, ’t Was van omvattender betekenis dan een ongeval met een jongen, die bijna was verdronken en op het laatste nippertje gered. Ik maakte me meer zorg over de geestelijke gevolgen van het geval dan om de lichamelijke, hoe ziek Cis dan ook mocht worden.

’t Was een verward voorgevoel. Ik kon onmogelijk zeggen, wáár ik beducht voor was... Een schelle stem uit het kamertje deed tante Jans opvliegen. ‘Weer zo’n aanval….!’ riep ze hees en ze was al bij de deur.

Ik volgde haar en stond in de deuropening. Betje angstig achter me.

Woelend lag Ciske in zijn bed. Met zijn twee handen sloeg hij op het dek en wild trappelden zijn voeten onder de dekens. Zijn opgewonden kreten vlijmden door het kamertje. Tante Jans zat naast hem, hulpeloos. Met haar grote, goede ogen, die nu zo’n oneindig droevige glans hadden, keek ze mij aan, als smeekte ze om bijstand, die ik haar niet kon bieden. Er was op dit ogenblik geen onderscheid tussen tante Jans, Betje van Gemert en mij. Een machteloos medelijden met dat onrustig snerpende kind vereende ons. Uit de ongearticuleerde kreten werden een paar klanken verstaanbaar.

‘Nee...! Nee...!’ schrilde Ciske’s hoge geluid. ‘Ga weg...! Weg dan toch, verdomme…! Weg…!!’ Het roepen verklonk weer in een bevend gesteun. Ciske wierp zich om. Nerveus propten de magere handen de lakens en dekens samen.

Met aandoenlijk gebaar lei tante Jans haar arm om hem heen, maar hij duwde haar wild weg. Nu lag hij even stil. We durfden nauwelijks ademen. Tante Jans stond op, zo vermoeid, zo zwaar. Ik ging op haar plaats zitten, nam de hand van Ciske in de mijne. Gloeiend was die hand. Razend hamerde de pols.

Iets als een snik ontsnapte aan de hijgende mond. En het klonk zo jammerlijk, toen hij zachtjes, in angstige siddering lispelde: ‘Ik... ik kon het niet helpen...’ Tante Jans sloeg veelbetekenend haar ogen naar mij op. ‘Stakker,’ fluisterde zij. ‘Hij is nog bang, dat ik kwaad op hem ben…’

Weer smeet Ciske zich om. Feller greep hij de deken. Zijn hoofd duwde hij in het slappe kussen. Ik boog me naar hem over. Gesmoord drong zijn stem tot mij door: ‘Ga nou weg met die ogen... Toe nou....! Ik... ik... kon het niet helpen...’ En met een snijdende angstgil: ‘Ga nou weg...!!’

Betje ging met mij mee de deur uit. Op de trap vroeg ze al met een bibberend stemmetje:

‘Zou ie dood gaan, meneer…? Toe nou meneer, zegt u het nou! Cis gaat toch niet dood…?’

Wat kon ik anders doen, dan haar bij haar klamme handje nemen? Dat moest een geruststelling wezen. Was het niet meer een zwijgend bewijs, dat ik Betje’s angst deelde? Was ik niet net zo geschokt als dat kleine, domme meisje…?

Ellendig was het om tante Jans zo alleen te laten met dat doodzieke kind. Ze was zo angstig, toen ze ons uitliet.

Toonloos mompelde zij: ‘Wat moet dat nou worden...? Wat moet dat nou worden…?’ Thuis vertelde ik Suus hoe de toestand was. Zij knikte alleen, stond op en kleedde zich aan. ‘’k Ben wel gauw terug,’ zei ze bij het weggaan.

Stil was het in huis. Jan Willem sliep rose en rustig in zijn knusse wieg. Heel lang stond ik naar hem te kijken, dankbaar, dat er een levende ziel in mijn nabijheid was. Benijdenswaardig om zo als een beestje te slapen! Geen bewustzijn, geen geweten, geen onrust, geen kwelling. Wat een zegen, dit uitsluitend physieke leventje van een zuigeling!

Weer zag ik het bed van de Rat voor me, het woelende kind er in. Ik zag weer dat angstige gezicht, de trilling in de oogleden, het schokkende trekken om de dunne mond. Alles was van hem afgevallen, al hetgeen ons zo lang had misleid, zijn bravour, de wil om zich een houding te geven, de energie, waarmee hij had gevochten tegen zijn angsten — zijn schuldbesef. Nu hoefde het niet meer. De Rat had de strijd opgegeven. Ciske was, zoals hij was. Een gefolterd kind, dat geen raad wist met zichzelf. Hoe had ik nog kunnen twijfelen? Ziende blind was ik geweest! Nu ineens zag ik het beeld zo ets-scherp vóór me: De driftdaad, dierlijke uiting van verzet, die hem op het moment zelf een zekere bevrediging had geschonken. Maar vlak daarop de schrik, de vlucht. En in de eenzaamheid van het Observatiehuis het doordringende besef, dat hij iets vreselijks had bedreven. Hier was de behoefte ontwaakt om door goed gedrag te bewijzen, dat hij het zelf ook heel erg vond en nu zijn leven wilde beteren.

Was er toen al een werkelijk schuldbesef in hem gegroeid, een echt, eerlijk berouw? Neen, dat was pas gekomen in de cel van de tuchtschool, in die verpletterende verlatenheid, waarin alleen kapelaan De Goey troost had kunnen bieden. O, zo heel diep zat het toen nog niet, anders zou de kapelaan het met zijn zuivere, onbevangen ogen wel hebben opgemerkt. Een aarzelend begin had zich geopenbaard en het was sterker en sterker geworden. Wie zal zeggen, welke invloed dat simpele Mariabeeldje in dit proces heeft gehad? Tegenover mensen kon Cis zich niet uitspreken, zelfs tegenover kinderen niet. Maar alles, wat uit dat donkere onderbewustzijn opwelde, had hij misschien uitgezegd tegen dat

beeldje, dat zo op Betje leek, het begrijpend glimlachende beeldje, dat hem niet verwarde en beschaamde door woorden. De angstige fantasieën, die we als kind allemaal hebben gehad, vrees voor hel en verdoemenis — hoeveel martelender zullen zij geweest zijn bij Cis, die een doodzonde had begaan!

In de vrijheid was die schuldbewustheid tot volle wasdom gegroeid. In de tuchtschool had de Rat tenminste nog de troost, dat hij boete deed, dat hij voor iets betaalde. Maar daar buiten? Daar vond hij zijn oude wereld goeddeels afgesloten: zijn klas, de meesten van zijn vroegere vriendjes, zij waren onbereikbaar geworden. Alleen Betje, Dorus en Sip waren overgebleven en van die drie was Betje eigenlijk de enige, in wie niets veranderd was. Dorus, die toch al wat boven Cis uitstak, had het druk met zijn H.B.S. De vriendschap ging meer uit van de Rat dan van Dorus, die de ouwe, natuurlijke omgangstoon niet meer kon vinden en bewust vriendelijk was tegen een jongen, die hij niet in de steek mocht laten.

Sip...? Ach, Sip bleef gewoon, maar Sip heeft zoveel vriendjes als hij hebben wil.

Nee — Betje was de enige waarlijk trouwe geweest. Maar met al haar ongerepte genegenheid kon zij het verlorene niet vervangen. Wij hebben gedaan, wat wij vermochten, maar Ciske voelde zich steeds meer de uitgestotene. Leuren om vriendschap deed hij niet, maar waar zij zich toevallig op zijn weg vertoonde, greep hij er gretig naar. Zoals in het kampement. Zou hij zich ooit ellendiger hebben gevoeld dan toen hij van Laren terugging in de geestelijke eenzaamheid...?

Tegen vijandigheid kon hij zich verweren. Jantje Verkerk heeft het een paar keer ondervonden.

Tegen verlatenheid kon hij niet op. Dat vrat aan hem.

In die beklemmende stilte, in dit halve luchtledige, is zijn schuldgevoel gerijpt en het werd tot een obsessie. Niemand om op af te reageren, niets dat dit leed zin gaf. In zijn eentje heeft die arme Rat alles moeten verstouwen en slechts in verwarde dromen vond die beladen ziel een uitlaat… Ik schrok op uit mijn gepeins door de terugkomst van Suus. ‘Dat kind is hard ziek,’ zei ze. ‘Hij ligt te ijlen.’ ‘Zou dat niet van de nerveuze schok zijn?’ vroeg ik. ‘’t Kan wezen, maar hij heeft toch flink koorts.’ ‘Wat zei hij allemaal…?’

‘Daar kon ik niet uit wijs. God, dat ventje is er zo naar aan toe. Steeds maar weer over ogen, die hem hinderden.’ ‘De ogen van zijn moeder,’ zei ik.

Suus staarde me lang aan. Eindelijk drong het inzicht tot haar door. ‘Stakker...’ zei ze met een diepe zucht. Toen zij Jan Willem nachtklaar maakte, drukte ze met een bezorgd gebaar het kleine, rosige kopje tegen haar wang…

VÓÓR ik naar school ging, fietste ik weer bij tante Jans aan. Zij was niet uit de kleren geweest. Heel de nacht had zij naast Ciske's bed gezeten. Maar ze was flink en vol wilskracht. 'Hij is nou rustig,' fluisterde ze. 'Hij slaapt. Maar vannacht is hij te keer gegaan, dat de buren er geen oog van konden dichtdoen. Tegen de ochtend was hij bek-af.' 'Hoeveel koorts heeft hij?' informeerde ik. ''k Weet niet, maar 't zal wel heel wat zijn.' Een koortsthermometer wordt in volksgezinnen als zijnde 'niks voor ons soort mensen' beschouwd. Zonder zo'n ding ga je óók wel dood...

'De hele tijd is hij maar bezig met die moord,' vertelde tante Jans bedrukt. 'En maar praten en gillen tegen dat beeldje! Wie had dat nou ooit gedacht, dat die moord nou pas zou gaan werken. Als gewoon mens kan je er niet bij. Je kan nou merken, dat het 'm hoog zit.'

'Die moord houdt hem al maandenlang in onrust,' zei ik. 'Denk maar eens aan dat praten met het beeldje, dat u zelf hebt afgeluisterd.'

Tante Jans knikte heel bedachtzaam. Zij streek zich met de grote, grove hand in het gezicht. Ernstig sprak zij: 'Misschien heeft het wel allemaal zo moeten wezen. Wij mensen weten niet, wat Onzelieveheer in Zijn ondoorgrondelijk raadsbesluit met ons voorheeft. Vannacht aan z'n bed heb ik zitten bidden, zoals ik sedert m'n kinderjaren niet meer gedaan heb. Dat heeft me een boel rust gegeven. U bent niet gelovig en u zal het wel niet begrijpen. Ik ben maar een eenvoudig mens, maar let u es op mijn woorden: Die jongen komt er dóór, door die ziekte — en door dat andere…'

Toen ik na twaalven terugkwam, hoorde ik een rauw hoesten uit het ziekenkamertje. Als het even bedaarde, klonk de vreemde, luide stem van de Rat er tussendoor.

Tot mijn verwondering zag ik Betje van Gemert aan het bed zitten. Ze had iets aandoenlijk moederlijks, een klein vrouwtje, dat zich van haar dienende taak bewust is. 'Nou mot je es effe stil zijn,' zei Betje vermanend. 'Niet zoveel kletsen en praten. Dat is niet goed voor je keel. Nee — hou je mond nou. 'k Luister toch lekker niet naar je!'

Cis keek haast niet op, toen ik binnenkwam. Zijn gezicht was hoogrood. Met starre glans staarden zijn ogen in het niet.

De woelende onrust van de avond tevoren had hem verlaten. Maar beklemmender was de vreemde kalmte van die onnatuurlijk hoge stem, toen hij, zonder iemand aan te kijken, zei: 'Ik weet het wel — als ik dood ga, dan mot ik naar de hel! Ze willen in de hemel niks te maken hebben met jongens, die hun eigen moeder hebben doodgemaakt. Daar zeggen ze tegen: 'Ga jij maar weg, jij hoort hier niet! Eerst maar es een posie in de hoek staan, dan zullen we wel weer es verder zien!' Onzelieveheer is wat streng...!'

Cis lachte schel en die lach ging over in een scheurend hoesten. ‘Zie je nou wel, nare jongen!’ zei Betje kwaad. ‘Dat heb je d’r nou van, jij met je eeuwige gepraat! Hou je mond toch! Nou mot je weer hoesten as ik-weet-niet-wat. Nee — onder de dekens met je armen! Mot je d’r weer een kou bij vatten? En jij met je hel…! D’r is nog geeneens een hel voor kinderen, suffie! D’r komen alleen grote mensen, die echt kwaad gedaan hebben, in de hel. Wist je dat nog geeneens, goochempie...?’

Betje keek naar tante Jans op met een wijs gezicht. ‘Zó mot je met ze omgaan,’ zeiden die ernstige ogen.

Maar jammer genoeg verviel Cis weer in een hevige onrust. De handen plukten opnieuw aan de dekens. Hij zei niets, maar zijn ogen stonden zo angstig. Zij gingen van Betje naar tante Jans en naar mij en er lag zo’n tragische smeking in.

Ik ging dicht bij hem staan en lei mijn straat-koude hand op zijn gloeiende voorhoofd. Driftig klopten de slapen. Onder mijn aanraking lag hij te rillen.

Zachtjes praatte ik met hem: ‘Wees nou maar kalm, mijn jongen, je hoeft je nergens angstig om te maken. Toe ventje, probeer die malle dingen nou uit je hoofd te zetten! Als ik je nou toch zeg, dat er helemaal geen reden is om zo overstuur te zijn! Heus Cis, je hebt wat koorts en daarom ben je zo onrustig. Dat is iedereen, geloof me nou maar. Over een paar dagen is dat allemaal voorbij…’

Hij sloeg zijn ogen niet eens naar me op. Al wat ik hem zei, waren woorden, woorden, woorden. Ik voelde diep de ontoereikendheid van mijn gepraat. Er ging geen troost van uit. En dat kón ook niet. Want het was niet waar!

Het waren immers niet alleen koortsfantasieën, die de Rat kwelden? Ciske gaf zich zonder reserve. Al wat hem maandenlang verontrust had, sprak hij uit. Hij beleed zijn wanhoop.

Hoe graag zou ik, met mijn ogen vlak bij de zijne, diep ernstig en met volkomen overtuiging, hem hebben bezworen, dat hij geen schuld had. Dat er een Onzelieveheer in de hemel was, die alles had begrepen en allang zijn zonde vergeven had.

Maar ik kón dat niet. Zelf sta ik met een alles vergevende, mild oordelende Onzelieveheer op een te gespannen voet. Mijn verstand druist te zeer in tegen het kinderlijk geloof aan een al-goede Hemelvader. Ik twijfel te zeer, verwerp te veel om de troost te kunnen bieden van goddelijke kwijtschelding van schuld. Het zou comedie zijn geweest, door en door vals hebben geklonken en iedere kracht hebben gemist. Daar stond ik nou, in het besef van mijn volkomen machteloosheid…

Onwillekeurig keek ik op naar het onveranderlijk glimlachende Mariabeeldje. ‘Zou daar nou niets mee te doen zijn…?’ spookte het door mijn hoofd. Ach nee

— de Rat had zich al zo vaak spontaan tot het beeldje gewend. De lieve glimlach van het porseleinen kopje had hem de vrede niet kunnen schenken. En toch moést er iets gebeuren!

Dit was de grote crisis, die over zijn verdere leven zou beslissen! Met onherroepelijke stelligheid wist ik dat. Zoals we hier met ons drieën stonden, konden wij het verlossende woord niet spreken. Tante Jans niet met al haar moederüjke goedheid; Betje niet, met heel haar liefhebbende, zuivere zieltje; ik niet, met mijn menselijk mededogen. De drie mensen, die het meest van hem hielden, schoten te kort…

Ik heb het meer ervaren — ook met de Rat — dat ik met zekerheid het doeltreffende van een plotselinge ingeving inzag. Ook nu.

Ik pakte mijn hoed en vertrok zonder een woord te zeggen. In een postkantoor, een paar straten verder, belde ik op. Nijmegen…

Ik vroeg kapelaan De Goey aan het toestel.

NAAST de kapelaan lopend, voelde ik mij zelf bevrijd. Mogelijk was het niet anders dan de opluchting, die ieder voelt, als hij in benauwdheid verkeerd heeft en zich de helpende vriendenhand toegestoken ziet. Zonder te redeneren erkende ik De Goey’s meerderheid.

Op weg van het station naar tante Jans bracht ik hem nader van de toestand op de hoogte.

‘’k Vond het zo prettig, dat u dadelijk bereid was om naar Amsterdam te komen,’ begon ik.

‘De Zoon Gods is wel helemaal uit de hemel gekomen om ons een handje te helpen,’ zei hij gemoedelijk. ‘Stel je nou voor, dat ik dat reisje niet voor Ciske over had. ’t Is toch een vrindje van me,hè? Nou hoop ik maar, dat ik die kleine schavuit wat kan helpen. Hoe kwam u er eigenlijk bij om juist mij van stal te halen?’ Ja — daar stond ik. Ik keek hem verlegen aan en stotterde nogal jongensachtig:

‘Ik zag geen andere uitweg… Een plotselinge ingeving... ’k Hoop, dat u het me niet kwalijk neemt, maar verklaren kan ik het niet.’

‘Laat ons hopen, dat ik wat voor hem kan zijn,’ glimlachte hij eenvoudig. Maar er ging zo iets sterks uit van die bedaarde toon, dat ik me gerustgesteld voelde en vol vertrouwen bij tante Jans aanbelde.

Die schrok eerst danig, toen ik met een katholiek priester de trap op kwam.

‘Wat is er...? Wat… wat betekent dat nou…?’

Ik begreep haar ontsteltenis niet dadelijk. ‘Dat is kapelaan De Goey van de tuchtschool, weet u wel?’ legde ik uit. ‘Hij komt alleen eens naar Cissie kijken, anders niet.’ Tante Jans viel op een stoel neer, geheel ontdaan. Ze was zo van de

kook, dat ik naar de keuken holde om een kopje water te halen, dat ze klappertandend leegdronk, ‘’t Gaat al over,’ hijgde ze. ‘Hè, hè — is dat schrikken? Ik dacht, dat meneer hier kwam voor je... hoe heet dat...? voor als de roomsen op hun uiterste leggen!’

Kapelaan De Goey stak haar zijn grote hand toe. ‘Ge kunt gerust zijn, juffrouw,’ zei hij hartelijk. ‘Ik kom de deugniet alleen als ouwe vriend bezoeken. Hoe maakt die woelwater het?’

‘Niet zo best,’ antwoordde tante Jans met een beverige zucht. ‘De dokter was hier vanmiddag nog. Hij heb ’m met zo’n ding beluisterd en hij zegt, dat het toch longontsteking is. Cis heb nou andere medicijnen en ook van die druppeltjes om de zenuwen kwijt te raken. Assie zo overstuur blijft, wordt het niks met de genezing, zegt de dokter.’ ‘Mag ik even naar hem toe?’ vroeg de kapelaan.

Betje zat alweer naast Ciske’s bed. Zó uit school was ze naar haar zieke vriendje toegehold. Wat dit voor een brok goud is!

Ze schrok zich een mik, toen de kapelaan binnenkwam, kreeg een bloedkleur en ging er vandoor zonder ook maar een groet te stamelen.

Cis lag met dichte ogen, maar werd wakker van Betje’s vlucht. ‘Dag manneke,’ zei De Goey en hij vatte met koesterend gebaar het koortsverhitte hoofd tussen de handen. ‘Nou nou, hoe heb ik het nou met je? Da’s toch niks voor jou om zo ziek te zijn? Zo dat ik het hoorde, ben ik met een vaartje naar je toegehold.’ Ciske staarde hem sprakeloos aan, niets begrijpend van dit vreemde wonder.

Zittend op de rand van het bed, bleef de kapelaan hem aanzien, steeds het hoofd vasthoudend. Ciske verroerde zich nog niet.

In hevige spanning keek ik toe. Wat zou Ciske doen? Dit moest het beslissende moment zijn. Nu ging het er om — nú... Eindelijk tastten de magere handjes van de Rat onzeker naar die grote beschermende handen en legden er zich sidderend op neer. Zijn ogen hield hij niet van de kapelaan af. En het was, of er iets in hem brak, toen zich die ogen vulden met tranen en Ciske klaaglijk begon te schreien.

’t Was een natuurlijk huilen, zonder overspannen snikken. Een wenen, dat deugd deed. De handen van de kapelaan lieten even los, maar Ciske greep de pols en hij legde zijn schokkend hoofd op de hand, die op het kussen bleef rusten. Zijn gezicht begroef hij er in. En hij bleef huilen, huilen…

Tante Jans kon ’t niet langer aanzien en verdween met een droge snik. Ook ik voelde de neiging om heen te gaan en de priester met het jongetje alleen te laten. Maar ik kon niet wegkomen. Iets bond me aan mijn plaats. Ontroerd bleef ik in het halfduistere hoekje staan, gefascineerd kijkend naar Ciske en naar de donkere figuur op de bedrand, die hem met mild geduld liet schreien.

Het duurde een hele tijd, eer kapelaan De Goey zachtjes zei: ‘Hedde’t zo zwaar, m’n jongske...? Nou nou nou, wees nou maar gerust. Toe maar m’n kerelke, ’t komt allemaal weer goed, hoor…’

Het huilen werd wat minder hartstochtelijk. Ciske luisterde. ‘Gij denkt natuurlijk,’ ging de kapelaan verder, ‘dat Onslieve-heerke je wel lelijk te grazen nemen zal, niewaar? Maar dan kende ’m niet, jong! Hij heeft juist veel op met jongens zoals jij. Ja, dat kunde nu geloven of niet, maar dat is de heilige waarheid. Hij heeft het je allang vergeven, neem dat nu maar van mij aan…’

Gaandeweg bedaarde het huilen geheel. Ciske lag nu stil te luisteren. In de brede hand draaide zijn hoofd wat om en hij keek de kapelaan met één oog aan. Met een wat onderzoekende blik. Maar hij ontmoette zo’n vriendelijk, rustig gezicht, en alles was zo overtuigend gezegd, zo zonder enige nadrukkelijkheid, het gaf zo nauwkeurig antwoord op alles, wat in zijn hart spookte en dreigde, dat Ciske steeds gretiger de woorden in zich opzoog.

De stillende stem ging voort: ‘Er zijn wel bozer zondaars vergeven dan jij. Grote mensen, die opzettelijk kwaad hadden gedaan, niet maar zo in drift, gelijk jij, maar expres, nadat ze er eerst een hele tijd over hadden nagedacht. Maar later kregen die mensen oprecht berouw en Ons-lieveheerke was daar wat blij mee. Hij vergaf ze en ze kwamen in de schone hemel. En wat denkt ge nou, domme piezewiet, dat de goede God zo’n kleine kruimelke als gij kwaad blijft aankijken, omdat hij in drift iets ergs misdaan heeft? Laat toch niet om je lachen, jongske! ’k Wou je toch wijzer hebben. Nee, zo is ie niet! De hel is er alleen voor lelijke boosdoeners, die plezier hebben in hun eigen slechtigheid. Van mij op een briefke! Met jou is dat allang en allang in orde gemaakt. Je maakt je druk om niets, om niets, heus om niets...’ Met dichte ogen lag Ciske te luisteren. Snel ging zijn ademhaling en toch kwam er rust over het gezicht.

Zo lag hij nog een poosje. Eindelijk nam de kapelaan zachtjes zijn hand onder het hoofd vandaan. Hij aaide hem even over de wangen. En ’t was net een moeder, toen hij goedig bromde:

‘En nou ga je lekker slapen, manneke. Wie slaapt, wordt gezond. Morgen kom ik nog even kijken, voor ik naar Nijmegen ga. En als ik dan hoor, dat je weer zo te keer bent gegaan, dan zet ik woedende ogen op. Welterusten, kleine deugniet…’ Ciske keek naar hem op.

En waarachtig — een heel teer lachje verhelderde dat zieke gezichtje.

En ik — sentimentele dwaas — had de grootste moeite om mijn aandoening meester te worden.

Kapelaan De Goey stopte de deken in Ciske’s rug. Hij keek het kamertje eens rond en vond het Mariabeeldje. Even zag ik zijn lippen prevelen.

Toen gingen we terug naar de huiskamer, waar we tante Jans in tranen

vonden, het hoofd zwaar in beide handen. Zij merkte niet eens, dat de poes om haar benen streelde. ‘Hoe heb ik het nou?’ zei de kapelaan. ‘Zit ge hier nu in uw eentje te schreien? Menslief, heb toch wat courage, hè? ’t Komt allemaal in orde, dat weet ik zeker!’ ‘Hij is zo ziek,’ huiverde tante Jans.

‘Ziek is ie, natuurlijk. Maar ’t is een sterke rakker, hij zal ’t heus wel weer te boven komen. Als kind heb ik aan twee kanten longontsteking gehad en kijk me nu eens, wat een flinke jongen ik geworden ben!’

‘Ik ben er nog niet gerust op,’ hield tante Jans vol. ‘Als u ’m vannacht had meegemaakt! Wat er allemaal uitkwam! Daar zat je als groot mens bij te beven. De angst van die jongen, die angst voor de hel! Door de hel is ie al gegaan, al weken- en maandenlang. Geen leven heeft ie gehad. Geen van allen hebben we ’t geweten, de stakker. Ik heb ’m soms afgesnauwd, als ie zo zat te suffen of zo ineens uit de band sprong…’ ‘Verwijt u nu niets,’ drong kapelaan De Goey aan. En opgeruimd liet hij er op volgen: ‘Ik durf een pari met u aangaan, dat Cis vannacht rustig slaapt!’ ‘Hoe bedoelt u?’ vroeg tante Jans.

‘Een weddenschap, zogezeid. Hij was straks al wat rustiger. Heus m’n lieve mens, hou de kop d’r voor! Over een weekje kent ge ’m niet meer terug!’

Voor zij ons uitliet, gluurde ze nog even in het kamertje. ‘Hij slaapt…’ fluisterde ze gelukkig.

‘Gaat u nu óók maar een tukje doen,’ raadde de kapelaan haar aan. ‘Ge ziet er uit als de vuile was!’ Toen vertoonde ook tante Jans iets van een lachje… Bij mij thuis dronk De Goey een paar slordige borrels en hij dolde wat met Jan Willem, die, toen hij die zwarte man eens had bestudeerd, helemaal niet bang van hem was.

Lachend zei de kapelaan: ‘Dat van die longontsteking, die ik als kind gehad heb, weet u wel? Daar is geen woord van waar! ’k Ben zelfs nooit verkouden geweest!’

Aan tafel praatte onze gast honderduit, luimig en onderhoudend. ‘Wat een enige kerel!’ zei Suus, toen we samen wat borden naar de keuken brachten. ‘Zo’n broer zou ’k willen hebben!’ ‘Zo’n man, misschien!’ plaagde ik haar.

‘Zonde, dat ie niet getrouwd is. Die man zou een vrouw gelukkig kunnen maken!’ zei ze nadenkend.

’s Avonds, tot diep in de nacht, hadden wij een gesprek, dat een grote warmte in mijn hart bracht. Een gesprek, dat ik ieder enghartig principe-drager zou gunnen, omdat het zo weldadig bewees, hoe machtig de verbinding kan zijn tussen mensen, die alle uiterlijke verschillen van levenshouding en geloofsinzicht vertonen. Tot tegen de ochtend lag ik wakker. Maar een heerlijke rust vervulde mij. Ook als ik aan de Rat dacht.

Kapelaan De Goey ging de andere ochtend al vroeg met me mee naar het huis

van tante Jans. Ik kon maar een ogenblik blijven, hij een uurtje langer. Ja — Cis had redelijk geslapen!

Als hij wakker werd van ’t hoesten, kwam niet die kwellende onrust over hem. Hij was nu een normaal ziek kind, dat een zwakke belangstelling had voor de druiven, die wij meenamen en ‘Gaat nogal’ fluisterde op mijn vraag, hoe ’t er mee was. Hij lag de kapelaan maar aan te kijken. Ik kon wel inpakken. Als ’t niet voor die druiven was geweest, had ik amper voor hem bestaan.

‘Hij heb het nog flink te pakken,’ meende tante Jans. ‘Ik heb hiernaast bij de drogist zo’n koortsthermometer gehuurd en die wees over de 39. Da’s veel te hoog, zei de juffrouw van hieronder. Daar heb ik een reuze steun an. Ze is in de kraamverpleging geweest.’

Ik nam afscheid van kapelaan De Goey. Met een lange handdruk en een paar korte woorden.

’s Middags zei tante Jans: ‘Wat een fijn mens is dat, die pastoor! Zo helemaal niet rooms en niks uit de hoogte. Wel een uur heb ie hier gezeten, eerst bij Cis en toen hier in de kamer. En zo eenvoudig als ie z’n koppie koffie zat te drinken! En over het geloof heeft ie het helemaal niet gehad!’

’t Was haar dus voor een pastoor alles meegevallen! ‘De dokter vond Cis een stuk kalmer,’ vertelde tante Jans nog. ‘Die druppeltjes hebben toch maar goed geholpen, zei ie.’

Zekerheid, dat er iets in de Rat veranderd was, kreeg ik, toen de ziekte haar crisis bereikte. Hij had over de 40 en lag flink te ijlen. Maar nu waren het geen verwarde klanken van helle-angst en gewetenswroeging. Hij was met Jantje Verkerk bezig. In ongekuiste jongenstaal…

‘Diet, sekreet!’ siste hij met geknepen stem. ‘Gemene rotzak...! Daar, daar! daar…!! En nou maar weer naar je ouwemoer lopen hè? Me tekkelen — dat kon je hè! Ja, jank maar, luizebos...!’

Het toeval wilde, dat Dirkzwager — toch allemachtig aardig van hem! — op ziekenbezoek was, juist toen de Rat met Verkerk afrekende. Tante Jans geneerde zich zeer voor Ciske’s woordenkeus en zei, dat hij het hem maar niet kwalijk moest nemen. De bedachtzame Dirkzwager sprak vergoelijkend: ‘Ach heden juffrouw, u moet maar denken: Waar het hart vol van is, daar loopt de mond van over, nietwaar? Ieder vogeltje zingt nu eenmaal zoals het gebekt is.’

Als Dirkzwager eens op zijn sterfbed ligt, dan zullen zijn laatste spreekwoorden wel zijn: ‘’k Meende eerst, dat het met een sisser zou aflopen, doch het is ‘oremus’. Ik blaas de kraaienmars...’

OP die crisisdag kwam Maatsuyker bij me thuis, net toen ik klaar stond om mijn avondvisite te maken. Samen liepen we op. De baas brieste:

‘Wat zeg je van zo’n stuk ongeluk van ’n jongen! Die Verkerk! Ik wist natuurlijk, dat het een venijnig heer was, maar dat ie bewust een andere jongen naar het leven zou staan…!’ ‘Nou nou!’ temperde ik. ‘Je kan het toch geen moordaanslag noemen? Een gemene streek, die haast fatale gevolgen heeft gehad.’

‘Dat ben ik niet met je eens, Bruis!’ zei Maatsuyker kwaad. ‘Zulke patserstreken moet je niet goedpraten. Een jongen beentje te lichten, terwijl hij op de waterkant toerent, dat is een hoogst ernstig geval, poddome! Toen ik het de andere ochtend hoorde, was mijn eerste opwelling om hem een pak slaag te geven, dat ie kwekte. Maar dat bleek niet nodig! Meneer Sip Eisma was me al vóór geweest. Dat boertje heeft ’t ’m beter geleverd dan ik het ooit gekund zou hebben. Ja, Verkerk zat met een paars oog en zó’n kokkerd van ’n neus in z’n bank te grienen. Ik ben er in het algemeen geen voorstander van, dat jongens voor eigen rechter spelen, maar in dit geval had ik er toch vrede mee. Dat kunnen ze die lammeling tenminste niet meer afnemen.

En weet je, wat ik gedaan heb? In de eerste plaats dat jog z’n vet gegeven natuurlijk. Alleen op de achterste bank gezet, net als een melaatse. En tussen de middag heb ik het geval bij de politie aangegeven. Laat dáár de Kinderrechter zich nou maar es mee bemoeien. Ik vind dit een veel ernstiger geval dan wanneer een kwajongen op de Handelskade een kokosnoot gapt.

En de andere ochtend heb ik moe bij me ontboden. Man — zó klein was ze. Nou waren de bordjes verhangen. Nou was het háár lieve zoontje, dat met de politie in aanraking kwam. Ik heb die tante es effe met d’r neus op de feiten geduwd. ‘U hebt dat zoontje van u tegen die jongen opgehitst,’ zei ik. ‘Achter de schermen hebt u gewerkt. Ja, ú bent de hoofdschuldige en dat heb ik ook tegen de politie gezegd. U zal er wel meer van horen!’

Nou, grienen geen gebrek hè...?

Diezelfde dag was Muysken bij me. Hij heeft Verkerk al onderhanden genomen en zal het geval doorgeven, zegt ie. Ze zullen er van lusten, dat tuig!

De baas was één stuk wraakdrift. Mij een beetje tè. Maar bij een bezadigd vakman als Muysken is de zaak wel in goede handen. Dat Jantje en ma Verkerk de pen eens op de neus krijgen, kan natuurlijk geen kwaad. Persoonlijk voel ik geen zucht naar vergelding, ’t Is vreemd, maar diep in m’n hart ben ik die Jantje Verkerk zelfs een beetje erkentelijk voor zijn gemenigheid. ’t Is net, zoals tante Jans het al zei: ‘’t Heeft allemaal zo moeten wezen…’ Waarachtig — ik ga nog aan een hogere gerechtigheid geloven!

Op school heb ik de kampeerclub op de hoogte gesteld. Spontaan legden ze botje bij botje en er is al een kanjer van een fruitmand bezorgd. Henk Fabié en Freddie zijn aangewezen als afgevaardigden, die over een poosje naar Ciske’s

welstand zullen informeren. Wat zal ie verguld zijn...!

HET loopt wel los met die kleine smakker! Na de crisis lag hij ellendig mager en doorschijnend wit, maar rustig in z'n bed. Ik stak mijn hoofd om het hoekje en de Rat glimlachte me toe. Een aangrijpende glimlach, dat dat stuurse smoeltje iets fijns gaf. Sommige kinderen zijn het mooist als ze na een zware ziekte herstellen. Met die grote ogen in het weggezonken gezicht, deed hij me aan een tekening van Toorop denken. Zo iets gelouterds, zou je zeggen. 'Zo, kanebraaier, klauter jij weer tegen de dijk op?' begroette ik hem zachtjes.

'Kijk u es...' fluisterde hij en zijn ogen wezen naar de fruitmand, die nog in volle pronk op het tafeltje stond. 'Van de jongens van de kampeerclub...'

'Ze lijken wel gek!' plaagde ik hem. 'Ik dacht, dat ze je allang vergeten waren. Maar nou hoor ik bovendien nog, dat Henk en Freddie volgende week bij je op visite komen. Hoe vind je dit nou?'

Zijn ogen alleen vertelden, dat hij het reuze vond. 'Wat zeien ze wel, dat ik zo ziek was?' wilde hij toch graag weten. 'O, ze hebben in hun handen geklapt van blijdschap, is 't nou goed?' knipoogde ik.

Cis keek me verongelijkt aan. Begon ik nou alweer 'melig' te doen?

'Vanmiddag mag Dorus vijf minuutjes komen,' zei hij. 'Betje mag elke dag. Sip heb Verkerk hallef lam geslagen, weet u dat al?'

Dit laatste fluisterde hij met innige voldaanheid. Goddank...! De Rat was toch nog niet zo héél erg gelouterd!

Een hoestbui maakte een eind aan dit eerste gesprek. Ik kreeg een half verwijtende blik van tante Jans en ging er vandoor.

Na een week werd de Rat al onhandelbaar in bed. Een stukje oerkracht is zo'n jongen toch! Hij wilde eruit, voelde zich niet ziek meer en begon te zaniken. Maar tante Jans had nu eenmaal een koortsthermometer gehuurd en hield zich strikt aan de streepjes. Eerst twee etmalen zonder een snippertje verhoging en dan een uurtje in de stoel!

'Dat ding en de dokter — daar heb ik mee te maken en met je praatjes niks!' zei ze op de toon van een ervaren eerste verpleegster. 'En nou kan je op je kop gaan staan — je blijft er in!' Goeie tante Jans — wat was ze weer bazig en bars! Je zou er waarachtig wonder wat van denken, als je niet wist boe klein haar hart maar is. Cis krijgt, behalve dan met dat opstaan, in alles z'n zin, eet heel de dag lievelingsgerechten en moet gauw beter worden, wil er geen verwend dwingelandje van groeien. Kostelijk was het eerste bezoek van Sip, dat ik toevallig bijwoonde, zij het dan om een hoekje. Als mannen zaten die twee te praten.

'Joh — ik was zo ziek as de pest!' deelde de Rat gewichtig mee. 'Motje m'n

armen es zien, zúkke talhoutjes, en ze zijn nog veel magerder geweest. Ze dachten allemaal, dat ik doodging.' 'Je gaat zo gauw niet dood,' stelde Sipke vast. 'Bij ons in de straat woont een meid en die heeft de koorts in d'r hersens gehad. Da's nog veel gevaarlijker dan zo'n longontsteking. Maar je mot niet denk'n, dat ze doodgegaan is! Ze loopt nou alweer touwtje te spring'n.'

'Zie je Verkerk nog wel es?' viste Cissie.

'Vanzelf hè? In de klas. Maar met 'm spel'n doen we geen van all'n met 'm. Man — ik heb 'm hartstikke misselijk geslag'n! Hij liet z'n eig'n door z'n broer naar school breng'n, maar die kon niet langer wacht'n. En ikke en Piet stond'n in een portiek. Nou man — meteen zat ik 'm op z'n nek. Heel de straat heb ik met 'm angeveegd! En hij maar kerm'n en jank'n! As meester Oostra me niet van 'm had afgetrokk'n, had ie nou in 't ziek'nhuis geleg'n!' 'As ik weer helemaal beter ben, sla ik 'm ook nog es rot!' nam de Rat zich heilig voor. 'Zeg 'm dat maar, dan gaat ie 'm nou al knijpen as de ziekte!'

'Mot je eerst goed sterk word'n,' raadde Sip hem nog deskundig aan.

Maar Cis zei geringschattend: 'Ach ga weg! Hij is toch geen pest waard. Met m'n ene hand knijp ik 'm fijn. Gehak zal ik van 'm maken!' In deze bloeddorstige trant ging het gesprek verder. Het smaakte mij als suiker op de tong! Want het klonk — eindelijk, eindelijk! — alles zo normaal, zo doodgewoon en gezond! Cissie sprak met kalme bravour, zonder die nerveuze stemschettering. En hij verviel niet meer in die staat van slappe droefgeestigheid, toen Sip weg was. Zelfs begon hij op zijn onnavolgbare manier te zingen. Wie heel goed luisterde en de nodige bedrevenheid bezat om dit gezoem te ontcijferen, kon er flarden in ontdekken van het aandoenlijkste lied van ons klasserépertoire: 'Veel voor anderen te wezen'. Dat was dat gewijde schoollied, waarmee de Rat zich in slaap zong, als het daar in de tuchtschoolcel zo wild door zijn hersens spookte. Er was die middag druk bezoek. Henk Fabié en Freddie Hylkema kwamen eveneens hun opwachting maken. 'Is het niet te veel?' vreesde tante Jans' vragende blik.

Maar ik stelde haar met een wenk gerust. Met Henk er bij zou het heus niet te vermoeiend worden. Die Rat…!

Hij was echt een beetje van de kook, toen die twee jongens binnenkwamen. De onderscheiding, meneertje! Henk gaf hem een boek met allerlei schepen en daar was hij ondersteboven van. Freddie nam een boekenstandaardje mee, eigenhandig op de slöjd-les gemaakt en hoewel hij niet wist, waar het voor diende — het is trouwens even onpractisch als tijdrovend! — aanvaardde Ciske het toch als een hoogst bijzonder geschenk. 'Willen de jongeheren een kopje thee?' vroeg tante Jans met waarachtig iets als eerbied. 'Heel graag, mevrouw,' zeiden ze. Van dat 'mevrouw' werd ze verlegen.

De jongens haalden kampeerherinneringen op en nodigden Cis beiden uit om vooral eens bij hen thuis te komen, als hij weer helemaal beter was. Cis knikte erkentelijk. Komt natuurlijk toch niets van. Ik kèn dat…

‘En nou is het uit met de visite,’ besliste tante Jans, toen de jongens vertrokken waren, ‘’t Lijkt hier vanmiddag wel een staande receptie. Je zal zien, dat strakkies die thermometer weer een strepie of vijf te hoog is. Op die manier wor je nooit beter!’ Maar toen even later Betje kwam, werd ze toch toegelaten, want Betje is onder en boven de wet. Geen dag heeft ze overgeslagen. Soms kwam ze ’s middags en tegen de avond. ‘Wat dat voor een Godsengel is,’ zei tante Jans. ‘Zoiets heb ik nog nooit meegemaakt. Die komt tenminste niet alleen bij de mensen als ’t prettig is. Let u es op mijn woorden: Daar heb Cis een vriendin an voor z’n hele leven!’ ‘Wilt u ze laten trouwen, tante Jans?’ vroeg ik lachend. Maar heel ernstig zei ze: ‘Wie weet…? Wat kan je d’r van zeggen? U mot me nou es niet uitlachen, maar die twee houwen op hun manier van mekaar. Da’s maar niet es zo’n gril, zoals die kinderen wel meer hebben, vandaag dik-an en morgen mekaar de haren uit de kop trekken, ’t Is natuurlijk gek om het te zeggen van zulke snotneuzen, maar Cissie zou een beroerdere vrouw kunnen treffen as die kleine schat. Ik ben echt dol op dat kind...!’

HET is dwaasheid van me om nog langer gezinsvoogd te zijn van Ciske de Rat. Want Cis is er.

Het is ondenkbaar, dat hij weer in zijn oude zonden zou vervallen.

Dat ‘zonden’ ontsnapt mijn pen.

Was de Rat een ‘zondig’ kind? Is zelfs ‘een zondig kind’ niet een ongerijmd begrip? En nu zwijg ik nog maar van een ‘schuldig’ kind. Als een karakter nog slechts in aanleg en aanduiding aanwezig is en niets zich heeft gefixeerd, dan moeten we met dingen als ‘zonde’ en ‘schuld’ toch wel uitermate voorzichtig omspringen.

Van Ciske’s verdere verleden weet ik niet zo veel. ’k Heb er me — schande voor een gezinsvoogd! — nooit bijzonder in verdiept. Ja, hij heeft brand gesticht en is zelfs eens diefjesmaat geweest van een paar opgeschoten schoffies. Als er toen niet verstandig was ingegrepen, zou de Rat voorbestemd zijn geweest om een ‘zware jongen’ te worden. God weet, hoe ver hij het in de penose had geschopt. En ieder, die hem van vroeger gekend had, zou onfeilbaar hebben geweten: ‘Verwondert me niks — de gemenigheid zat altijd al in die jongen.’

Het toeval heeft gewild, dat ik juist in die twee crisisjaren van zijn leven een gebrekkig rolletje heb kunnen spelen. ‘Toeval’…?

Tante Jans en kapelaan De Goey zullen er stellig een hogere bestiering in zien. Ik kan dat nu eenmaal niet.

Als Cis die onderwijzeres met rood haar geen inktpot op haar hoofd had omgekeerd, zouden ze hem niet van school getrapt hebben. Dan was hij niet bij mij in de klas gekomen. Dan…

Ach onzin! Er bestaan geen onwijsgeriger woordjes dan ‘als’ en ‘dan’. Bepeins ik zo de levensverschijnselen, dan sta ik versteld van de grote invloed der kleinigheden, zowel in het lot der individuen als der volken. Ondanks alle vermeende wetmatigheid sprak Napoleon van ‘Zijne Majesteit, het Toeval’.

Er waren machten, die de Rat belaagden en andere, die hem wilden beschermen. Ik zie de grote figuur van De Goey, hoewel hij maar twee keer zijn pad kruiste, als een blijvende zegen voor het leven, dat de Rat beschoren zal zijn. Zijn invloed was op de beslissende momenten groter dan de mijne. Kapelaan De Goey bezit iets, dat ik mis: Een voor mij onpeilbaar geloof in Goddelijke genade. Dat schenkt hem een kracht, die boven de mijne uitgaat. Zijn liefde voor het vergruizelde joggie was milder en sterker dan mijn genegenheid. De practijk heeft het bewezen en het is altijd dwaas om tegen de practijk te opponeren. In de diepste en zwartste twee momenten van Ciske’s prille leven heeft De Goey hem aangeraakt en opgericht. In Nijmegen putte dat dappere ventje heel zijn wilskracht uit om staande te blijven. Maar als een goedige, vaderlijke hand hem niet had gesteund, dan zou hij zijn ten onder gegaan.

Wij hebben hem na zijn thuiskomst willen helpen. Doch ons krank vermogen was niet toereikend om het evenwicht in hem te herstellen. Het ongeluk bij de moutschuiten brak Ciske’s verzet. Wij konden een blik slaan in zijn verborgen wezen. Toen wisten we ten laatste, hoe het eruit zag in een kind, dat door gewetenswroeging wordt gesard. Dat alleen staat tegenover God en tussen de mensen, angstig rondtast in duisternis en sidderend denkt aan dood en wachtende verdoemenis.

Die afgrond onthutste me. Als een kind, wiens broertje te water ligt, ben ik weggehold om hulp te halen.

Én als ik nu de Rat gadesla, dan wordt mij nog iets anders bewust: Zijn allerjongste jeugd is voorbij.

In zijn elfde en twaalfde levensjaar is hij door méér heen gegaan dan menig gezapig zestiger gedurende zijn ganse bestaan. Al het verschrikkelijke, dat hem dreigde te verbrijzelen, heeft hem doen rijpen. Ik kan niet zeggen, dat hij ernstiger is geworden of bezadigder. Soms is zelfs het tegendeel het geval. Maar er heeft zich iets in hem gevormd. De Rat begint ‘af’ te worden. ‘Gereed voor verdere verzending’ zou je haast zeggen.

Suus voelt het ook. ‘Je moet je heus een nieuw exemplaar laten aanmeten,’ zei ze met zachte spot. ‘Aan Cissie is niets meer te doen, daar is de interessantigheid af. Wat zou je er van denken, als je je voorlopig eens met Jan

Willem bemoeide?’

IETS heb ik nog voor de Rat kunnen doen.

Hij was al op de been en ik vroeg, of hij het fijn vond om weer gauw naar school te gaan. Hij trok een gezicht, of hij een vies drankje moest innemen.

‘D’r is niks an,’ vertrouwde hij me toe. ‘Allemaal doje dieven. Ik wou, dat ik weer bij de jongens mocht…’

Impulsieve dwaas als ik ben, was ik de volgende dag bij Maatsuyker en ik wist de baas er waarachtig warm voor te krijgen. ‘Verdomme Maatsuyker!’ drong ik aan. ‘Snap nou toch, dat dit laatste de bekroning is!’ ‘Maar die Verkerk...?’ weifelde hij nog.

‘Ik zal wel zorgen, dat ie met z’n handen van Verkerk afblijft!’ beloofde ik hem. Een weekje later was de zaak administratief gezond. Goeie genade, wat sprong, wat jubelde die Rat, toen ik hem het nieuws vertelde! Als een raket schoot hij op me toe, stompte me verdraaid nog toe in m’n ribben en gilde: ‘Tante Jans…! Tante Jans…! Ik ga weer naar de jongèèès...!!!’

Ik heb de Rat afgeleverd. Maar ik ben mens genoeg om mijn belangstelling in hem te houden. Ja, mijn hemel — die kleine schuimspaan is een vriendje van me en daar houdt toch zeker alles mee op?

Ik blijf ook gezinsvoogd. Dat dwingt me om de verbinding met hem te onderhouden.

Ja — ik wil weten hoe het hem verder gaat. Ik wil weten, of tante Jans’ heimelijke wens in vervulling gaat — of Cissie trouwt met Betje!

Er is een mens opgegroeid, door verdrukking en ontaarding heen!

Een kind heeft zich baan gebroken door de jungle. Het is struikelend, met schrammen hier en daar, langs dwaalwegen en ravijnen, slechts op enkele punten geholpen door een gids, uit een donkere doolhof gekomen. Hij staat nu in het licht en aan zijn voeten ligt de open wereld. Een wereld, die vraagt om persoonlijkheden, om karakters. O Heilige Intuïtie — sta mij bij! Laat me nu niet in de steek! Ik zou het zo verdrietig vinden, als ik mij vergiste in mijn Ciske de Rat. Toe — laat nu niemand een meewarig oog op mij moeten slaan en zo’n beetje smalen: ‘Is dit nou de man, waar jij indertijd zo’n fiducie in had?’

Want van het ogenblik, dat Ciske spartelde in de armen van Verbeest en mij met die grote, woedende ogen aangloeide; tijdens zijn nukkig, stuurs verzet, toen hij het vertikte om iets vriendelijks te laten blijken; in zijn wanhopige angst na de moord, zijn verbijstering in de tuchtschool, zijn verlatenheid in het vrije leven — altijd heb ik mijn vertrouwen in hem behouden. O — het is veel méér dan belangstelling! In Ciske wil ik de triomf beleven van de overwinnende mens! Hij mag stoker worden of vlootvoogd, een vrije zwerver langs Gods wegen of een

sigarenwinkeliertje — het is mij om ’t even. Als hij mij maar eerlijk en onvervaard in de ogen kijkt. En rechtop staat. Als een kerel…!